

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

DR

83

S18

SALGŪNDZHIEV

LICHNI DĪELA I

SPOMENI PO VUZRAZHDAN-

ETO NO SOLUNSKITĪE I

SĪERSKI BŪLARI

Gift of
The Thorne Foundation

**STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES**

Ст. К. Салганджиян

ЛИЧНИ ДѢЛА
И СПОМЕНИ,

или първоначално форма съ отношенията съ Солунъ и Сербъ.

•• ПЛОВДИВЪ ••

Gift of
The Thorne Foundation

**STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES**

Ст. К. Салгънджиянъ

ЛИЧНИ ДѢЛА
И СПОМЕНИ,

или първата борба съ славяните въ Солунъ и Съръ.

• • ПЛОВДИВЪ • •

Digitized by Google

~~Издание 1.1. П. Клавиев - Москва - Издателство
За спомен
от сина на автора Salgündzhiev, S.K.
С. С. Салгънджиев~~

Стефанъ К. Салгънджиевъ.

Печатница "Трудъ" София

ЛИЧНИ ДѢЛА И СПОМЕНИ

по

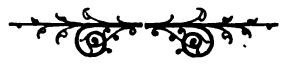
ВЪЗРАЖДАНЕТО НА СОЛУНСКИТЪ И СЪРСКИ БЪЛАРИ

или

12-годишна жестока неравна борба съ гръцката пропаганда

ВЪ ДВѢ ЧАСТИ

Посвятени на бившитѣ и настоящи народни труженици на
просвѣтителното дѣло въ Турция.

ПЛОВДИВЪ

Печатница „Трудъ“ на П. Бѣловѣждовъ

1906.

TK

DR83
S18

Прѣдговоръ.

Настоящиятъ ми трудъ е единъ твърдъ скромнъ приносъ къмъ исторiята на духовното възраждане на Българския народъ отсамъ и отатъкъ Рила, Родопитѣ и Странжа. Пригответъ съмъ го за печатане нѣщо прѣди десетина години по изричното и нееднократно настояване на добри мои родолюбиви приятели, ала поради липса на лишни материални сръдства тогава, отложихъ напечатването му за по-благоприятни обстоятелства, каквито, хвала Богу, днесъ ми се прѣдставятъ: иде ми на помощъ единъ отъ синоветѣ ми.

Този мой трудъ е едно систематизирано изложение на разхвърлени бѣлѣжки и впечатления, що съмъ вписвалъ въ дневниците си въ разни врѣмена и случаи. Засѣгамъ въ самото начало два въпроса, именно въпроса досѣжно тождеството на града Солунъ съ стария градъ Θέρμη — Thérmes; и въпроса досѣжно потеклото на старитѣ жители на Солунъ гърци ли сж били? Правя това отъ желание да услуга и задоволя любознателността само на ония мои читатели, които не сж имали до сега случай и възможность да чуютъ каквото и да било по тѣхъ.

Лаская се съ надеждата, че тѣзи мои Дѣла и Спомена ще бждатъ удостоени съ благосклонното внимание на всички родолюбиви читатели. А къмъ новото поколѣние, нека ми бжде позволено, да отправя слѣдующитѣ думи: *Непризирай стъпалата, които сж ти помогнали да се издигнешъ.*

Пловдивъ, Септемврий 1906.

С. К. Салгънджиевъ.

СЪДЪРЖАНИЕ.

I. Солунъ.

1. Отъ Цариградъ до Солунъ.
2. Солунъ и Терми тождествени ли сж?
3. Солунскитѣ жители въ старо врѣме гърци ли сж били?
4. Новитѣ Солунски българи, опитъ за погърчването имъ и българскитѣ гробища.
5. Пробуждане: Първото Българско училище и закриването му.
6. Вилаетскій вѣстникъ „Селяникъ“.
7. Първа българска община по изборъ.
8. Тържественно откриване на училището и учителски разправии.
9. Мисль за български храмъ.
10. Първа българска черковна служба.
11. Пакъ учителски разправии.

II. Сѣръ.

12. Сѣръ въ топографическо, старинно, етнографическо и економическо отношения.
13. Сѣрскитѣ жители и погърчването имъ.
14. Гръцката пропаганда.
15. Янели Ахмедаа, Илия Късървъ и Стефанъ И. Верковичъ.
16. Първа българ. община.
17. Първо Българ. училище.
18. Отказване на българитѣ отъ гръцкия владика.
19. Прогрессиране.
20. Българския параклисъ.
21. Реакция и послѣдствията ѝ.
22. Нѣколко думи въобще за мървацитѣ.

Часть I.

СОЛУНЪ.

I. Отъ Цариградъ до Солунъ.

На 13-й Януарий 1868 год., часътъ около 5 слѣдъ обѣдъ, параходътъ вдигна котва и бързо заоставя задъ себе си едно слѣдъ друго прибрѣжнитѣ прѣдградия на Стамбулъ, бивша столица на горда едно врѣме Византия, а сега на разпадащата се Турска държава, за да се впусне въ синитѣ води на Мраморното море, слѣдъ една нощъ въ тия на Егептъ и т. н., докато стигне въ пристанището на оня градъ, отъ който изгрѣха двѣтъ слънца, които дариха на българския народъ духовенъ и културенъ живогъ.

Деньтъ, ако и Януарски, обаче, бѣше повече отъ приятенъ. Заходящето слънце, което хвърляше послѣднитѣ си зари върху Цариградъ, за да ги поднови на слѣдующото утро, га-че-ли нарочно бѣ се спрѣло на златосвѣтлия небосклонъ, за да даде достатѣчна възможность на обитателитѣ на парахода да се налюбуютъ на чудноватата картина, която въ това врѣме прѣдставляваше Старий Бизансъ, потъналъ цѣлъ въ пурпурна свѣтлина.

Между натрупалитѣ се на борта любопитни наблюдатели на тази творба на природата, бѣхъ и азъ, когато звонътъ възвѣсти, че вечерята е готова и канѣше пѣтницитѣ въ столовата на парахода. Слѣдъ вечерята едни отъ пѣтницитѣ се заловиха на карти, други се оттеглиха въ покоитѣ си; между послѣднитѣ бѣхъ и азъ. Прострени на леглото си скоро съмъ заснахъ; дълго ли съмъ спалъ, неможахъ да опрѣдѣля, когато една врява и блѣскавица, въ състояние да разбудятъ и Варуховци, ме разбудиха и чухъ да се разправя, че сме стигнали на Гелиболъ (Калиполъ), прѣдъ който параходътъ спрѣлъ и едни пѣтници се надваряха да го напуснатъ, други се притискаха по стълбитѣ да ги замѣтятъ; една стока и багажъ се изнасяше, други се мѣкняха да заематъ

мѣстото имъ и, всичко това, причиняваше вѣрвата и блъсканицата, които ме разбудиха.

Подиръ тая сръднощна оргия, параходътъ отново се задвижи и азъ пакъ съмъ заспалъ. Когато се разбудихъ, бѣше се вече съмнало и ний се намирахме прѣдъ Чанакъ-кале: сжщата оргия и тука, като прѣдъ Гелиболъ; щомъ се възстанови тишината, парахода отново забръзда водитѣ на Егетѣ. Минахми островитѣ Лимносъ и Имбросъ и надвечерь часътъ, около 5 послѣ обѣдъ, бѣхми прѣдъ Св. Гора. Прѣдъ насъ стоеше върхътъ *Атосъ*, цѣлъ потъналъ въ постоянно движуща се мъгла — прѣдвѣстникъ на приближающа буря, който караше сърдцата на пътниците да потреперватъ. Нека кажа, че и въ този си, колкото грозенъ толкози и страшенъ видъ, въ който тоя моментъ се прѣдставляваше на пътниците тоя върхъ съ цѣлата Св. Гора, послѣдната непрѣставаше да вдѣхва въ обитателитѣ на парахода благоговение и почитъ на силна святиня за цѣлий православенъ миръ.

Прѣдъ Св. Гора парахода не спрѣ (манаръ че въ маршрута му да се прѣдвиждаше спиране) вѣроятно, защото морето бѣ започнало доста силно да се вълнува и бурята, която се очакваше, бѣше вече прѣдъ насъ и която не захснѣ да ни връхлѣти; тя продължаваша до сръдъ нощъ и държа въ страхъ и трепетъ все що бѣ живо на парахода.

На утрото, при изгрѣване на слънцето, мъглата се бѣ дигнала, бурята прѣстанала и всичко около насъ прѣдвѣщаваше прѣкрасенъ день, какъвто въ дѣйствителность и прѣкарахме, заняти съ наблюдаване красивитѣ крайбрѣжия на тѣй нарѣчения — Халкодически полуостровъ, които менъ твърдѣ много интересуваха, понеже по това врѣме гръцкитѣ книжовници и публицисти, раздѣлени на два лагера, бѣха подигнали споръ за тождеството на старий градъ Терми (Thérmes) и днешний Солунъ. Единитѣ поддържаха тождеството имъ, другитѣ го отхвърляха; азъ съ напрѣгнато внимание се взирахъ въ това крайбрѣжие съ надежда да забълѣжа нѣгдѣ по него мѣсто, благоприятствующе за единъ пристанищенъ градъ, за какъвто опшевахъ да е билъ Терми. Наистина, на нѣкои мѣста на брѣга се забълѣжвахъ нѣкои заливчета отъ ничтожна важность и никакъ неподходящи за що-годѣ едно допустимо мѣсто за прикриване отъ буря на малки лодки, но не и за кораби отъ първа, втора и третостепенна величина, когато Терми е билъ на врѣмето си, ако не първостепенно, то поне второстепенно пристанище, което се е посещавало отъ кораби съ първостепенна голѣмина.

Тѣй наблюдавайки брѣга за който е речъ, стигнахме носъ Голѣмий Карабурунъ, отъ гдѣто Солунъ можеше вече добръ да се вижда; малко още стигнахме и носъ Малий Карабурунъ, а слѣдъ единъ часъ бродение, т. е. въ два часа подиръ обѣдъ, ний бѣхми вече въ отечеството на св. св. братия Кирилъ и Методий.

2. Солунъ и Терми тождествени ли сж?

Както вече казахъ, тоя въпросъ бѣ подигнатъ отъ гръцкитѣ книжовници, раздѣлени на два противуположни лагера: Въ послѣдния лагеръ уворно се подържаше, че градеца Терми е съществува въ на мѣстото на което е днешний Солунъ, а между носоветъ: Малий и Голѣмий Карабурунъ или поне до самий носъ Голѣмий Карабурунъ, на югъ отъ Солунъ. Така или инакъ, но този споръ не можеше да не заинтересува и мене, та винаги когато съмъ пътувалъ било по море, било по сухо, изъ и край Халкидическия Полуостровъ, изучвалъ съмъ съ внимание цѣлата му мѣстность; изучвалъ съмъ находящитѣ се по него стари развалини; чель съмъ старитѣ географи и историографи и, отъ всичко това, составилъ съмъ си едно мнѣние, което говори въ полза на тождеството на въпроснитѣ два града, и ето защо:

Херодотъ като говори за Терми (въ кн. VII, 128) казва: „ Ксерксъ разгледвалъ Тессалийскитѣ Планини *Олимпъ* и *Осса* отъ градътъ Терми “

Тоя какъ цитатъ ясно доказва, че Терми е билъ на мѣстото на днешний Солунъ, отдѣто единствено се виждатъ *Олимпъ* и *Осса*, нѣщо невъзможно отъ М. или Г. Карабурунъ.

Омиръ споменува името *Ематъ* и *Ематия*. А Страбонъ като говори за Македония въ древности казва: „Наистина Македония въ старо врѣме е носила названието *Ематия*, а името Македония е приела отъ името на единъ отъ старитѣ войводи називаемъ Макидонъ; а Ематъ е билъ приморски градъ “

Споредъ нѣком думата ематъ по финикийски означавала топло — горещо; или съ други думи: мѣсто, на което се намирали горещи извори. И понеже Ематъ е билъ приморски градъ, какъвто е билъ Терми, названиее, което тоже значи топло — горещо, не може да има съмнение, че тия два града сж били единъ и сжщъ градъ, по късно прѣименуванъ на Солунъ, както ще видимъ по-долу; остава само

да се знае, кое отъ първитѣ двѣ названия на тоя градъ е било първоначалното — Емать ли или Терми.

Споредъ мене, обаче, осланиями се на обстоятелството, че финикийнитѣ сж по-стари отъ гърцитѣ, то първоначалното название на тоя градъ е било Емать. т. е. *Горещъ*; по-късно прѣведено на гръцки Терми, което, както вече казахме, означава тоже горещо. И това название, както градътъ, тъй и заливътъ сж получили отъ горещитѣ извори, които въ изобилие сж съществували въ Солунъ до X-я вѣкъ послѣ Христа до самото мѣсто, което днесъ заема църквата Св. Димитрий сега джамия; горещи извори, повтарямъ, които, съ мѣстоположението си наоколо, лежаще на дѣлото на Западния брѣгъ на Горещий — сега Солунски — заливъ, сж извикали съзидането на градеца и му се е дало първоначално името Емать, а по късно Терми, т. е. горещъ и на заливътъ Горещий заливъ, по гръцки — *Τερμαῖος Κόλπος*, съ което название се е наричалъ до прѣди единъ вѣкъ.

Има и писатели, които казватъ, че на мѣстото на днешний Солунъ съществувалъ въ старо врѣме градъ съ название *Халия* или *Алия*, което означавало приморски.

Единъ отъ тия писатели е и Стефанъ Византийски, който не отождествява Халия съ Терми, а съ Солунъ, съ цѣль вѣроятно да си непротиворечи, когато говори за нетождествеността на Солунъ и Терми, която той поддържа мимо критически изказаното мнение отъ Tafel'a и други писатели въ смисълъ и полза на тождеството имъ, което, както вече казахъ подържани и ний, на основание на много още и неоспорими доказателства, черпени отъ различни авторитети, цитати отъ които ще продължаваме да правимъ.

Въ 20-й изводъ (§ 330) Страбонъ говори: „Рѣка Аксий се влива въ морето между Каластра или Халастра и Терми.“ *)

Въ 23-й изводъ отъ сжщия §, Страбонъ повтаря сжщитѣ думи: „Р. Аксий се влива и прч.“, твърдения, които повече отъ ясно доказватъ тождеството на Солунъ и Терми, защото съ тѣхъ Страбонъ означава мѣстото на Терми да е сжщото мѣсто, на което се намира днесъ Солунъ, понеже, ако Терми, както искатъ да кажатъ противниците на това тождество е съществувалъ не на мѣстото на днешний Солунъ, а на югоистокъ или на югъ отъ него: между носове М. и Г. Карабурунъ, то въ такъвъ случай Страбонъ въ опрѣдлението си — гдѣ се втича р. Аксий, нѣмаше да споменѣ.

*) Каластра или Халастра градъ се е намиралъ на десния брѣгъ на р. Аксий сегашний Вардаръ. *Бѣл. на автора.*

нува Терми, единъ ничтоженъ и толкозъ далеко стоящъ градъ отъ р. Аксий, при това още отъ другата страна на Солунскій заливъ; а щѣше *веднага* слѣдъ градътъ Каластра, да упомене градътъ Екидаръ, който се нахождалъ отъ лѣво на р. Аксий; или пъкъ Солунъ, който когато е писалъ Страбонъ, е билъ вече градъ многолюденъ и доста забѣлжителенъ, а при това и не подалече отъ Екидаръ до р. Аксий, слѣдователно отговарящъ на цѣлѣта на географа, тѣй като, Страбонъ като географъ, специалността му винаги ще го заставлява, а ещо и въ тоя случай, щѣлъ е да бѣде заставенъ, при опрѣдѣлението мѣстото на вливането въ морето на помянатата рѣка, да се послужи изключително съ най-близосѣдни градове до тая рѣка, както е направилъ съ опрѣдѣлението на десний и брѣгъ като споменува градътъ Каластра, лежащъ и близо до десния брѣгъ на р. Аксий.

Освѣтъ това, Страбонъ въ 24 ѳ изводъ отъ сѣщій § по отношение тождеството на Терми и Солунъ е абсолютно категориченъ. Той казва: „Близо до р. Аксий е разположенъ градътъ Тессалоникъ, *първоначално наричанъ Терми* (к. н.) разширенъ и укрѣпенъ отъ царь Касандръ и нарѣченъ въ чѣсть на името на жена му *Тессалоника*, дъщеря на Филиппа синъ Аминтовъ. Той — Касандръ — прѣселилъ въ него жителитѣ отъ околнитѣ малки градове (*πολιχμια*): Каластра, Инея, Киссо и др.“

Повече доказателства отъ горнитѣ сѣ, струва ни се, излишни, при всичко че разполагаме и съ още много други, черпани отъ Плиний (стария), Тафела и пр., които по единъ тоже категориченъ начинъ се изказватъ за тождеството на Терми и Солунъ; слѣдъ това минаваме да опровергаемъ доводитѣ на сегашнитѣ противници, които поддържатъ, че Терми е сѣществувалъ не на мѣстото на днешний Солунъ, а тамъ нѣкъдѣ около носъ Голѣмий Карабурунъ.

На първъ погледъ самото мѣстоположение около поменатий носъ е достатъчно доказателство за оборване възгледовѣтъ на противницатѣ на тождеството на тия два града. Защото то нигдѣ не прѣдставлява изискуемитѣ условия за единъ градъ още и пристанищенъ. за какъвто го прѣдставляватъ старитѣ писатели било подъ названieto Ематъ, било подъ това на Терми.

Който е изучавалъ това мѣстополжение въ всяко едно отношение, а най повече въ отношение пристанищно, непрѣменно ще отхвърля отъ себе си всяка помисль за да е сѣществувалъ нѣкога пристанищенъ градъ около носъ Голѣмий Карабурунъ, понеже морето тамъ е твърдѣ плитко за да могатъ да заставатъ поне ладии и то

отъ срѣдня величина. Освѣтъ това то на едно голѣмо разстояние е изложено на най-свирѣпитъ и често вѣрлющиятъ сѣверозападни и сѣверни вѣтрове, които, кога духатъ сж въ положение да разбиятъ не само ладия отъ срѣдня величина, съ каавито обикновено сж служатъ жителитѣ отъ крайбрѣжията, ала не би пощадили и дневниятъ най голѣми търговски параходи. Независимо отъ това, причиняванитѣ бури отъ тия вѣтрове сж далече опасни и за самата суша и за това и день днешенъ е рѣдкость да срѣщнете населени мѣста по това крайбрѣжие на разстояние по близо отъ 5 километра до морето. Такиви ще срѣщнете само кога измините носъ Г. Карабурунъ и свнете въ Солунския Заливъ, около носъ М. Карабурунъ — Солунъ.

Такова е вкратцѣ мѣстоположението, на което противниците на тождеството, което описваме, претендиратъ да знаятъ че е билъ сжществувалъ градътъ Терми. А на такова мѣсто, мислитъ, даже и най-дивитѣ и некулгурни народи не бяха рѣшили да въздигатъ градове, прѣдзначени за пристанища.

3. Солунскитѣ жители въ старо врѣме гърци ли сж били?

За да се отговори на зададения въпросъ, нужно е прѣдварително да се види: *отъ какво племе, или народъ, въобще се е населявала Македония* въ старо врѣме.

Въ най далечното минало, отдѣленъ народъ съ название Македонски и отдѣлна територия — Македония, не сж сжществували. За първъ пѣтъ Еродотъ споменува за нѣкакъвъ градъ или мѣстность подъ названieto *Македониз* — *Μακεδονίς*.

Страва съ названieto Македония се явява по врѣмето на царъ Пердика, на която той се прогласилъ за владѣтель; но въ какви граници се състояла тя, историята абсолютно нищо не споменува. Онова обаче, което Еродотъ спомянува и това, което Страбонъ по късно ни прѣдава за нея е, че около VI и VII в. прѣди Хр. Македония се дѣлѣла на четири части, всѣка една съ особено племе и династия, безъ обаче да опрѣдѣлятъ имена.

Омиръ споменува за племето *пеони*, което, споредъ Страбона, населявало мѣстността около *Пелла* (градъ, днесъ несъществующъ), който билъ столицата на Македония, а като се знае, че гр. Пелла е сжществувалъ между Воденъ и Битоля не остава никакво съмне-

ние; че срѣдѣя Македония въ старо врѣме се е населявала отъ Пеони сродно племе на старитѣ *Траки*, които, ведно съ пеонитѣ, сж дали зачатъка на Македонския народъ, съ други думи казано, македонцитѣ сж потомци на тракитѣ и пеонитѣ.

Прочее, не вѣрваме, че гърцитѣ би били нѣкога въ положение да убѣдятъ свѣта, че пеонитѣ, както и тракоилирийцитѣ съ пеласгитѣ, за които говори Еродотъ че сж населявали Македония, Тессалия и Епиръ до Коринтъ, сж били гърци; още повече, като е знайно че, по него врѣме гърци не сж съществували още на В. Полуостровъ. Тѣхното име на полуострова, започнало да се слуша, когато *Данай* дошелъ отъ Египетъ въ странага, около Коринтъ на югъ отъ Македония, която завладѣлъ и издалъ заповѣдъ щото владѣтелното племе и завладѣнитѣ пеласги да се наричатъ на името му: Данайци, а по-късно — Еллини, който, за да прѣдпази своитѣ Данайци отъ Македонцитѣ, измислилъ и прогласилъ формулата: *πᾶς μὲν Ἕλλην βαρβαρος*, което значи: всѣки не еллинъ е варваринъ, съ която отличавалъ гърцитѣ отъ варваритѣ. за каквито прогласилъ Македонцитѣ и всички други негрѣцки народи и племена, съсѣдни на гърцитѣ, както става явно отъ слѣдующето:

Когато Филипъ Македонски се готвилъ да завладѣе страната на Данайцитѣ т. е. на Еллинитѣ, Демостенъ за да възбуди племенна умраза и фанатизма на съотечественницитѣ си, частно противъ Филипа и въобще противъ Македонцитѣ, викалъ на всеуслишание: „ . . . Този, който ни застрашава съ завладаване, не е ли нашъ врагъ не е ли цѣлъ варваринъ . . . ?“ На друго мѣсто той вика „да прѣдадемъ нашитѣ еллински градове на поруганието на варварина?“ На трето мѣсто се провиква: „ . . . упражнявахъ своята власть надъ варварина“ (думата е за Филипа) „като собствено право на еллинъ, върху варваринъ! . . .“

Зачѣнитѣ тия нападки Демостенови срѣщу Филипа Македонски, не показватъ ли че, ако Македонцитѣ бѣха гърци нападкитѣ на Демостена противъ царятъ нѣтъ, които падатъ еднакво и върху подданицитѣ му, нѣмаше да бждатъ толкозь ядовити, толкозь злобни и жестоки — нѣмаше да ги нарича варвари (за каквито гърцитѣ и днесъ считатъ и злобно наричатъ всѣки едного, който казва че не е грѣкъ), а щѣше да нашѣри по-мекка злословна форма за нападение.

Може да ни се възрази, че Демостенъ отъ ядъ къмъ Македонцитѣ, че се готвѣли да завладатъ отечеството му, ги е наричалъ варвари. Не е тѣй отговаряими; защото ако Македонцитѣ бѣха гърци, козкото и да сж били врагове на послѣднитѣ, то тѣ (гър-

цитъ) отъ уважение къмъ племето си, не бѣха дръзнали да ги наричатъ варвари, както Атинянитъ, въ дългогодишната междусобна война, която водиха съ еднопламеннитъ си спартанци не съ по малка жестокостъ отъ тая съ Македонцитъ, ни веднъжъ не се нарѣкоха съ тоя прѣзрителенъ епитетъ, защо? — Защото и единтъ и другитъ бѣха гърци. А гърцитъ винаги, до разпадането на Македонската Държава, слѣдъ смъртъта на Александра Великий, сж гледали на Македонцитъ, като на свои врагове и сж ги наричали варвари. Нѣщо повече: по едно врѣме тѣ се съюзиха съ Римлянитъ противъ Македонцитъ и воюваха, рамо до рамо, съ първитъ, т. е. съ Римлянитъ, които, като покориха Македонцитъ, наложиха тежкото сѣго и на съюзницитъ си — гърцитъ.

Слѣдъ падането на Б. Полуостровъ подъ турскето владичество, и когато духовната власть на гърцкия патриархъ се прострѣ надъ всичкитъ народности на Полуострова отъ източноправославното вѣронизиовѣдане включително и надъ грьцитъ, и се нарѣкоха подъ общото име — *румъ миллети*, чакъ тогава грьцитъ зеха да гледать и на македонскитъ българи като на гърци и да ги титулирать съ това име, вмѣсто съ онова — варвари, а щомъ въ последне врѣме, тѣ започнаха да се казватъ че не сж гърци, а българи, отъ ново станаха варвари.

Но на прѣдмета си, отъ който се отклонихме.

Омиръ, Еродотъ, по послѣ Страбонъ и други още историографи, признаватъ че въ Македония едноврѣменно съ Тракитъ живѣели Пеонитъ, надъ които владѣлъ царъ Пердика, по кжсно Каранъ, Филипъ I ѳ, Александръ Великий, а во врѣме на владѣнието на послѣднитъ двама съществували вече въ Македония *и други новопоявили се племена*, водителитъ на които заемали видни мѣста въ управлението на страната и въ редоветъ на войската. Това послѣдното дало поводъ на тия племена да замечтаятъ покоряването на Мала Азия и на цѣлия Балкански Полуостровъ, отъ които да основать една силна империя на двата материка.

За осжществление на идеята си тѣ прѣдприели война съ Грьция и подъ водителството на Филиппа първо и послѣ на сина му Александра, сполучили да разбиятъ силитъ ѳ и да я покорять (338 год. прѣди Христа). Но понеже Македонцитъ нѣмали собствена писменность, влѣзли въ непосредственно сношение съ населението на покорена Грьция и възприели писменность му.

Слѣдъ смъртъта на Александра Македонский, новообразованата се Македонска Държава, както е извѣстно

дикдохитѣ, вслѣдствие на което започнали да се появяватъ признаци на разпадане. На нея започнали да нападатъ галски орди и да я опустошаватъ. Това дало поводъ на Римъ за намѣса и обявилъ война на Македонцитѣ, а за да привлечатъ на своя страна гърцитѣ, римлянитѣ увѣрявали послѣднитѣ, че войната е обявена за освободението имъ отъ Македонцитѣ.

Войната се започнала, гърцитѣ възстанали и дали мощъ и сила на Римскитѣ войски да разбиятъ армията на Филипиа III при *Кинокефали* и да подчинятъ Македония подъ Римъ, подъ игото на който, слѣдъ свършването на войната, останала и Гърция, която ужъ Римлянитѣ щѣли да освобождаватъ отъ Македонското иго, но която, спорѣдъ Страбона, римлянитѣ сега тѣй тежко и жестоко притиснали и явно изтрѣбвали населението ѝ, щото, около Р. Христово такова вече не съществувало въ страната, а македонското било романизирано съ запаване въ масата гръцката писменность, която впоследствие, прѣдало на населението въ новообразуваната се източноримска империя, а по късно наречена Византийска, населението на която взело името *ромей* — гърци.

Въ срѣдата на Новата империя се появили духовити мъже отъ славянска народность, нѣкои отъ които достигнали до Царскій прѣстолъ и съ способноститѣ си могли са да я прославятъ; а други достойно са водѣли войскитѣ ѝ къмъ побѣда.

Въ тая епоха на Византийско величие надъ Балканския Полуостровъ Славянската раса имала надмощие и всѣки день се осилвала съ пристигането на нови славянски групи, които подъ видъ на мирни кочующи дружини, проникнали дори и въ самата днешна Гърция. Може да се счита за положително, че Македония въ III—VII вѣкове е била цѣлата населена съ славяни, които около XI в. носили вече названието: „българи“, съ собствена писменность и литература. Това е вече исторически доказано. А щомъ цѣла Македония по това врѣме е била заселена съ Българи, естествено слѣдствие е, че и въ Солунъ сж живѣли голѣма маса Българи, изъ срѣдата на която изгрѣ свѣтлината на българския народъ; отъ нея се разнесе чръвъ св. св. братия — Кирилъ и Методий първото на български языкъ писмено слово: *Къ началѣ къ Слово . . .* съ което озариха рода си, поднесоха му въ прѣводъ Благовѣстнето Христово и го унѣтиха въ пѣтя на истината.

Но поражда се въпросъ: какво сж станали потомцитѣ на пеонитѣ, ядката, отъ която се образува Македонския народъ? Отговаряме: *сжщото, каквото стана съ Мизийскитѣ словени*

слѣдъ нахлуването въ Мизия на Аспаруха съ дружината си. Разликата стои само въ слѣдното: Филизовитѣ и Александрови Македонци, които се очуваха, отъ романизиране и тѣзи които се бѣха вече романизирали, въ по голѣмата си частъ, се прѣтопили въ новитѣ заселници въ страната — Славянитѣ; както Аспаруховитѣ българи, въ Мизийскитѣ славяни.

Отъ тия двѣ исторически събития може да се извади слѣдующето заключение: болшинствата винаги поглъщатъ меншествата. Нахлуитѣ въ Македония славяни по численостъ прѣвизаваха жителитѣ, които се слѣли въ болшинството — пославяни или се. Нахлуитѣ въ горна Мизия Аспарухови българи, като меншество, били поглънати отъ болшинството Мизийски славяни, на които приели язвиа, а въ замяна да това, дали имъ името си — българи.

Отъ това не е мъчно да се разбере, че старитѣ жители на Солунъ не сж били гърци, а Македонци, които, по неумолиния процесъ на асимилацията, прѣвърнали се въ славяни, а въ X-ия в., заедно съ другитѣ славяни въ Македония, въ Северна България и Тракия се прѣвърнали на Славяно-българи.

Погърчването изобщо на Македонскитѣ българи и частно на Солунскитѣ, е започнало слѣдъ покореннето на Балканския Полуостровъ отъ турцитѣ, повикани отъ гърцитѣ да ги спасаватъ отъ българитѣ.

Въ цѣла Македония включително и въ Солунъ, Турцитѣ, съ малки изключения, завоеваха само българи. Отъ други думи: покориха страна чисто българска подъ Византийско владичество и съ своя самостоятелна иерархия, съ свои църкви и училища, които, историята ни казва, какъ коварний Фенеръ, слѣдъ покореннето страната отъ Турцитѣ, сполучи да похити и присвои не само въ Македония, но и въ собствена България, та считаме за излишно да цитирами доказателства.

4. Новитѣ Солунски българи, опити за погърчването имъ и българскитѣ гробища.

Както вече казахме, старитѣ Солунски жители не сж били гърци, а македонци — потомци на пеонитѣ и на славенитѣ, които подъ разни дружинни названия се заселвали въ Македония; казахме какъ се пославенили и какъ най послѣ се погърчили. Сега ще ка-

жемъ какъ и кога се създали нови българи въ тоя отъ голѣма важностъ за нашето економическо и политическо развитие гр. Солунъ. Прѣди това обаче, нека ни бѣде позволено да кажемъ че, слѣдъ падането на Македонската Държава, Солунъ никога не е бивалъ населяванъ само отъ една народностъ, а отъ колонии — римски, славянски и грѣцки; до падането му подъ турското владичество той се е населявалъ отъ славянобългари, геновези и грѣци, а слѣдъ падането му подъ турцитѣ, турското правителство позволило заселването въ Държавата една значителна частъ отъ изгоненитѣ изъ Испанія евреи, отъ които една частъ се засѣднала въ Солунъ. Тѣзи евреи съставляватъ днесъ болшинството отъ Солунското население вземени въ едно турци, българи, грѣци и европейци и, както изглежда, по отношение на народонаселението, Солунъ едва ли би нѣкога се изменилъ.

Ако нескочаснитѣ размирици и върлвания на турско-албанскитѣ племена по врѣмето на известнитѣ Али паша Топелели и Джалалединъ паша, грабежитѣ и насилията нѣ надъ беззащитнитѣ християни въ юго-западна Македония имаха печални послѣдствия за беззащитната рая въ тая страна, злощастията въ която още повече се увеличиха съ избухването на грѣцкото въстание, което грѣцитѣ прокламираха подъ названието: *Завѣра*, за да привлечатъ въ бойевитѣ си редове сили отъ всичкитѣ православни народности на Изтокъ; отъ друга страна обаче, този редъ на нѣщата по отношение на българското дѣло въ Солунъ, имѣ своето благотворно влияние; гоненитѣ, ограбванитѣ и прѣслѣдванитѣ отъ турскитѣ банди, които крадосваха тоя край, почнаха да напушатъ пепелищата си и да търсятъ спасение далече отъ размиренитѣ мѣстности.

Въ скоро врѣме градоветѣ, паланкитѣ и по голѣмитѣ села въ Източна Македония, дори и въ Сѣверна България и Западна Тракия, бидоха наводнени отъ бѣжанци.

Освѣнъ купцовласи-цинцири изъ Тессалия и албанци изъ Епиръ, въ Солунъ прибѣгваха и се заселваха за спасяване и едно внушително множество българи отъ Дебърско, Охридско, Костурско, Битолско, Леринско, Нѣгушко, Воденско, Кожанско и други мѣстности, християнскитѣ жители на които изключително сж българи.

Това по неволя прѣселение дълго врѣме продължавало, слѣдвало да продължава и слѣдъ сключването мирътъ между Турция и Руссия (въ който Турция призна независимостта на възстаналата Грѣция), понеже властитѣ въ Западна Македония, Епиръ и Тессалия, или че бѣха безсилни да сирѣтъ жестокоститѣ и върлванията

на непокорнитѣ турско-албански чети и на башибозуцитѣ турци, или че нѣмаха желание да дѣйствуватъ съ изискуемата се въ случая енергия.

Въ Дебърско опустошаването и ограбването на християнскитѣ села продължавали; а неизтоствата и убийствата нѣмали край. Бървани наши еднородци изъ Дебърско и изъ другитѣ горѣ изброени мѣстности бѣгали въ Солунъ, гдѣто намирали спокойствие и поминкъ и окончателно се остановявали.

Тѣзи нови пришелци подновили, или, съ други думи казано, съживили издихающия трупъ на българския елементъ въ Солунъ и отъ тукъ вече захваща новата ера на българитѣ въ отечеството на Святитѣ Братия Кирилъ и Методий.

Една часть отъ новитѣ гости захванали Западната часть на града — *Вардарската*, а другата, именно Дебърцитѣ източната — *Келамарийската*, съ еноритѣ: *Св. Атанасий, Панагуда, Панагил-декса* и *Ипананти* — всички една до друга.

Последния тоя центръ — Каламарийскій, заселенъ както вече казахъ, повечето отъ Дебърски българи, които, така да се каже, имѣющи прѣимството, че съжителствуватъ всички въ единъ и същъ районъ, взелъ изгледъ на чистъ български кварталъ, прѣвъ който когато прѣвъ пѣтъ минахъ, именно прѣвъ главната улица, която го дѣлше на двѣ половини, стори ми се че се намѣрвахъ въ нѣкой чисто български градъ. Отъ самата улица, отъ джукенитѣ, кафенетата и магазинитѣ на двѣтѣ ѝ страни, до слуха ми достигаше само българския говоръ по нарѣчието на Дебърчанина — Бръсякъ.*) Освѣнъ това въ тоя кварталъ азъ заварихъ и оставихъ правитѣ и обичаитѣ въ пълната имъ битностъ прѣнесена отъ Дебърско.

Слѣдъ петъ годишното ми напускане на родний си край и заживуване между турци, ерменци, гърци и прч. за прѣвъ пѣтъ сега, именно прѣвъ 1869 година въ Солунъ, али по добръ въ Каламарийския му центръ, ми се одаде случай да чуя и видя това, което се върши и което въ дѣтинството си самъ съмъ вършилъ въ моя роденъ градъ — Стара Загора.

На *Блудний вечеръ* азъ имахъ честта да бѣда гостъ въ дождѣ на дѣдо Христа Гугушъ, единъ доста оригиналенъ и доста веселъ старецъ, въ къщата на когото щомъ стѣпихъ, първото

*) Писането на тия редове за Каламарийския кварталъ е ставало прѣвъ 1869—70 год. Сега обаче, както се уча, не било вече тѣй. Първенството въ това отношение сега ималъ Вардарския кварталъ и Пиргитѣ. Описаниятъ горъ (Каламарийския) български кварталъ билъ изгубилъ довѣгдъ-значението си като таквъъ.

Бѣл. на автора.

нѣщо, което обърна вниманието ми, бѣ свѣтналото огнище, въ което буйно и съ прѣщене горѣше *бѣдника* — единъ грамаденъ горуень напомнящъ древнебългарския язически обичай на праѣдѣтѣ ни — безапелационенъ протестъ противъ грѣцкитѣ домогвания да считатъ Македонския българинъ за грѣкъ.

Сложи се вечеря, започнаха се обряди и церемонии, молитви и прѣкаждания, сѣщо като у насъ на бѣдний вечерь, а слѣдъ вечерята — коледарени припѣви.

Онѣя (Ангелина) най-голъмата дѣщеря на Дѣда Христа, майка на 4—5 дѣца, но съ гласъ, рѣдкостъ въ такава възраст, даде на вечерята истински коледарски отпечатѣкъ. Повече отъ петнадесѣтъ пѣсни въпѣ тая вечерь Онѣя всичкитѣ коледарски, което правѣше вечерята колкото весела и приятна, толкозъ отъ друга страна важна и отъ голѣмо значение за оногоязъ, който знае историята ѣ.

Полунощъ бѣше наближило и азъ се готвихъ вече да се раздѣля съ веселата тая дружина, когато, изненаданъ отъ едно дрънкане на звѣнци, идяще долу отъ двора, ме спрѣ. Лисава, най-малката дѣщеря на Дѣда Христа, която вече бѣ заобръщала на себе си вниманието на младежѣта. първа се втури на вѣнъ, викаща: коледарци, коледарци!

„Разбрахъ“ казахъ на дѣда Христа, който тоже полѣтъ навѣнъ водящъ и мене. Отъ терацата на къщата той поздрави коледарцитѣ съ *добрѣ дошли*, които запѣха „Богъ се роди и прѣ.“ дрънкащи звѣнциѣтъ, съ които се бѣха накачили, въ знакъ на благодарѣстие, че Богъ се родилъ. Като свършиха пѣсенѣта дѣдо Христо имъ подаде пѣленъ кърчагъ съ вино, който заснова отъ рѣка на рѣка и скоро се изпразни. Стареца заповѣда на Лисава да го напълни повгорно; тя изпълни заповѣдѣта на стария си баща на часа, и подаде кърчага на гоститѣ, който отново заснова между тѣхъ и като се изпразни подадоха го обратно на стареца, на когото изказаха благопожеланията си и помолитствоваха здравие и щастие на домакина и на цѣлото му сѣмейство, а частно на Лисава, направиха слѣдующитѣ ласкавъ и многозначущъ за нея комплиментъ: „Тази годвина овдѣ — дома, а до година подѣ друга камина“*), слѣдъ което напуснаха къщата на дѣда Христа и заминаха да изреждатъ онѣя на роднини и приятели; напуснахъ я и азъ съ моитѣ благопожелания на веселия дѣдо Христо и на сговорното му сѣмейство.

*) Думата *камина* овзначава куминъ, турски — оджакъ.

Бѣл. на автора.

Слѣдното не отъ по малка важностъ за ония, които цѣнятъ значението му, въ мѣсто, като Солунъ, считамъ за неизлишно да отбѣлѣжа тука.

На нова година, азъ още се изтѣгахъ на леглото си, когато вратата на стаята ми скръдна и се отвори. Скочихъ смаянъ, но веднага разбрахъ въ какво се състояла работата щомъ запрѣщѣха по гърба ми едновременно нѣколко дрѣвови вѣйки — Сурувакици. Нѣколко, 10—12 годишни, чисто облѣчени въ Дебърски костюмчета дѣца, се надваряха кое повече да ме нашиба и сжщеврѣменно да ми помолитствува и пожелае честита новата година въ слѣдующитъ почти общи въ Българско думи: „*Сурова весела година, голѣмъ класъ на нива, бѣло гройзѣ на лойзѣ, червена ябоко у садина, живо-вдраво до година до амина*“.

Като свършиха мисията си моятъ драги посѣтителъ, азъ спрѣхъ поглѣда си на тѣхъ и ги запитвахъ за едно-друго, съ което бавяхъ да имъ поднеса дара си. Обаче едно по нетърпеливо изъ между тѣхъ, което по живостта си напомняше франц. гаменъ, види се, да ускори получването наградата, извика: а а-дѣцана, заборѣхми! и започна отново да ми шибя казвайки: „*до година и млада невѣста на господина*“. И нещѣте ли, пожеланията на това българче — гаменъ, напълно се сбжднаха: на слѣдующата година азъ имахъ вече млада невѣста. Тѣзи суровакарчета изреждаха наредъ всички къщи изъ квартала безъ да пропускатъ ни грѣкскитъ, ни турскитъ, ни еврейскитъ, и на всѣкъждъ еднакво приемани и добръ награждавани кое съ нѣкое петаче, кое съ орѣхи, кое съ сухо грозде или сухи смоквини.

На сватба и други лични дни забѣлѣзвахъ, че се съблюдоваха сжщитѣ обичаи и обряди, които се вършатъ отъ българитъ въ Сѣверна и Южна България. Сжщото се вършѣше отъ Българитъ и въ Вардарския кварталъ, зла въ по слабъ размѣръ. Тукъ вмѣсто коледарци отъ Коледа до Водици ходятъ въ *Бабугери* ношно врѣме и день. Бабугеритъ се облачатъ грубо съ почернели или прикрити лица, тѣ ходятъ по къщитъ на роднини и приятели пристрастуващи се на нѣми, съ мимика и разни движения изказватъ цѣлѣта на посѣщенията си и прч. Бабугеритъ въ всичко подражаватъ на карнавалитъ у грѣцитъ, съ разлика само въ облеклото: карнавалитъ се облачатъ елегантно, когато бабугеритъ само въ дрѣпи.*)

*) Отъ пѣтница изъ Солунъ се научавамъ сега, че описанитъ горѣ наредни обичаи и обряди, спазени до мое врѣме между нашитъ еднородци тамъ, били съвършено изоставени — изчезнали. Жално!

Бѣл. на автора.

Отъ разпръснатитѣ се по единично изъ другитѣ квартали на Солунъ нови пришелци наши еднородци едва ли може днесъ да се каже че е останало слѣда. Нѣколцината изъ-между имъ като напр. Яни хаджи Лазаровъ отъ Воденъ, Константинъ Герасимовъ отъ Охридъ, братия папа Димитрови отъ Битоля и др. слѣдватъ още да проявяватъ народността си, ала синоветѣ и дѣщеритѣ имъ, не искатъ нито дума да чуютъ за нея.

Благодарение на компактността на българитѣ въ описанитѣ два квартала — Гелемерийскій и Вардарскій, особито на българитѣ отъ първия, които послужиха за опора на гръцкиѣ домогвания да ги погърчатъ — въ Солунъ отдавна е била положена основата, върху която безпрѣпятствено би могло много по-рано да се изда народното здание и постави на равно стѣпало, на коего се намѣрваше тогава гръцкото. За жалость обаче отъ българска страна освѣнъ самоохранване отъ погърчване, друго нищо не било прѣдприемвано и нѣмаше да се прѣдприеме ако и гръцката пропаганда отъ своя страна бѣ насувала.

Като южнаци гръцитѣ, иматъ жежъкъ темпераментъ, който ги прави въ всичко бързи; щомъ видѣли въ Солунъ такова внушително множество българи, рѣшили, какъ-какъ, да ги погърчатъ и по тоя начинъ да затворятъ една рана, която въ бѣдѣше би се обърнала на гибелна за еллинизма; тѣ се залавятъ за работа.

Първия опитъ на пропагандата, състояща се отъ гръцкото духовенство на чело съ мѣстния митрополитъ и гръцкия консулъ, се състоялъ въ прѣнуждаване българитѣ да променятъ облеклото си (?!), което ги отличавало отъ гръцитѣ и ако съ това се несполучи, да се употреби сплашване съ афоресване и отлъчване отъ църква.

Опитътъ за промѣнение облеклото, недалъ очаквания резултатъ, макаръ и да се е употребилъ начинътъ — сплашване съ турцитѣ, които, говорили гръцитѣ, ужъ гледали на българитѣ като на падишахъ душманъ и като такива готвели се единъ день да ги изколятъ до единъ.

Отъ начало още се забвляжило че, нашитѣ Солунски еднородци далече не са обръщали внимание на гръцкитѣ бабини-деветини и продължавали да се облачатъ въ народниѣ си костюмъ, въ който ги заварихъ азъ когато стѣпихъ на Солунското землище, т. е. 35—40 години слѣдъ заселването имъ въ Солунъ.

Това непослушание и българско *твърдоглавство*, заставили гръцката пропаганда да прѣдприеме послѣдното сръдство — афорес-

ването, отгълчването отъ църква и непозволяването на българитѣ да закопаватъ мъргивитѣ си въ общитѣ (грѣцки) гробища.

Ала нашата история съ гордостъ трѣба да отбѣлжи отрадното явление у Солунския българинъ, който въ тоя случай проявилъ черги на българско постоянство и твърдостъ — достойни за подражание отъ нашитѣ еднородци въ Македония, които днесъ сж изложени на грѣцкитѣ неустойчивости въ страната имъ, които, вѣроятно, сж послѣдний имъ опитъ за спашване съ цѣль да ги погърчатъ.

Тази черта на постоянство и упорство на Солунскитѣ наши еднородци проявена противъ общия врагъ на народността ни, въ врѣме когато тя не бѣ още проявена у братята имъ въ по събуденитѣ градове въ Македония, въ Севѣрна и Южна България, дала на подлия еллингизмъ да разбере, *че Македонския българинъ е такава натура, колкото повече го насилватъ, толкова повече го занимаватъ и го правятъ неотстъпчивъ.*

Нѣкои отъ по-виднитѣ Солунски българи сполучили да придобиятъ приятелството, а край него в благоволенieto на Солунскитѣ първенци турци и да се поставятъ подъ покровителството имъ, донитъвалъ се въ всячко отъ тѣхъ и искали съвѣтитѣ имъ. (Турчантъ въ таква случаи на обращение къмъ него е снисходителенъ, добъръ наставникъ, откровенъ, насърчава а — въ голѣма нужда е добъръ помощникъ). Тѣ казвали на българитѣ че, всичко това, съ което грѣцитѣ ги плашили, е лишено отъ всяка истина и ги насърчавали да постоянствуватъ.

А пъкъ отъ своя страна тия видни българи насърчавали своитѣ еднородци и ги съвѣтвали да не отстъпватъ въ нищо на грѣцкитѣ козни и, съ пълна вѣра въ закрилата на турцитѣ, да ги отблъсватъ съ прѣзрѣние до като се сдобиятъ съ мѣсто за собствени гробища, за намърваного на което тѣ сж взели грижата.

И наистина, двамата протомастори на дюлгерския еснафъ и меймаръ-башии*) Милошъ Калфа и Лазо Калфа — Дебренци — се заели да намѣрятъ мѣстото и, въ скоро врѣме, първиятъ намѣрилъ едно празно мѣсто до самитѣ грѣцки гробища вѣнъ отъ кръпостъта подъ *Кешимиз-Канусу* на севѣроизтокъ отъ града, купилъ

*) Титлата меймаръ-башия се давала отъ мѣстнитѣ власти на отличившитѣ се въ строителното дѣло дюлгери; тѣ се наричали още и калфи, служили въ управлението като архитекти и надзиратели на всичкитѣ правителствени постройки; надзирвали сж въобще всичкитѣ правителствени здания и наръждали ремонтрането имъ, когато се оказала нужда отъ ремонтъ. Тѣ разглеждали и рѣшавали спорове за здания, за зидове и за застроени мѣста и рѣшенята имъ бивали окончателни — безапелационни. За отличие отъ проститѣ дюлгери, тѣ носили винаги съ себе си бронзовъ аршинъ и на капятъ си зашитъ брон-

го и го подарилъ на сънародниците си за гробища, а Лазо Калфа го засадилъ около връстъ съ яворови фиданки (по турски чинари, по гръцки — платани), които, въ моето прѣбиване въ Солунъ, не бѣха вече фиданки, а грамадни явори, носящи названието „Лазовитѣ Платани“, а самото мѣсто, попълнено вече съ гробове, — „Българскитѣ гробища“.*)

Тѣй слобити съ свои гробища Солунскитѣ българи (1832 г.) поотдѣхнали си отъ гръцкитѣ заплашвания и задирвания било по отношение облѣклото имъ, било по това за заменяване езика имъ съ гръцкия; ала и гръцитѣ прѣстанали вече да ги безпокоятъ и добръ сторили. Защото обидитѣ, които българитѣ търпѣли отъ гръцитѣ, скоро се забравили и нашитѣ сънародници заживѣли братски съ тѣхъ; така че, подъ „братския“ тоя животъ гръцитѣ спечелиха онова, което гоняха, сега вече наложено на първитѣ отъ самитѣ обстоятелства.

Не слѣдъ много врѣме отъ горѣизложеното, нашитѣ Солунски еднородци, започнали едни-други да се надварватъ, кой првъ да надѣне дѣнеститѣ каравани, съ вжситѣ подъ колѣнѣтѣ крачолѣ, вжситѣ до подъ гърдитѣ джамаданъ-елеци и да запаши тараболузъ кушакъ (поясъ), да намѣтне првъ рамо чоха-фермене (салтамарка) съ червена гизвона подплата и да се метаморфозира на цѣлъ измирски янъ-кеседжия (коцкаръ, джѣпчия). А женитѣ, о! и тѣ не оставали надирѣ отъ ижжетѣ си. Въ скоро врѣме и тѣ се обърнали на кокони-кукли, надѣнати въ най-новата по това врѣме фино гръцка носия. Разбира се, всичко това се извършвало отъ младото поколѣние; старитѣ останаха до гробъ съ народното си облѣкло.

Ала, трѣба да признаемъ, че по отношение на облѣклото, Солунскитѣ българи печелѣха, а не губѣха; защото тѣхната стара носия — мъжка и женска — отъ каквато материя и кройка се състоеше, никакъ не съотвѣтствуваше въ здравословно отношение на Солунскитѣ климатически условия и азъ, ако се коснахъ до тоя

зовъ знакъ означающъ титлата имъ; тѣ имъ се давали отъ истинитѣ власти. Въ врѣме на важни процеси въ сѣдилищата за здания и постройки, тѣ сѣ застъдавали и гласѣтъ имъ по спора винаги е билъ рѣшающъ. Освѣнъ това тѣ сѣ се провизнасли и по въпроси имѣющѣ хищнически характеръ, стопански и дори стратегически. Въпроси, които въ еснафското (зидарско) събрание подъ прѣдсѣдателството на уста башията, не сѣ могли да се разрѣшатъ, били пращани на меймаръ-башията, който ги разрѣшавалъ окончателно.

Бѣл. на автора.

*) Поминимъ, че првъ 1896 година, гръцитѣ се бѣха опитали да си присвоятъ тия гробища, и че Солунскитѣ власти, признава правото на българитѣ и отхвърляха претенциитѣ на първитѣ, които намѣриха за неоснователни.

Бѣл. на автора.

въпросъ, направихъ го съ единственната цѣль да покажа до какви низки дори слѣшни сръдства сж прибѣгвали гръцитѣ въ прѣслѣдването на българитѣ за да ги обезличаватъ, което е интересното за поколѣнието — за историтя.

5. Пробуждане: Първото българско училище и закриването му.

Съ прогласяването *Танзимата* (1839) в *Хатихумаюма* (1856) Султанитѣ: Махмудъ и Меджитѣ признаха на всичкитѣ си подданици равноправностъ прѣдъ законитѣ, свобода на съвѣстята и необходимостъ отъ черковни реформи за немусульманскитѣ нации; тѣмъ права, ако и да се неприложиха напълно, както въобще става въ Турция, все пакъ донѣгдѣ разслабиха духовнитѣ узи на българитѣ, съ които ги бѣ свързалъ Фенеръ, за да ги държи за винаги подъ тежкото си иго, което съ коварни интриги и шпионства бѣ успѣлъ да имъ наложи.

Тукъ-тамъ между българетѣ започнаха да се явяватъ знакове на незадоволство отъ фанариотското духовенство въ българскитѣ епархии, което на всѣкъдѣ почти плуеше въ развратъ, съвеше го и между паството си, гонѣше язика му и го замѣняваше съ гръцкия, изтрѣбваше книгитѣ му чрѣзъ изгаряние и всячески се стараше да го държи въ дълбоко невѣжество, за да може по лесно да го обезличи.

Въ Скопие, Ловечъ, Търново, Пловдивъ българитѣ отидоха до тамъ што да искатъ отъ властитѣ вдигането на гръцкитѣ владци отъ сѣдалищата имъ; замѣняването въ църквитѣ и училищата на трапениятъ имъ гръцки языкъ съ българскиятъ, и въ края на крапщата въпроса за язика се замѣни съ въпроса за самостоятелна духовна независимостъ, благодарение на неотстъпването на Фенеръ на първоначалното справедливо искане на българитѣ.

Борбата, както вече знаемъ, отъ частна, стана обща борба на българския народъ противъ Фенеръ и подъ знамето съ девизъ: „Духовна самостоятелностъ на цѣлокупния български народъ“, се стехоха всички Българи отъ Видинъ до Цариградъ; отъ Варна до Охридъ и въ скоро врѣме гръцкия языкъ въ българскитѣ училища и църкви се очисти и замѣни съ българскиятъ.

Долу невѣществото! Долу разпространителитѣ му! Долу Бараканъ! бѣше общъ викъ на българския народъ.

И дѣйствително Фенеръ, тази люлка на мракобѣснето, рухна подъ мощнитѣ удари на сплотенитѣ сили на българина. За жалостъ, обаче, тоя викъ не намѣрваше отзивъ въ оня градъ, отъ който

първо блѣсна свѣтлината, която озари Българския народъ и цѣлото славянство, — Солунъ, въ който се издигаше страдалческия гласъ на издихающій трупъ, гласа на отчаяния братъ, който все още давалъ признаци на животъ; нѣколко негови синове, застанали по-срѣдъ казахъ: не, небива да загинешъ, трѣба да се живѣе и да се боримъ съ злото, което ни заплашва! И поведоха борбата.

На тия изнеможели борци, намѣриха се патриоти българъ, и нивъ се притекоха на помощъ.

Пръвъ стори това прѣвъ 1866-а година извѣстния по него време родолюбецъ Николай Мирановичъ Тошковъ, родомъ отъ Калюферъ, живущъ въ Одесса — Росия. Негово родолюбие турн на разположение на Българското въ Цариградъ Читалище извѣстна сума за издържане и въ Солунъ едно българско дѣвическо училище и веднага настоятелството на Читалището влѣзе въ споразумѣние съ тамошнитѣ граждани: баща и синъ Костантинъ (Динката) и Георги Динковъ, Кирякъ Държиловичъ, братъ на първия, а чича на послѣдния и братята: Никола и Димитръ Паунчеви*), за отварянето на училището, за което Динката отсгъшилъ една отъ стаятъ на собствената си къща въ махалата Св. Атанасий, а дщерка му Славка била условена за учителка (1867 г.).

Това първо българско училище въ Солунъ прѣди да напръдне и покаже успѣхъ, било закрито, слѣдъ едногодишно съществуване първо, защото учителката Славка, постъпила въ бракъ и заминала съ съпруга си за Воденъ, гдѣто и на скоро починала, а второ, защото помощта за издържането му била прѣкратена понеже г. Тошковъ наскоро се поминалъ.

Подиръ тоя несполучливъ опитъ за съществуване на българско училище въ Солунъ, Настоятелството на Българското Цариградско читалище, не веднажъ се бѣ отнасяло до същитѣ господа за отварянето отново на училището, като за издържането му се състави община, която да се грижи за реда въ него и да се старае за успѣхътъ му; обаче тия господа да ли като търговци — Кирякъ Държиловичъ притежател на гръцка книжарница, а братия Паунчеви комиссионери — се боели да непократатъ интереситѣ имъ, или по други нѣкои причини, винаги отговаряли нѣкакъ отклончиво, или же обѣщавали, че ще видятъ да наредатъ нѣщо, а на дѣло нищо не вършели.

*) Динковци и Паунчовци били: първитѣ отъ Македонския градъ Воденъ, а вторитѣ отъ Охридъ, заселени първитѣ по време на разширицитѣ, които описани, а вторитѣ на скоро прѣди отварянето на училището.

Бѣл. на автора.

6. Вилаетскій вѣстникъ „Селяникъ“:

По примѣра на Руссенскія вилаетъ (область) и Солунскія проявилъ желаніе да има свой областенъ органъ, за излавянето на който, ставали приготовления. Първоначалнитѣ рѣшения по тоя въпросъ на административния вилаетски съвѣтъ (идаре мезличъ) били: да се издава вѣстника на три язици — турски, български и гръцки, ала еврейтъ, които сж най-многочисленитѣ собствено въ Солунъ, употребили усилия прѣдъ властитѣ да излази и на еврейски; и тъй Солунскія провинциаленъ органъ отъ триязыченъ стана четвороязыченъ.

За българската часть на вѣстника, народнитѣ прѣдставители прѣдъ В. Порта по черковния ни въпросъ г. г. Дръ Ст. Чомаковъ и П. Р. Славейковъ посрѣдствомъ г. г. Г. Кръстевичъ и Н. Михайловски, чиновници въ отдѣла по печата при В. Порта, бидохъ назначенъ азъ, пишущий тия редове, и, както вече на мѣстото му се каза, тръгнахъ за мѣстоназначението си на 13-й Януарий 1868-а год.

Азъ и другаритѣ ми по другитѣ язици на вѣстника, ненамѣрихми нищо готово за печатането му, така че бѣхме заставени цѣла почти година да бездѣйствуваме по длъжността си, а заплащата си получавахми редовно.

Прѣвъ всичкото това врѣме, по изразеното желаніе на 15 годишния синъ на Акифъ паша, Губернаторъ на Солунскія Вилаетъ, да слуша уроци по българскій языкъ, на което и самъ баща му го заставяше, азъ се занимавахъ на день по часъ—два съ него. Този случай ми спечели приятелството на ученика ми, а напрѣдка му въ българскія языкъ — благоволеніето и покровителството на баща му. Врѣмето же, вѣнъ отъ уроцитѣ, азъ използвахъ въ запознаване съ българитѣ въ новото ми отечество и съ българското дѣло въ него.

Първия брой на вѣстника излѣзе едва въ послѣднитѣ дни на 1868-а година. Около това врѣме излѣзоха и двата проекта на В. Порта за разрѣшаването на черковната ни разпиря съ Фереръ. Трѣба да забѣлѣжа, че на гръцитѣ никакъ не имъ бѣше по кофа дѣто въ Вилаетскія вѣстникъ, редомъ съ турскія и гръцкия язици, стоеше и българскія, защото въ това тѣ съглеждаха официалното припознаване отъ властѣта сѣществуването на български народъ въ Солунскія Вилаетъ, който по това врѣме състоеше отъ днешнитѣ три Вилаета: Солунскій, Битолски (въ послѣдния влизаше и днешния Яненскій, по напрѣдъ Митесарифлжкъ) и Скопскія безъ Призренскія Санджакъ.

Неще съмнение, че този редъ на нѣщата не идѣше на смѣткитѣ на грѣцитѣ, които проглушаваха свѣта съ виковетѣ си, че въ Македония нѣмало българи, а само гърци и турци я населявали; случая обаче съ вѣстника, горчивия този случай за тѣхъ, имъ залѣпи такава една пѣсница, която ги зашемети, въ сѣщото време и разбѣси, ала не ги и отчая.

Агитациитѣ имъ въ Солунъ и Цариградъ, съ които се напъваха да убѣждаватъ официалнитѣ мѣста, че въ Солунския Вилаетъ нѣмало българи, а имало тукъ-тамъ по селата и нѣгдѣ по градоветѣ *българогласни* гърци, грамотнитѣ отъ които, освѣнъ грѣцката писменность друга не знаели, то българския языкъ въ вѣстникъ за друго не служалъ, освѣнъ за товаръ на бюджета му, та затова трѣбало да се прѣмахне. Този мотивъ гърцкитѣ ази сж прѣдставяли винаги, когато въ административния съвѣтъ се е разгледвалъ и гласувалъ бюджета на вѣстника. Тѣ уговаряха Акифъ паша и всячески се опитваха да го убѣдятъ въ това, обаче, за голѣма грѣцка жалость, нито общанията, нито уговариниата имъ помогнаха; защото, Акифъ паша, добръ познаваше, и много по добръ отъ грѣцитѣ управляваната отъ него провинция отъ която и самъ произхождаше (той бѣ родомъ изъ Скопско), та необръщаше никакво внимание на грѣцкитѣ викове, а смѣло караше работата по прѣдначертания и отъ самага него пѣтъ и вѣстника слѣдваше да излиза и на български.

За зла честь, обаче, Акифъ паша на скоро бѣ повиканъ въ Цариградъ да заеме поста на членъ въ Държавния Съвѣтъ (Шура-Девлетъ).

На негово мѣсто за Солунски Валия дойде Сабри паша, когото гърцитѣ успѣха въ скоро време да спечелятъ на страната си, разбира се не безъ облаги — безъ каквито той не вършеше почти нищо — склониха го да изключи българския языкъ, а заедно съ него и Еврейския, който отиде жертва на българския за да се прикрие истинската цѣль за изключването на послѣдния.

Сабри Паша очевидно онеправда българитѣ въ случая, подъ благовидния, но фалшивъ мотивъ — економията, понеже вѣстника, въ 2-годишното си излизане на 4-тѣ языка, ужъ далъ единъ дефинициитѣ отъ 200000 гроша!

Фалшивостъта на Сабри пашова мотивъ не бѣ мжчно да се обори, ако въ административния съвѣтъ имаше, кой да защитава българската кауза, щомъ бѣ всевъвѣстно какъ вѣстника се натрапяше на чиновницитѣ, на правителственнитѣ и общински учрѣждения и на всѣки малко много състоятеленъ гражданинъ и селенинъ

въ вилаета, билъ той турчинъ, българинъ, евреинъ или грѣкъ и какъ властитѣ събираха абонамента му по двѣ бѣли меджидмета годишно и, щомъ се знаеше че вѣстника имаше 10,000 здрави абонамати, отъ които абонамента се събираше до парвца отъ властитѣ.

Споменахъ нече, че първата година отъ пристигането ми въ Солунъ по нѣмане работа по службата ми, азъ я посветихъ цѣла по изучването на българското дѣло въ него; тугъ ще приложа, че на сѣщото дѣло посветихъ и онова си свободно врѣме прѣвъ другитѣ години догдѣто изливаше вѣстника и на български, както и врѣмето до заминуването ми за учителъ въ Съръ, и всячески се старахъ да му бѣда полезенъ; въ сѣщото врѣме и не изпушахъ отъ прѣдъ видъ да използвамъ и благоволенieto, което си бѣхъ спечелилъ въ ученика си и баща му, отъ които изпросвахъ освобождаването отъ затвора на мнозина българи изъ Воденско, Ениджевардарско, Кукушко, Велеско, Неврокопско и Струмишко, арестовани по наклеветяване отъ грѣцкитѣ владици, че ужъ подбуждали населението да ги неприпознава и да имъ неплаща владачинната. Най-много се докарвахъ първенци изъ Струмишко начело съ свещеницитѣ имъ и се хвърляха въ затвора по клеветитѣ на звѣроподобний Еротея, Струмишки владика, отъ безчеловѣчието и звѣрщинитѣ на когото, българското население отъ епархията му кански бѣ пропищѣло; освобождението на тия клетници, изненадваше грѣцитѣ.

Прѣвъ всичкото това врѣме на прѣбиването ми въ Солунъ на длѣжностъ и не, моята дѣйностъ се състоеше главно въ изучването положението на българското дѣло въ него и въ цѣлия Вилаетъ и да изпращамъ на Цариградското Читалище рапорти за хода му.

За тая цѣль, колкото се касаше до Солунъ, азъ се доближавахъ повече до еснафската класа, понеже отъ опитъ знаехъ, че тя по-лесно се убѣждава, по-лесно се влияе; че, убѣдена веднѣжъ, можешъ по-лесно да я направлявашъ къмъ цѣльта и, въ трудни моменти безъ каквито, по естеството на дѣлото, не би могло да се мине, да туряшъ нея на лице, — и сполучихъ, въ непродължително врѣме, мнозина да заинтересувамъ, така че, единъ день да не мога да вида нѣкого отъ тѣхъ, тѣ започвахъ да ме трѣсятъ да научатъ нѣщо ново по народнитѣ ни работи частно отъ Цариградъ и въобще отъ Българско.

7. Първа българска община по изборъ.

Единъ день, къмъ края на м-ць Ноемврий 1868-а г. бѣхъ призованъ да отида на Чукуръ-ханъ, гдѣто, казаха ми, ме чакалъ единъ мой приятель туко-що пристигналъ отъ Цариградъ. Отидохъ.

Иеродиаконъ Агапий Войновъ, когото, при тръгването си отъ Цариградъ, оставихъ като служащъ въ българ. църква Св. Стефанъ на Фенеръ, ме посрѣщна на вратата на стаята, въ която се бѣ установилъ. Въздохъ, и слѣдъ обикновенитѣ поздрави, впуснахми се въ народнитѣ работи.

При другото що говорихме, той ми събщи, че Настоятелството на Цариградското Читалище го изпраща въ Воденъ да отвори българско училище, учителъ въ което и да остане; казало му се да ми събщи, че щомъ се нашѣрвало подходяще лице за учителъ и за Солунъ, щѣло да бѣде изиратено.

— А защо по напрѣдъ за Воденъ, дѣто нуждата още не е належаща, е промислило настоятелството на Читалището, а не за Солунъ? попитахъ азъ отца Агапия и прибавихъ: ще задържа Васъ за Солунъ.

Отецъ Агапий на видъ се показваше като ненаклоненъ да остане, боящъ се да не бѣде мѣриянъ отъ Цариградъ, но щомъ го увѣрихъ, че ще се издѣйствува съгласието на Читалищното Настоятелството, той склони да остане и остана.

Да ли това не бѣше една грѣшка отъ моя страна не бѣхъ въ положение него моментъ да опрѣдѣля, но и да бѣхъ даже прѣдвидѣлъ, че права грѣшка, за връщане и дума вече неможеше да става; защото, още сѣщия часъ стана разпореждане да се свика събрание сѣщата вечеръ въ кѣщата на братия Иосифъ и Наумъ Яковови, Дебренци отъ уже *оглашенитѣ* българи.

Вечерята, около стотина българи повечето Дебренци, се бѣха стекли на събранието, което, открито отъ Иосифъ Якововъ, който извѣсти на събравшитѣ се, че Настоятелството на горѣтобългарското Читалище изпраща за учителъ на дѣцата имъ, учителя отца Агапия, който да ги учи на матерния имъ языкъ, когото то (Настоятелството) ще издържа. Слѣдъ тия вѣщипителни думи на Яковова, отецъ Агапий стана и съ избрани патриотически думи, отправени къмъ събранието, възбуди у него ентузиазъмъ, отъ който възползуванъ Якововъ, отново заговори. Той посочи на нуждата да се избератъ 12 души отъ присѣтствующитѣ, които да съставятъ община, която да се грижи за напрѣдка на училището и да прѣд-

ставява Солунскитъ българи, въ учебно и черковно отношение прѣдъ св. бъл. Синодъ и Българското Читалище въ Цариградъ и, въ случай на нужда прѣдъ мѣстнитъ власти; да намѣри помѣщение за училището, да му достави нужнитъ пособия и прч.; послѣ това, пристъпи се къмъ избиране на 12 души за общинари, и бидоха избрани: за прѣдседателъ — Димитрий Паунчовъ, за подпрѣдседателъ — Петръ Шумковъ, за касиеръ — Насте Стояновъ; за членове: Иосифъ Якововъ, Панайотъ Лазовъ, Кирякъ Държиловичъ, Блаже Шага, Ичо Кехая, Георги Кехая, Иосифъ Франго, Георги Архимандритовъ и Иванъ Пеповъ, които съставиха първата Солунска Българска община по изборъ.

Тѣй съставената българска община, още въ първото си заседание услови кжщата на члена Ив. Пеповъ за помѣщение на училището, находяща се въ енорията св. Атанасий, улица „Челеби Бакалъ“, услови направата на столове и друга училищни потребности, избра комисия, която да записва ученици и опрѣдѣли отваряннето на училището да стане на 7-я день отъ слѣдующия мѣсець Декемврий съ подобающе тържество.

Въ второто си заседание общината написа писма до Св. Синодъ и до настоятелството на Българското Читалище въ Цариградъ, съ които на първия съобщаваше за станалий изборъ на община и го молѣше да го утвърди, а на второто — за съставяннето на община, отваряннето на училище и задържането на от. Агапий за учителъ въ него и прч. като същевременно се замолаваше да признае извършеното съ от. Агапия за дѣло свършено.

8. Тържественното отваряние на училището и учителски разправи.

На 7-й Декемврий въ присѣтствието на цѣлий общински съставъ, на многобройни български семейства и любопитни, слѣдъ едно прочуствовано словце, казано отъ учителя от. Агапия, което въ случая замѣстваше водосвѣта, невъзможенъ поради нѣмане на български свещенникъ, училището биде прогласено за открито и доста записани отъ комисията ученици отъ двата пола, заеха мѣстата по столоветъ и учителя о. Агапий започна да се занимава съ тѣхъ.

Когато, обаче, писмата на общината до св. Синодъ и до Читалищното настоятелство били още по пътя за Цариградъ, по пътя

за Солунъ, билъ и назначенъ за Солунски учителъ г. Стоянъ Божковъ родомъ отъ с. Куручешме, Хасковска каза, Пловдивски окръгъ.

Още съ пристигането си въ Солунъ г. Божковъ узна отъ общината за задържането на от. Агапия въ Солунъ, и биде замоленъ да замине пъкъ той за Воденъ; обаче Божковъ не се съгласяваше и искаше мѣстото си въ Солунъ, но веднага се отправи за Воденъ, щомъ пристигна заповѣдь отъ Цариградъ да замине.

Не бѣ се минало нито мѣсець отъ заминуването на Божкова за Воденъ, ето го че се връща обратно въ Солунъ, понеже въ Воденъ не сполучилъ да отвори училище поради силното оплъчаване противъ плана му на Воденскитъ гръкомани и поради слабостта на обявенитъ българи да го защитятъ и поддържатъ въ мѣсята му.

Божковъ отново занека дѣлността си въ Солунъ и настояваше на искането си; Агапий пъкъ отъ своя страна, никакъ не бѣ наклоненъ да я отстъпи и спорътъ между двамата би могълъ доста време да се протака, ако единъ съвсѣмъ неочакванъ случай, който разклати положението на Агапия, не бѣ го принудилъ своеволно да напусне Солунъ и да замине за Воденъ. Ала, по сѣщитъ причини тукъ и той не успѣ да отвори училище и заминалъ за Струмица.

Въ тоя злочестъ чистобългарски градъ Струмица, населението на който твърдѣ много бѣ страдало и продължаваше да страда отъ гръцката пропаганда, на чело на която безнаказано стоеше владикага Еротей, Агапий съединилъ своитъ сили, съ тия на Струмишкия народенъ прѣдставител по Черковний въпросъ — свещеника Тодоръ Митевъ, които морално и материално поддържани отъ братия Шулеви отъ Велесъ, знатни търговци, се заловили на работа: отворили училище и български параклисъ и, държайки високо знамето на възродителното дѣло въ тоя многострадаленъ градъ, обявили война на Еротей.

За тоя кръвопиецъ владика, нека ми бжде позволено да отстъпя за минута отъ прѣдмета си и кажа нѣколко думи по подвизитъ му противъ българското движение въ епархията му.

Този духовенъ пастиръ (Боже съхрани!), както се говорѣше, билъ родомъ българинъ; той най-много и безжалостно е прѣслѣдвалъ българщината въ града и ония въ епархията си, които сж проявявали янкове на българско чувство, проповѣждали между заблуденитъ въ гръцизма свои еднородци да познаятъ, че не сж гърци, но че въ жилитъ имъ тече българска кръвь и ги каняли да се съюзятъ съ тѣхъ противъ исконния врагъ на всичко българско въ епархията имъ и го разбиятъ.

Гоненията и жестокоститѣ, съ които си служилъ той противъ обявилитѣ народността си българи въ епархията, сѣ толкова много и чудовищни, щото е невъзможно тука да се опишатъ всички; за това и за по ясно очертане на звѣршинитѣ му, ще спомена само единъ случай отъ тѣхъ. Но прѣди да направя това ще кажа въ прѣдисловиѣ слѣдующето: Звѣрскитѣ подвизи противъ българитѣ въ епархията на този джелатинъ-прелатъ високо се цѣняха отъ гръцката пропаганда. На него тя гледаше като на спасителъ на еллинизма отъ българското порабощение въ Струмишко и, ако не я бѣше срамъ, би го официално и още на животь прогласила за светецъ. Неговата жажда за българска кръвь възмути дори турското население въ Струмица, съ изключение на каймакамина Али бей, който бѣше въ рѣцѣтъ на Еротея слѣпо оржде, съ което той си служеше въ прѣслѣдването и оимчожаването на българитѣ въ епархията си; за хатѣра на този мерзостенъ прелатъ, Али бей бѣше нацапалъ рѣцетъ си въ невинна българска кръвь.

Спомнями си, че думата ми бѣше за учителя от. Агапий и за Струмишкия народежъ прѣдставителъ священникъ Тодоръ Митевъ, които бѣха подкачили борбата противъ Еротея и противъ духовното му иго подъ което пѣшкеше българското население частно въ гр. Струмица и общо въ цѣлата Струмишка епархия, въ която за да ни би успѣли тия двама самоотвержени борци, Еротея вече бѣ взелъ мѣрки да ги прѣчисти отъ тоя свѣтъ.

Единъ день, когато тѣ се задали отъ срѣща по пътя къмъ Митрополитския домъ и шѣли да минатъ покрай послѣдния, Еротея ги съгледалъ и заповѣдалъ на гавазитѣ си да ги прѣчакатъ, хванатъ и, подъ прѣдлогъ, че първи тѣ ги нападнали, да ги прѣбиятъ.

Щомъ пошъ Тодоръ и Агапий пристигнали до митрополитския домъ, гавазитѣ се спущатъ върху тѣхъ; завързала се борба, набрала се публика, обаче никой не дързалъ да помогне и отнеме жертвитѣ отъ нападателитѣ имъ, които успѣли да ги ввлечатъ въ Митрополитския домъ, дѣто друго неможли да имъ сторятъ, понеже набралата се тълпа видѣла залавянето имъ, гавазитѣ се задоволили да ги набиятъ до смъртъ и за доказателство на извършеното, поднесли на господаря си брадѣтъ на двамата, които гавазитѣ съ мѣса отрѣзали отъ жертвитѣ, а самитѣ тѣхъ хвърлили въ една подземна дупка, гдѣто ги държели три дни безъ никаква медицинска помощъ и гладни, безъ да се обръща внимание на протеститѣ на приятелитѣ имъ. И чакъ когато работата станала явна на валията въ Солунъ и Цариградъ, и се поиска обяснения отъ каймакамина, били

пуснати на свобода, разбира се като се прѣдставила работата на Валията въ друга смисълъ.

Този случай, по който се нареди анкета по искането на българитѣ, и се подтвърди всичко горѣизложено прѣд комисията, рапорта на която се изпрати на В. Порта, последната уволи каймакамивна, а на патриаршията заповѣда да вдигне тутакси Еротея отъ Струмица, което и стана, и което се посрѣщна съ всеобща радостъ отъ турци и българи, дори и отъ самитѣ грѣкомани.

Тѣй се отгърва българското население въ Струмишката епархия отъ Еротея — отъ този безподобенъ звѣръ, който еднакво прѣследваше и братия Шулеви, които имаха въ Струмица клонъ отъ търговската си къща въ Велесъ и които, както казахъ по-горѣ, подпомагаха морално и материално българското движение противъ Еротея въ Епархията му.

Отъ тѣзи редове довършвамъ историята на от. Агапия и на Н. Благоговѣйство от. Тодоръ Митевъ съ Струмишкий джелатинъ — Еротея и се повръщамъ на разказа си за Солунскитѣ работи.

Божковъ зае мѣстото си въ Солунското училище, което при о. Агапия получи животъ, а при Божкова — успѣхъ и напредъкъ. То се посѣщаваше вече повече отъ 150 ученици отъ двата пола, и справедливо привлѣче вниманието на гърцитѣ, които се пукаха отъ ядъ, още повече и за това, дѣто не намѣрваха причина, о която оловени, да почнатъ гоненията си, било противъ учителя било противъ съществуването на училището, понеже напредъка на последното и лойялността на учителя еднакво бѣха привлѣчили вниманието и на Акифъ паша, който често проваждаше мюхюрдаря си — Хюсни ефенди, да узнава вървежа на училището и му докладваше за всичко.

Нѣколко дни прѣди празницитѣ на Рамазанъ-байрамъ, учителя Божковъ биде прѣдизвѣстенъ отъ Валията чрѣзъ Юсни ефенди, че желае щото на втория денъ на байрама българската община съ ученицитѣ и учителя на чело да го посетятъ въ правителствений домъ. Това желание на Н. Прѣвъзходителство биде изпълнено както слѣдва:

На 2-й денъ на байрама, ученицитѣ празнично облѣчени на чело съ учителя и цѣлия съставъ на общината, се явиха въ правителствений домъ, ученицитѣ заставаха на двора, а общинския съставъ се качи горѣ, дѣто бѣше приемната и застава да чака реда си, който незакъснѣлъ да доде. Единъ отъ яверитѣ на пашата, съобщилъ му за пристигането на общинскитѣ членове, и пашата далъ заповѣдъ да влѣзатъ въ приемната, причакавани отъ него, който слѣдъ прие-

мането на поздравленията по случай на празника, поканилъ ги да сѣднатъ.

Въ това врѣме другъ яверъ поканилъ учителя съ ученицитѣ тоже да се качатъ горѣ; и пашата, който до това врѣме се разговарялъ съ общинаритѣ, придруженъ отъ послѣднитѣ явилъ се на диванканата. При появяването му, по сигнала даденъ отъ учителя, ученицитѣ запѣха една пригответна отъ учителя нарочно за случая пѣсень, която като завършиха, учителя поднесе на пашата свонтѣ и на ученицитѣ си поздравления и държа една рѣчь на турски, съдържаннето на която твърдѣ много го задоволи и на която той отговори съ много ласкави и насърчителни думи и, слѣдъ това се отправи къмъ ученицитѣ, които запитваше тъй: бугари ли сте, бре дѣчина, али гърци; и тѣ му отговаряха: „бугари сме“.

Подиръ тая шеговита спеходка, пашата заповѣда да се раздаде захаръ на ученицитѣ и се оттегли въ приемната, гдѣто отново покани общинаритѣ, които разпитвалъ има ли много българи въ Солунъ, иматъ ли собствено здание за училище, срѣдства за поддържането му и други подобни, на които като получилъ отговорътъ имъ, особито тоя за училищно здание, който неможеше да бѣде другъ освѣнъ отрицателенъ, пашата казалъ, че ще говори съ Беледие-реиза (прѣдсѣдателъ на градския съвѣтъ) и ще настои прѣдъ него да подари на българитѣ едно отъ принадлежащитѣ на градската община здания (наквито има въ Солунъ много) за училище. Подиръ всичко това пашата освободи общинаритѣ, които се разотидоха прѣдоволи.

Азъ съмъ въ положение да твърдя, че ако Акифъ паша бѣ останалъ по дълго врѣме Валия въ Солунъ, българитѣ безъ друго щѣха да иматъ сега за училище тъй наречаното отъ Солунскитѣ жители: „Старото Мехкѣме“ съ твърдѣ широкия му дворъ, което стоеше отъ много години празно и нѣмаше никакво значение за турцитѣ, понеже бѣше останало окръжено отъ християнски жилища — въ Християнска махала, и че за подаряването му на българската община за училище положително зная, Акифъ паша бѣше вече направилъ постѣпка прѣдъ Беледие-Реиза.

Може би Акифъ паша не отъ обичъ къмъ българитѣ въ Солунъ и въобще къмъ българския народъ, любезничеше толкова прѣдъ българската община и въобще къмъ българското дѣло въ Солунъ; може-би че той това правѣше съ нѣкоя прикрита цѣль именно, като патриотъ турчинъ да е мислилъ, че като угождава на българското меншество въ Солунъ, обслужва на турскитѣ интереси, понеже

по тоя начинъ се туря основата на разцѣплението сговорътъ, който до това врѣме още съществувахе между гърци и българи и съставляваше етническа и религиозна сила въ Солунъ и, по нѣгдѣ, въ цѣлия Солунски вилаетъ; може би и съ тази цѣль той вмѣкна въ вѣстника „Селяникъ“ и българския языкъ, който силно защищаваше, и по някакъвъ начинъ не се съгласи на гръцкитѣ прѣдложения да го изхвърли.

Както и да е, обаче фактъ неоспоримъ е че, Акифъ паша, имаше видимо желание да услужва на българитѣ въ Солунъ и въ провинцията и че неговото вдигане отъ Солунъ бѣше голѣма загуба за българското население въ тоя градъ; то се посрѣщна съ явна скръбъ въ цѣлия вилаетъ съ изключение на гърцитѣ, които се зарадваха до уши.

Слѣдъ едногодишното ползотворно и съдобно учителствуване въ Солунъ и слѣдъ замѣстването на Акифъ паша съ гъркофила Сабри паша, Божковъ биде незаслужено заставенъ да напусне тѣй започнатото българско учебно дѣло въ Солунъ и да си отиде. Нему, или по право казано, на успѣха му се възрѣха „завистливи“ очи.

Божковото напускане на училището, което толкова бѣ напреднало и съществуването му отъ день на день закрѣпваше, веднага се забѣлѣжи, че има нѣщо, което е въ свръзка съ желанието на *мѣком* да рухне българското дѣло въ тоя градъ.

Можеше ли да се повѣрва подобно нѣщо? Колко щѣше да е хубаво, ако на тоя въпросъ отговорътъ би билъ отрицателенъ! Но отъ гдѣ идеше злото? — О, колко е скръбно да се каже! Но трѣба да се каже: то идеше отъ „наши“ хора, въ които се е имтаело пълно довѣрие и безъ да се е мислѣло, че тѣ нѣкога би измѣнили на народната кауза.

Единъ отъ виднитѣ членове на общината въ съдружие съ други двама второстепенни въ нея, непосвятени въ тайнитѣ на първия, станаха му несъзнателно оръдие и започнаха се интриги противъ Божкова, противъ когото тайно пишели до настоятелството на Цариградското Читалище и му донасяли лъжливи доноси и клевети, чрѣзъ които лишиха човѣка отъ материалната поддръжка — отъ заплатата, която получаваше като учител отъ възираното настоятелство.*) Тѣзи хора обвинявали Божкова въ липса на моралъ, недостоеенъ за учителско звание, клеветили го въ пиянствуване и много още неприлични работи, съ които маскирали истинската цѣль на гонението му.

*) Тѣзи писма на клеветницитѣ Божкови до Цариград. Читалище, добръ спазени се намиратъ и сега въ рѣцѣтъ на единъ отъ оставалитѣ живи членове отъ Настоятелството на казаното Читалище.

Бѣл. на автора.

Въ това време бѣ завѣялъ она вѣтръ, на одавна замислениятъ планъ отъ нѣкои учители изъ западна Македония, споредъ които Македонската младежъ да се ограничи да се учи и развива изключително на Македонското наречие и за тая цѣль бѣха започнали да издаватъ и издадоха нѣколко учебници на това наречие, часть отъ които бѣха складирали въ магазата на одного отъ Божковитѣ гонители.

Това даде на мнозина да вѣрватъ (между които бѣхъ и азъ), че Божковото гонение става съ цѣль да бѣде замѣстенъ съ одного отъ тия учители, проповѣдници на горната идея. За това и свѣтвахъ Божкова да се откаже отъ намѣрението си да напуска училището, а да чака до като въ Цариградъ се освѣтлятъ върху неговата невинность и започнатъ да му пращатъ заплатата; ала той остана непрѣклоненъ, понеже се чувствуваше крайно обиденъ и то съвършено незаслужено, и най-много осждаше не клеветниците си, а тѣзи, които ги повѣрваха и го лишиха отъ заплатата, които единственна му служеше за прѣхрана.

Не ще съмниваме, че Божковото категорично рѣшение да напусне училището, бѣ достойно за осждане; ала отъ друга страна, пѣкъ и постѣпката на Читалищното настоятелство, не по малко порицание заслужаваше, за дѣто прибърза безъ да провѣри доноситѣ на клеветниците му, лиши отъ прѣпитание единъ свой свѣстенъ работникъ на полето на просвѣтителното дѣло въ Македония, безъ да изслуша и него самото. Както и да е интригата, подземната интрига, сполучи и на училищното дѣло въ Солунъ, изглеждаше като да се туря край.

Слѣдъ Божковото заминаване, прѣдсѣдателя на общината, мимо съгласието на цѣлата община, нѣкои отъ които настояваха да се повика за учителъ Иванъ Шумковъ отъ Битолско Крушево, за когото повечето Солунци държаха, настанява въ училището за учителъ единъ негодѣй, на скоро завърналъ се въ Солунъ изъ Грция, въ столицата на която, заемалъ службата на келнеръ въ едно кафене. И това той (прѣдсѣдателя) направи, т. е. настани въ училището за учителъ тоя негодѣй само и само да се казва че то продължава съществуването си.

Новия тоя учителъ бѣ родомъ отъ Охридъ и родинна на прѣдсѣдателя; той билъ роденъ отъ майка българка, а баща куцовлахъ — цинцаринъ, а самъ говореше български съвършено неправилно. Когато биваше запитванъ, на коя отъ помянатитѣ двѣ народности принадлежи, той отговаряше: „Я ни сумъ ни бугаринъ, ни гркъ,

ни цинцаринъ; я сумъ чисто македонецъ, какви су били Вилипъ и Аликсандри Македонски и Аристотелъ вилововъ“. На това, смѣсь-народность, свѣтло, бѣ повѣрено ученето българскитѣ дѣца въ Солунъ на магерния имъ языкъ, самѣ незнаеще български.

Просвѣтителната дѣйность на „негово словесие“, както се и прѣдполагаше, не отиде за дълго; тя се свърши съ разпрѣсването на ученицитѣ отъ невѣжътъ учитель и, впоследствие — съ затварянето на училището. Тѣй се тури, за втори пѣтъ, край на Солунското училище въ 1869 та година.

Прѣвъ сѣщата тая (1869-та) година заврѣщайщъ се отъ Руссия, дѣто е билъ на учение Винеаиминъ Мачуковски, миналъ прѣвъ Солунъ за родното си село Мачуково (Доринска каза). Тукъ, въ Солунъ, той се срѣща съ Ичо и Георги Кехан (кехан наричатъ въ Македония притяжателитѣ на голѣми стада овци) и двамата членове въ общината; отъ тѣхъ той се научилъ, че училището било затворено, които го и поканили за учитель. Мачуковски се съгласилъ и заминалъ за селото си да се види съ родителитѣ си и, слѣдъ това, да се завърне и отвори училището. Слѣдъ стигането му обаче въ селото си той се разболѣлъ, завърна се въ Солунъ едва въ края на Октомврий сѣщата година и отвори училището.

9. Мисълъ за български храмъ.

Прѣвъ всичкото това врѣме отъ печаленъ застои на Българското училищно дѣло въ Солунъ, колкото голѣми и да бѣха положенитѣ старания и подземни интриги на гърцитѣ да се неподнови то, духътъ обаче на българитѣ, караше послѣднитѣ къмъ работа, която отбиваше гърцитѣ подли дѣйсгвня.

Слѣдниятъ случай повлия твърдѣ много на българското население да започне да промишлява по край училището и за собственъ храмъ, прѣнуженъ за духовнитѣ му трѣби и за крѣпение духътъ на постоянство въ започнатата му борба за отдѣлянието му отъ гърцитѣ, затова счетохъ за нужно да го прѣдамъ на почитаемитѣ си читатели.

Много скъпи мои приятели и горещи съмишленници по отношение на възродителното дѣло въ отечеството на святитѣ братия Кирилъ и Методий, намислили да ме задържатъ въ Солунъ чрѣвъ брачно свързване, и ми съобщиха намѣренвето си, на което азъ доста се колебахъ да дамъ съгласието си, понеже се бояхъ че родителитѣ ми

нѣма да ми позволятъ; но щомъ тѣ ми отговориха че сж съгласяватъ, азъ рѣшихъ и, подиръ малко врѣме, се годихъ. Когато настана деньтъ за вѣнчаването, възпъкна на срѣдата искането — да се извърше на български; а въ Солунъ само единъ свещеникъ имаше, който можеше да го извърши, обаче той като подчиненъ на грѣцкия владика, не се съгласяваше на прѣдложението, което му се направи, освѣнъ ако му се позволи отъ послѣдния. Три-четири дни, оставаха още до деньтъ на вѣнчаването и азъ придруженъ отъ двама членове отъ община се явихъ прѣдъ мѣстния владика и повскахми съгласието му. Нека отбѣлѣжа че Солунски владика бѣше по това врѣме прѣждебившии В.-Търновски Неофитъ. Той посрѣщна съ видима готовность да изпълни желанието ни и повска да знае кой е свещеника, който ще може да извърши вѣнчалния ми обрядъ по български; азъ, за да го прѣдрозположа, отговорихъ му че слѣдъ него*), ако не се съгласи да го извърши, иде попъ Иванъ, священнослужителъ въ църквата св. Тодора, който е постриженникъ на Хилиндарския мѣнастирь въ Св. Гора, дѣто е приелъ свещеническия чинъ и дълги години е служилъ въ мѣнастиря по славянски. Владиката се съгласи и даде обѣщание, че ще заповѣда на попъ Ивана да извърше вѣнчавката ни по български. Въ означения день да се извърше тоя обрядъ поканени и любопитни пълнѣха стаитѣ и салона на кѣщата за да видятъ вѣнчаленъ обрядъ по български. Въ това обаче врѣме на очакване да пристигне свещеника, пристигна извѣстнето, че по му било възможно да изпълни нито нашето желание, нито заповѣдта на Началството си, понеже споредъ чърковнитѣ правила, само оня свещеникъ може да ни вѣнчее. въ енорията на когото живѣемъ. Играта на фѣнариотина въ случая лѣсна: на свещеника Иванъ строго било запрѣтено да извърши обряда; ала всяко зло за добро, е казано отъ българитѣ.

Подлата тая послѣпка на Неофита подигна до ярость негодуването на събралото се множество и на свадбенитѣ. Едни искаха насила да довлѣкатъ попъ Ивана, други си пѣха купъ псувни противъ владиката и искаха да отидатъ въ Митрополитския домъ лично да го изобличатъ като послѣденъ лѣжець и като нѣщо несъобразно съ сана му, к ѣто не му позволява да се подиграва съ чувствата на пасомитѣ му.

*) Прѣосвещенный Неофитъ понеже е билъ дълго врѣме Търновски Митрополитъ, бѣ изучилъ добръ славянското четение и на него е често извършвалъ всички чърковни обряди въ бившата си епархия—нѣщо, което азъ добръ знаехъ.

Бѣл. на автора.

На бързо, обаче, вѣтото рѣшение — да се тръгне за Кукушъ, гдѣто гръцкитѣ вѣроломства и измами, бѣха прѣстанали да иматъ достѣпъ и тамъ да се извърше вѣнчалния ни обрядъ отъ чисто-българско народно духовенство, тури край на общото негодувание, разбира се, врѣменно сирѣчно сега, за да се прояви въ бѣдѣще по буйно и по-ожесточено.

Прѣвозни сръдства веднага бидоха доставени и свадбеното шествие се отпрати за Кукушъ, гдѣто, въ една отъ градскитѣ черкви и отъ мѣстното Православно българско духовенство, се извърши вѣнчалний ни обрядъ. слѣдъ който се отпратихми обратно за Солунъ, сега на чело съ Кукушкия първенецъ и горещъ патриотъ — дѣдо Нако Станишевъ, който игра видна патриотическа роль по възраждането на населението въ Кукушъ и околността му, както и по избавянieto му отъ фенерското умразно иго. Тази случка силно повлия на Станишева, който просто тържествуваше виждайки че, слѣдъ Кукушъ, и Солунъ започна да се пробужда отъ литаргията.

И тѣй, подиграното българско чувство на Солунци отъ вѣковнитѣ врагове на българския народъ, биде удовлетворено. И отъ тоя день хулитѣ и укоритѣ противъ гръцкото духовенство въ Солунъ започнаха да се носятъ изъ цѣлия градъ проявявани въ злобна форма отъ до сега безропотно носящия на шията си гръцкия непоносимъ духовенъ яремъ, българиня.*)

Ю. Първа българска черковна служба.

Моето задомиаване въ Солунъ ме направи глава на едно семейство, което, поради смъртта на тѣтъ ми — Стоянъ Калфа, бѣ останало безъ такава, а съ това заедно, още и Солунски гражданинъ.

Около мене, се групира една значителна частъ отъ Солунското българско население, която постоянно се уголѣмяваше, и която въ едно събрание рѣши да опита честта си въ друго едно по важно дѣло отъ туко-що описаното, въ което, казваше се, сръщнемъ ли пакъ отказъ, или съпротивление отъ гръцитѣ, толкозъ по влѣ за тѣхъ, които, съ противустоенето си на това течение, ще ускорятъ постигането на гонимата ни цѣль — освобождението ни отъ духовното имъ иго, и, впоследствие, работата, както ще видимъ, така се

*) Този инцидентъ съ нашето вѣнчаване подробно е описанъ отъ случившия се тогава въ Солунъ г. П. Мусевичъ и напечатанъ въ Цариградския в. „Македония“.

и завърши. Ръшихи да отпразднуваи тази година за пръвъ пѣтъ паметта на приснопаметнитѣ Равноапостоли, Славянски просвѣтителѣ и Солунски граждани — Кирилъ и Методий. Нагласи се тъй, щото отпразднуването да се прѣдшествува отъ една черковна служба на Славянски, извършена въ една отъ грѣцкитѣ черкви, разбира се, съ позволенieto на мѣстния митрополитъ.

На 2-й Май 1870-та год. една депутация отъ 4 души, въ която влизахъ и азъ, се прѣдстави прѣдъ Н. Прѣосвещенство Неофита, който ни прие доста любезно, изслуша съ внимание прозбата на Солунското българско общество, изразена чрѣзъ депутацията му, която просба, тоя пѣтъ биде ласкаво приета отъ владиката, който каза че я приема съ удоволствие, обеща да я удовлетвори напълно и прибави: „Прѣдайте на българското ми въ града православно паство моето благословение, неотклонимото ми рѣшение и готовность да изпълни молбата му и всички други въ бждѣще, ако не бждатъ противни на черковнитѣ канони и наредби“.

Тия думи митрополитъ Неофитъ произнесе съ такова умиление, каквото едвали би породило съмнение въ неискренность или прикрито лукавство съ каквото въобще си служатъ гѣцкитѣ караказански чираци; подиръ тѣзи сладки думи той каза: „Понеже редѣтъ изисква, въ подобни случаи, да се взима съгласието на димогеронтията и то само за църквата, въ която ще трѣбва да се извърше богослужението, то за това окончателния ми отговоръ ще ви бжде съобщенъ най късно слѣдъ три дни“.

И дѣйствително, на третия день депутацията се удостои чрѣзъ г. Д. Паунчевъ съ отговора, който напълно удовлетворяваше нашето искане. Отгѣпваше се за празника църквата *Панагия Девса*, находяща се въ Каламарийския кварталъ, най-много населенъ съ българи.

Колкото пѣкъ що се отнасяше до втората часть отъ молбата на депутацията — Прѣосвещенный Неофитъ лично да отслужи св. Литургия, Н. Прѣосвещенство казалъ, че твърдѣ много скърбялъ за дѣто старостта и здравето му не му позволявали да удовлетвори и тая часть отъ желанието на Солунскитѣ българи, обаче щѣлъ да заповѣда на попъ Ивана да отслужи литургията, разбира се, на славянски — (читателя се съща за кой полъ Иванъ е думата), а на Касандрийскій Епископъ, който по това време се намѣрваше въ Солунъ, и който незнаеше язика, щѣлъ да му заповѣда да присѣтствува на службата стоящъ на Митрополитскій столъ.

Радостната тая вѣсть като молния се разнесе измежду българското население въ града отъ вѣрующитѣ Тонковци въ искренността

на думитѣ на фанариотина; най много тичаше да я разнася между българскитѣ сѣмейства и да ги приготвя за празника оная патриотка — баба Недѣля Петкова, родомъ отъ гр. Сопотъ, учителка и ревностна служителка на олтаря за възраждането на българитѣ въ нѣколко Македонски градове, която по това врѣме се намѣрваше въ Солунъ, като заточеница отъ Воденскитѣ власти по клеветитѣ на Воденския фанариотинъ, който я прѣдставилъ на Воденския каймакаминъ за опасна на Държавата жена.

Приготовленията за службата и за празника ставаха съ забѣлжителна трескавостъ отъ Солунскитѣ българи, на които азъ гледахъ съ убито сърце, безъ обаче да откривамъ нѣкому неспокойствието си, защото бѣхъ, както казахъ на мѣстото му, изигранъ отъ това фанариотско изчадие, и сега гледахъ съ недовѣрие въ общанията му, но все пакъ се съмнѣвахъ, защото знаехъ че, прѣдъ него стоеше едно население пропито отъ фанатизъмъ и умраза къмъ всичко българско, което съ яростъ гони всѣко начинание отъ българитѣ имѣюще националенъ характеръ и което нѣма да допусне на владиката да изгълни общанието си; бѣхъ повече отъ увѣренъ че то ще употрѣби всички срдѣства, съ които разполага за да осуети добритѣ намѣрениа на владиката, ако той дѣйствително се въодушевяваше отъ такива, и, на първо мѣсто, щѣше да запрѣти на попъ Ивана, подъ страхъ на наказание, да не служи, както стана и по случая съ моето вѣнчаване.

Прѣдъ видъ на всичко това и прѣдъ видъ че мало и голѣмо вече знаеше какъ се очакваше деньтъ, въ който щѣше да се осъществи очакваното отпразнуване на всенародниятъ този празникъ и въ Солунъ и че, ако се осуети, ще станемъ за смѣхъ и прѣдъ гърци и прѣдъ другитѣ нации, менъ се виѣняваше въ дългъ и за това още, защото идеята по това дѣло бѣше моя, да зема мѣрки да не пропадне тя: рѣшихъ, да приготвя и друго второ священо лице, което въ нужда да замѣсти попъ Ивана.

За тая цѣль първо се отнесохъ до архимандритъ от. Павелъ Божигробски, родомъ отъ Воденскитѣ села, понастоящемъ живущъ въ Солунъ, тоже като изгнаникъ, безъ да може да се върне въ родното си мѣсто, поради гоненията, подагнати отъ сщия Воденски фанариотинъ противъ него за българскитѣ му чувства и прояви, изразени въ противогръцки агитации между населението въ Воденската епархия.

Отецъ Павелъ по извинителни причини отказа да служи, но драговодно прие да заеме мѣстото на чтецъ и пѣвецъ отъ дѣсно на черквата.

Оставаха още два дни до празника, и слухъ се разнесе, че попъ Иванъ, поради „тежко заболяване“ не щѣлъ да може да служи на 11 май!

„Кокво да се прави сега“, питаше съ съкрушенъ духъ и убито сърдце Иосифъ Якововъ и прибави: „плавтъ, толкова време кроениятъ планъ, при надвечерието му да бѣде осъщественъ, пропада“.

— Да, пропада, приятелю, отговорихъ му азъ, ако се неусиѣе въ другъ единъ планъ, който отъ нѣколко дни кроя и му разправихъ отчасти, въ какво състои този планъ, като го прѣдупрѣдихъ никому нищо да не говори за него, понеже се боехъ, че ако го узнаятъ гърците щѣха и него да осуетятъ.

Лицето на Яковава отъ мрачно веднага просия и каза: „ти си неизчерпаемъ въ плановеѣ си и безъ да искашъ да знаешъ нѣщо повече по този планъ, общавамъ ти че никому нищо нѣма да говоря за него; работи и гледай да се сполучи, нѣкъ съ какви очи утрѣ ще излѣземъ прѣдъ хората?“ — Дай ми още едно обѣщание, казахъ му азъ, именно че църквата, която вече е на разположенето ни, сутринята на 11 май, че ще гледашъ да бѣде заета отъ българитѣ по единъ незабѣлванъ начинъ щомъ приближи да се зазорява и че ще увѣришъ владиката, че ако попъ Иванъ не оздравѣе и не бѣде въ положение да служи, и той (владиката) не ще може да ни даде другъ, който да служи по славянски, или българитѣ сами си ненамѣрятъ такъвъ, то тѣ ще се задоволятъ да се извърши св. Литургия отъ Епископа на гръцки или же, въ краенъ случай отъ енорийския свещеникъ. Иосифъ Якововъ обѣща да стори и това, и се зае съ изпълнението му и, както ще видимъ по долу, той напълно го изпълни; а азъ изчезнахъ отъ Солунъ безъ да знае нѣкой на какъ съмъ заминалъ — незнаеше това и самъ Якововъ.

Съ Никола, синътъ на Георги Караджадалиятъ, (или както други го наричатъ, Кадията) и съ конетѣ му, на 9-й вечерята срѣщу 10-й май, се отправихи за руския метохъ въ *Ормиля*, отстоящъ около 10 часа на изтокъ отъ Солунъ. Въ тоя метохъ ний стигнахми на 10-й при зазоряване.

Въ него живѣеше Иеромонахъ от. Варлаамъ, мой сърдеченъ приятель и горещъ родолюбецъ, родомъ изъ Бесарабия, постриженъ въ руския мѣнастиръ св. Пентелеймонъ на Св. Гора, гдѣто приелъ и Иеромонашески чинъ.

. Тукъ въ метоха ний и конетѣ ни, слѣдъ 3—4 часова почивка, нахранване и поспаване, отправихми се обратно за Солунъ,

сега заедно съ отца Иеромонаха Варлаама гдѣто пристигнахми късно вечерята сѣщий день.

На утринята (11 май) рано ний т. е. от. Варлаамъ и азъ се отправихми за църквата, която намѣрихми прѣпълнена съ народъ, очакващъ свещенникъ, посрѣщнати на двора отъ Яковава, който зарадвавъ отъ сполуката, сега тържествуваше още повече, и канбаната заби за да извѣсти започването на утринната отъ отца Варлаама, на която отъ десно на църквата отгласяваше отецъ Павелъ, а отъ лѣво пѣвцитѣ — Велю Дебреенеца, Насте Стояновъ и други още нѣколцина, на които имената не си спомнямъ, бѣха заели мѣстата си.

Канбаната на ново заби, възвѣщаваща присигането на Епископа, който посрѣщнати на входа на църквата отъ служащия свещенникъ, отъ по първитѣ българи и отъ енорийския свещенникъ, който тоже току що бѣ пристигналъ, биде въведенъ съ обикновенния за случая церемоналъ и се установи на Митрополицкия столъ, неприящъ смущението и ядѣтъ си, за дѣто завари служащъ не енорийскій свещенникъ, а другъ чуждъ нему и то на черковнославянски азикъ.

Когато вече приближаваше да се започне св. Литургия, за голѣмо очудване на всинца ни, епископа слѣзе отъ стола и почна да зема врѣме за да служи; но тъкмо когато се опѣти да влѣзе въ св. Олтарь, нѣколко гласа го спрѣха викащи: *на владишкия столъ, на владишкия столъ, ага Геронда! имаме си свещенникъ, който ще отслужи св. Литургия на български съгласно позволенieto на Негово Прѣосвещенство «нашия» духовенъ пастиръ и Вашъ началникъ; Ваше Боголюбие не знае черковнославянско четение, молимъ. на стола и не нарушавайте заповѣдта на началството си!* Ала епископа оставаше глухъ на умолителния позивъ на богомолцитѣ и слѣдваше да влиза въ олтаря безъ съблюденie на реда и церемониала, обикновенни при случая. Той биде застигнатъ отъ братия Иосифъ и Наумъ Яковови, които още веднѣжъ и, малко заплашително, го поканиха да се оттегли на владишкия столъ и, тѣй поставенъ на тѣсно епископа, се върна и застана отъ ново на стола, на който остана до отпускъ църкви.

Подиръ св. служба, всички български сѣмейства, прѣдварително наговорени, се събраха отново на мѣстото наричано отъ българитѣ *Черевари*, вънъ отъ града на севѣрвостокъ, гдѣто послѣ малко, пристигна и депутацiята, която бѣ изпратена да поздрави

съ празника владиката и да му благодари отъ страна на Солунското българско население за дѣто „благоволѣ“ да изпълни молбата му.

На тая твърдѣ весела и приятна пролѣтно врѣме мѣстность, на зелената и осѣнявана отъ разклоненитѣ пѣстролисни явори, вѣчнозеленостройни мирти и островръхи кипариси, поляна, въ срѣдѣ ароматный мирисъ на цвѣтата и мелодинтѣ на славей и на музиката, наета за празника, се започна и продължава до късна вечеря истински народенъ празникъ; за пръвѣ пътѣ тая година отпразднуванъ въ Солунъ отъ съотечественицитѣ на св. св. братия — Кирилъ и Методий и въ тѣхна память. Цѣлия тоя день се прѣкара съ весели пѣсни и игри, съ всеобща радостъ отъ сполуката въ това дѣло, което бѣ заинтересувало твърдѣ много българското Солунско население, и което сега се наговаряше да продължава съ сѣщото постоянство, енергия и духъ започнатата работа за да я искара до цѣлна сполука. Играха се нѣколко продължителни хора, които още повече оживляваха и въсхмичаваха празнующитѣ; бравата цѣпѣха въздуха когато се залюлѣеше хубавото дебърско хоро, което, по тактѣ на музиката, се изпълняваше отъ танцовачитѣ, всички облѣчени празнично въ народний си (дебърски) костюмъ, спасенъ у нѣкои до тая епоха между прѣселеното въ Солунъ Дебърско население.

Таквозъ едно весело хоро изиграно при захождане на слънцето. тури край на това първо българ. тържество въ Солунъ, и участвуещитѣ въ което, потеглиха за домоветѣ си на чело съ музиката оживлени и весели, а при раздѣлата си всѣки за домѣтъ си общитѣ благопожелания бѣха: *Да бждемъ живи и здрави, та до година още по весело съ собствена църква и народно духовенство да величаемъ и празнуваме памѣтъта на великитѣ виновници на днешното тържество.*

Тѣй се свърши първото празнуване на тоя всенароденъ празникъ отъ Солунскитѣ българи — празникъ, който ги сблужи, свърза и насърчи въ борбата противъ гърцитѣ потисници на народността и язика имъ *).

*) Една дописка отъ Солунъ отъ 10-й мартъ 1894 год., носеща вмѣсто подписъ буквата М., напечатана въ Евхархийския органъ в. *Новини*, като разправя за станалата на 20-й юний българска черковна служба, нарича я *първа*. Той казва: „... Първата българска черковна служба въ Солунъ, биде извършена на 20-й юний 1873 год. отъ свещеника Петръ Димитровъ въ съслужение съ попъ Иванъ Маджаровъ...“ и пр.

Прѣди всичко службата за която говори г. М. и която ми е добръ известна, не е и не може да се нарича *първа*, прѣдъ видѣ на оная която описахме

II. Пакъ учителски разправи.

Учителя г. Мачуковски продължаваше учителската си дѣйностъ въ училището и прѣзъ слѣдующата 1870 год., на-скоро и той се намѣри въ трудно положение отъ парична страна, понеже по причина на неутрайността и честото мѣняване на учителитѣ, дадоха поводъ на Цариградското Читалище да прѣкъсне отпусканата на учители заплата, начиная отъ учителя Ст. Божкова.

Трѣба да забѣлѣжа, че съ заемането учителската длѣжностъ отъ г. Мачуковски, всѣки казваше, че като родомъ Македонецъ новия учителъ, ще задоволи претенцитѣ на известния кружокъ — да се прѣподава на ученицитѣ по македонското нарѣчие, претенции, несподѣлени отъ другитѣ Солунски граждани извънъ кружочка, които, справедливо би било да се отбѣлѣжи, че бѣха въ разногласие съ тоя кружокъ, само за това, защото на дѣцата имъ се даваха учебници безплатно отъ отпусканитѣ отъ Настоятелството на Читалището, когато учебницитѣ на Македонско нарѣчие, трѣбаше да се плащатъ, а и учителя Мачуковски, намѣрваше първитѣ учебници по забавителни за ученицитѣ.

по горѣ и които е заслужила правото да се нарича първа, защото прѣди нея друга не е бивала извършвана въ Солунъ.

Освѣтъ това г. М. говори въ сѣщата дописка и за единъ списъкъ, съставенъ отъ Солунската община, въ който се описватъ имената на всички починали и живи видни дѣйци, труженаци и пожертвуватели по възраждането на Солунскитѣ ни еднородци, имѣющъ за целъ да служи за вѣчно възпомяване и споминуване въ църква, прѣписъ отъ който е напечатанъ подъ сѣщата дописка като приложение.

Съ съжелевие и съврушенъ духъ отбѣлѣждамъ, че провѣренъ отъ мене тоя списъкъ, азъ ненамѣрихъ въ него имената на най-главнитѣ дѣйци, жертвователи и заслуживши лица по възраждането на Солунскитѣ ни еднородци, а срѣщнахъ въ него имената на съвършено нови хора, не съврѣмenniци на възраждането, и имената на някои само отъ съврѣмenniцитѣ на това възраждане, които въ голѣма дова сж му пакостила. Обичаи, да вѣрвамъ че поч. община ще поправа тая сж, може би неволна грѣшна, въ която навѣрно сж я тинали егонстични хора, отъ калѣпа на пакостницитѣ, като допълни тоя списъкъ съ имената които ще срѣщне въ монѣ „Спомени и дѣла“ като започне съ имената на Милошъ калѣпа и Лазо калѣпа — първи сподвижници за запаване Солунскитѣ ни еднородци отъ погърчване и, създатели на българскитѣ гробища; имената на всички учители, които първи туриха въ устата на българскитѣ дѣца родното имъ Слово, замѣстено до тогава отъ грѣцкото, и свършатъ съ тия на двамата внижари: Алекса Диматровъ и Константинъ Евровъ, които и морално и материално поддрѣпяха слабата още въ всѣко отношение българска община. Така попълненъ тоя списъкъ, нейна длѣжностъ е да му даде чрѣвъ печата широка гласностъ за удовлетворение на обиденитѣ отъ постѣпката ѣ роднини на починалитѣ труженаци и тѣзи, които сж още живи.

Не направя ли това, почит. Солунска община, всѣки ще има право да я осжда въ пристрастие; защото тя трѣба да знае че, признателноститѣ и благодарността за заслуги, сж спечелено право отъ хората, които сж ги заслужили, а увурпранieto имъ отъ когото и да иде то, съставлява светотатство и мерзостно прѣстѣпление.

Вѣл. на автора.

Ала, каквито мъжнотии за издържането си и да срѣщаше новия учителъ, продължаваше работата си съ видимо спокойствие и често се заемаше то отъ дѣда Ича, то отъ Георги кехая и двамата видни членове въ общината, едновременно и работѣше прѣдъ руския Консулъ въ Солунъ, да издѣйствива нѣкоя помощъ за издържане на училището, изоставено на злата му участъ.

Слѣдъ нѣколко врѣме общината биде извѣстена чрѣзъ учителя, че консултътъ има на разположението ѝ една доста крупна ежегодна сума за издържане училището, която, когато биде отпусната за гърватата година, чрѣзъ Солунския първенецъ Герасимъ, чл. въ общината, учителя Мачуковски заяви претенция да му се плати за изслуженото му врѣме, обаче прѣдсѣдателя на общината го залгваше съ — денесь за утрѣ и съ това го поставяше още въ по трудно материално положение.

Да ли защото Мачуковски искаше да му се плати, или по други нѣкои съображения, извѣстни само на прѣдсѣдателя, или же, защото учителя не налагаше насилонъ на ученицитѣ си извѣстнитѣ учебници, складирани въ магзата на прѣдсѣдателя, послѣдния не му плащаше, нищо положително неможемъ каза, понеже прѣдсѣдателя бѣше способенъ да укрива всичко това, което други нетрѣба да знаатъ; ала всѣки забѣлѣзваше че противъ Мачуковски се крои нѣщо, което дълго врѣме оставаше въ тайна, безъ да го обнаружатъ тия, които го крояха, понеже още нѣмаха куражъ да го проявятъ, защото имъ липсваха достатѣчни данни, на които да основатъ обвиненията си противъ учителя и го прѣмахнатъ отъ училището; за това, отъ врѣме на врѣме, пускаха само клюки противъ него, лишени отъ всѣка истина и чакаха, виждаше се, благоврѣшие, или нѣкоя случка, отъ която да могатъ да извлѣкатъ достатѣчни данни за обвинение.

Нали и Мачуковски е човѣкъ и като таквъ все ще кривне въ нѣщо и ето че кривналъ човѣка и виковитѣ: разниа го! разниа го! прогърмѣха.

Случило се бѣ „бѣда“ щото, и Мачуковски като добръ христианинъ да отиде и той на църква и не щѣте ли! съ перчатки на рѣцѣ и съ намѣтнато палто, па и кръстътъ си той правѣлъ съ неизути отъ рѣцѣтѣ си перчатки! Не стигнало това, ами за свѣденне дошло до г. Прѣдсѣдателя, че учителя *мърсялъ*, т. е., блажалъ въ срѣда и пѣтъкъ — видѣли го хората и свършено! Учителя не билъ христианинъ, а цѣлъ фармасонинъ, папистанинъ: ке учини дѣцана ни папистани — некеми го, да се изгонитъ изъ учи-

лищено, викаха нѣком, навнн и непосвѣтени въ тайната, българи, а кои бѣха посвѣтениятъ?! Никой другъ, съ изключения на прѣдсѣдателя.

Въ това време и баба Недѣля бѣ се заловила да работи между Солунскитѣ българки и ги *прѣбраждаше*, както тя се изразяваше. Тя бѣ сполучила да вдѣхне съзнание въ много измежду тѣхъ, отъ които бѣ съставила и женско дружество подъ названieto „Възраждане“, и съ издѣйствиуваната си отъ Зографския мѣнастиръ въ Св. Гора годишна плата отъ 20 лири турски, откри въ Вардарския кварталъ смѣсено училище — за дѣвоичета и момчета.

И така, българскитѣ училища въ Солунъ отъ едно, станаха двѣ — едното въ Каламарийския кварталъ съ учителъ Мачуковски, второто — въ Вардарския съ учителка баба Недѣля, помѣщавано въ една отъ собственитѣ къщи на дѣда Ича Кехая, която тоя родолюбивъ старецъ обѣщаваше да завѣщае за училище на българитѣ отъ Вардарския кварталъ; но понеже прѣдсѣдателя на общината отказа да заплати платата за изслужено време на учителя Мачуковски, която, казваше той (прѣдсѣдателя), да я дири отъ дѣда Ича и Георги Кехая, които го задържали за учителъ; тѣзи послѣднитѣ докато, особенно първия отъ тая несправедлива постѣпка на прѣдсѣдателя, още и отъ това, че послѣдния не искаше да изплати и станалитѣ разноси по новоотворенното училище въ Вардар. кварталъ, отказа се отъ обѣщанието си да подари къщата си, въ която то се помѣщаваше, и въ съгласие съ Георги Кехая, имаше намѣрение да извърше и друго благодѣяние на общината, тоже се отказа и отъ него, а именно да купи къщата на А. Спандони въ Енорията Св. Атанасъ за българско училище и църква, пазарлъка на която бѣ вече привършенъ и оставаше да се броятъ паритѣ и се вземе крѣпостенъ актъ за правовладение. (За наставления, какъ да се извърше послѣдното за да не се попадне въ измама, общината се бѣ отнесла до Екзархията въ Цариградъ и чакаше отговоръ).

Тукъ считамъ за нужно да отбѣлѣжа, че въпросната къща бѣ пазарена за 3000 лири турски, които двамата кехая щѣха да броятъ, а общината се задължаваше да имъ ги изплати въ разстояние на 10 години безъ никакви лихви.

Освѣнъ горнитѣ двѣ загуби, които прѣтърпѣ българското дѣло въ Солунъ въ тоя случай, послѣдва и тая дѣто, заедно съ дѣдо Ичо и Георги Кехая, отъ общината оттеглиха се до единъ и другитѣ ѝ членове, а останаха да ръководятъ общинскитѣ дѣла самъ прѣдсѣдателя съ подпрѣдсѣдателя и касниера.

Двѣтъ училища продължаваха живота си. Мачуковски, поддържанъ отъ горѣпомянатитѣ двама кехан, слѣдваше да учителствува въ Каламарийското училище; а баба Недѣля, обезпечена отъ помощта на Зографския мѣнастиръ, продължаваше да бѣхти главата си съ българскитѣ рожби въ Вардарското училище учаща ги на матерния имъ языкъ, замѣстенъ въ къщитѣ имъ съ гръцкия; а вънъ отъ училището, тя бѣ учителка — възродителка на Солунската българка по къщата и събранията, каквито тя често свикваше.

Всѣки се надѣеше че, слѣдъ оттеглянето на членоветѣ отъ общината останалитѣ троица ще продължаватъ дѣлото, може би сега по-успѣшно; обаче, за голѣмо съжаление, излѣзе противното — зарѣзахъ го и тѣ.

Казахъ вече, че противъ учителя Мачуковски се бѣ появило негодувание, което по-късно се обърна на жестоко и явно гонение. Сега ще прибави, че сѣщата участь постигна и баба Недѣля.

Противъ тия самоотвержени и отъ сърдце и душа прѣддени на Солунското народно дѣло ратници, както и по-рано, противъ учителя Ст. Божкова, се бѣ подигнало гонение, което се водѣше повечето отъ Прѣдсѣдателя на общиоата, койго, неизвѣстно защо, таеше въ душата си едно видимо неразположение особено къмъ училищ. дѣло, което неразположение азъ и мнозина отдавахме на обстоятелството, дѣто ни единъ учителъ не ввеждаше въ училището учебницитѣ съ македонско нарѣчие. Мачуковски продължавѣ да се държи на смѣтка на Ичо и Георги Кехан; баба Недѣля, обаче, изгуби поддръжката на Зографския мѣнастиръ вслѣдствие гнѣснитѣ клевети и интриги на г. Прѣдсѣдателя въ съдружие съ подпрѣдсѣдателя и касниера, противъ една жена, старостъта само на която, бѣ достатъчна да имъ вдѣхне съжаление и да запуши клеветническитѣ уста на тия безсѣвестни хора, които не се спрѣха прѣдъ нищо, а продължаваха да пушатъ на нейнъ адресъ най-гнусни клевети до Македонската Дружина въ Цариградъ и до Зографския Мѣнастиръ; послѣдния, на основание на тия клевети, сирѣ поддръжката на баба Недѣля.

Мачуковски, тѣлесно слабъ и болнавъ, отъ день на день отпаднаше и тѣломъ и духомъ отъ всѣкидневнитѣ неприятности, които му се правѣха, биде принуденъ, противъ волята и желанието си да служи на възродителното дѣло въ Солунъ, рѣши да напусне и напусна училището въ края на м-ць февруарий 1871 година и замина за селото си.

Баба Недѣля, останала и тя безъ ничия поддръжка и безъ сръдства за прѣпитание, продължаваше още да крѣпи духа на българитѣ въ Вардарския кварталъ, ненапускаща училището, което тя създаде съ положенния си трудъ, и съществуването на което не малко се заплашваше отъ същото мѣсто, прѣдъ което най послѣ и тая неуморима и неустрашима мъченица-труженица, която не се уплаши отъ гръцкитѣ интриги въ Воденъ и другадѣ изъ Македония дѣто бѣ учителствувала, нито отъ турскитѣ вериги и задани, приви вратъ прѣдъ интригитѣ на хора отъ българска народностъ, стоящи на чело на българскитѣ работи въ Солунъ и се опрости съ започнатото дѣло въ Вардарский кварталъ.

Тѣй се тури край на третото съществувание на български училища въ Солунъ.

Прѣвъ 1872-а год. Македонската Дружина въ Цариградъ, която си бѣ поставила за задача да поддръжа училища въ бѣднитѣ Македонски общини бѣ изпратила въ Солунъ за учителъ Софийския гражданинъ г. Михалъ Буботиновъ; но и той нѣма щастieto да се одържи въ тоя градъ повече отъ една година.

Него наслѣдиха единъ подаръ други учителитѣ: Хр. Захариевъ отъ Т. Пазарджикъ, Ив. Шумковъ отъ Битолско Крушево, и Андрей Германовъ отъ Стара-Загора, всички, както и Буботиновъ, се издръжаха отъ помянатата Македонска Дружина.

Слѣдъ разтурянето на М. Дружина по заповѣдъ отъ Правителството, учебното дѣло въ Македония мина въ рѣцѣтъ на св. Еписархия, която назначи една комисия подъ прѣдсѣдателството на Еписархийския секретаръ — Георги Груевъ, на която се даде названието: *Благодѣтелна Дружина за подпомагане бѣдни училища*, която, обаче въ скоро врѣме и тя огасна и училищното дѣло одари много навадъ и слѣдъ малко почти се разтури поради българското възстание и освободителната война между Россия и Турция (1875—1877 год.), и на училищата въ Солунъ четвъртий пѣтъ се тури край.

Петий пѣтъ то се поднови, слѣдъ освободителната война, именно прѣвъ 1880 год.

Прѣвъ тая година се отвори училището само въ Каламарийския кварталъ до самия български параклисъ Св. Св. Кирилъ и Методий и за учителъ въ него постъпи Кузма Шапкаревъ отъ Охридъ, авторъ на учебницитѣ на македонско нарѣчие. Г. Шапкаревъ бѣ ревностенъ поддръжателъ и проповѣдникъ на идеята: „Македонското наречие за Македонскитѣ българи“.

Всѣки сега бѣше напълно увѣренъ че, той (г. Шапкаревъ) ще угоди на вѣвѣстната вече „тройка“; ала, за жалость, и три приятель на послѣдната, не отрая повече отъ една година и биде принуденъ също да напусне Солунъ. Тогава чакъ Солунскитѣ българи и ръководителитѣ на учебното дѣло разбраха, че цѣльта на *тройката*, не е била въвеждането въ училището учебницитѣ на Македонско нарѣчие, а съвсѣмъ друго се е прѣслѣдвало съ гоненето на учителитѣ, именно: слованието на възродителното дѣло въ Солунъ. Това, види се, по рано да е разбралъ и г. Шапкаревъ, който е единъ честенъ българинъ и патриотъ, и който за да опази чиста спечелената си репутация между съотечественицитѣ си, се рѣшилъ да напусне и напусна Солунъ и се прѣсели въ свободна България.

Това жалко явление въ тоя нѣкъкъ нещастенъ градъ, застави ръководящитѣ учебното дѣло въ Македония кръгове, да турятъ край на аномалията, която прѣмногo спѣваше успѣхътъ му въ Солунъ и въ въвеждането на които не бѣха чужди нѣкои бивши директори на Солунската Гимназия, за които писаха на врѣмето и нѣкои вѣстници, които съ факти доказваха на участието имъ въ спекулативнитѣ прийоми на *тройката*, училищния отдѣлъ при св. Екзархия отне хозяйственната частъ на Гимназията отъ рѣцетъ ѝ и я повѣри на единъ комитетъ, съставенъ отъ Солунското учителско тѣло и нѣколко Солунски граждани, обаче, и този опитъ за поправка на хозяйственната частъ на Гимназията, излѣзе несполучливъ, защото влѣзлитѣ и сега пакъ два члена отъ помянатата тройка въ комитета, успѣха да влѣяатъ на послѣдния и, колкото търгове ставаха по доставки на съестни продукти, облѣкло, топливо и други нѣща, оставаха се върху двойката на високи цѣни и доставенитѣ прѣдмети не съгласни съ моделитѣ, т. е. биваха се долнокачествени. Най-послѣ, всичко влѣзе въ правилния си пѣтъ, когато тия хора съвършено се отстраниха отъ комитета.

Часть II.

С Ъ Р Ъ.

12. Съръ въ топографическо, старинно, етнографическо и економическо отношения.

Съръ или Сяръ по български, Серресъ по гръцки, Сирось — по турски, централенъ градъ на тѣхъименния окръгъ въ Солунския Вилаетъ, заема южнитѣ поли на послѣднето бърдо отъ Пл. *Шарлия*.

За тождеството и едноименито (homonymie) на Съръ съ стария градъ Сириуполисъ има тоже двѣ мнения. Едни твърдятъ че Съръ заелъ името и мѣстото на послѣдния. Други же поддържатъ противното, т. е. че, Сириуполисъ съществувалъ не на това мѣсто гдѣто е днесъ Съръ, а на мѣстото на днешното Неврокопско село *Цирополе*, което гръццитѣ пишатъ и произнасятъ: *Ζιρόπολη* (Зирополи), при което и днесъ още се намиратъ останки отъ стари зидове на крѣпость и сгради. За подкрѣпление на това т. е. че Съръ нѣма нищо общо съ Сириуполисъ и че първия първоначално е засѣществувалъ на днешното си мѣсто привждатъ слѣдующето: Около V в. прѣди Христа. една дружина, която била заселена по брѣговетѣ на р. Струма близо до езерото *Тажино*, което се образува отъ същата рѣка. Тази дружина се занимавала съ риболовство, земледѣлие и скотоводство, но защото честитѣ и периодически приидвания на рѣката заливали нивитѣ и пасбищата на Дружината и ѝ отнасяли жилищата и добитѣка, тя започнала да напуца това мѣсто и да гради жилищата си гдѣто е днесъ Съръ, безъ обаче да казватъ отъ гдѣ и какъ новото селище е получило названieto си *Съръ*, или *Сересъ*.

Собственно градътъ Съръ брой 22500 жители, отъ които $\frac{2}{5}$ сж турци, останалитѣ християни, евреи и цигани; послѣднитѣ двѣ народности сж твърдѣ малочислени.

Въ недалечното минало Съръ е съставлявалъ единъ твърдѣ важенъ търговски центръ. Въ него всѣка година ставалъ панаиръ,

наричанъ — *Керванъ панаиръ* поради стичането голѣми кервани съ разнородна стока и купца; този панаиръ е траялъ 40 дни: почвалъ е на 1-й февруарий и се закривалъ къдѣ 10—12 мартъ.

Трѣба да спомена, че на тоя ежегоденъ панаиръ сж се срѣщали источната промишленность съ западната за взаимна размяна. На него приндвали търговци и промишленници не само отъ европейска и азиатска Турция, Гръция, Сърбия, България, Румъния и Босна, но и отъ цѣла Австрия и Германия.

Най голѣма търговия на тоя панаиръ се извършвала съ аби, гайтани, шаеци, сурови кожи, сахтияни, памукъ, коприна, пашкули, тютюнъ и пр. и пр. донасяни за продажъ отъ Пловдивъ, Т.-Пазарджикъ, Карлово, Калоферъ, Сопотъ, Габрово, Тръвна, Неврокопъ, Ахж-Челебийско, Дарж-дере, Прилѣпъ, Охридъ и другѣдѣ, освѣтъ памука и тютюня, които сж повечето Сърско и Дражско произведение.

Съръ и околнитѣ полски села, произвождатъ изряденъ тютюнъ, който има почти всевъѣтско значение, памукъ, коприна, ленъ, конопля, сусамъ, маслини, всичкитѣ видове жита, ржжъ, очникъ, царевница, прѣкрасенъ едъръ и дребенъ добитъкъ, всякакъвъ видъ риба въ голѣмо изобиліе, сурови кожи и пр. и пр. съ които се върти голѣма търговия; а селата по политѣ на Пиринъ произвождатъ първокачественно желѣзо и ленъ.*)

13. Сърскитѣ жители и погрчването имъ.

Християнското население въ Съръ е изключително българско; има около 200 къщи куцовласи — цинцари и твърдѣ малко епироти повечето бекари, занимающи се съ хлѣбарство и симитчиладжъ. По голѣмата частъ отъ първото (да не кажемъ всичкото), а почти цѣлото отъ послѣднитѣ сж погрччени и днесъ всички въ купъ съставляватъ гръцкия елементъ въ тоя чисто български нѣкогашъ градъ.

Чистогръцки сѣмейства въ Съръ има само 7 и **СЛОВОМЪ СЕДЕМЪ**, пришелци отъ разни гръцки поселения. Тѣзи сѣмейства по име сж:

Отъ енорията св. Никола: 1) Хаджи Апостолъ и Синъ пришли отъ гръцката паланка Нигрита 5 часа на югъ отъ Съръ, 2) Ботрочо и Синъ отъ сжщата паланка, 3) Петраки Туфавчи Из-

*) Съръ нато търговски градъ въ послѣдне време нагуби всѣко значение, благодарение на бързитѣ, леснитѣ и евтини водни и сухопътни съобщения, които даватъ възможность и на купувачи и на продавачи да отнасятъ стокиятъ си тамъ дѣто намиратъ тържища, разпродаватъ ги и купуватъ други отъ каквито иматъ нужда.

Бѣл. на автора.

жирлия, 4) Теодориди търговецъ неизвестно отъ гдѣ е, 5) Наниди търговецъ отъ Кавала,

Отъ енорията св. Антонъ: 6) Спонтн управляющъ австрийската поща и австрийското агенство и 7) Дръ Апостолиди и баща.*)

По-голямата частъ отъ днешнитѣ погърчени българи и купцовласи, сж се прѣселили въ Съръ по врѣмето на гръцкото въстание, по причинитѣ описани за Солунъ; българитѣ же, прѣселени отъ ония български градове и села около градътъ Воденъ и собственно отъ Воденъ и днесъ още носятъ названието Пуливаци — отъ думитѣ: *пули* и *вака* т. е. глѣдай тука.

Не повече, а до прѣди 60—70 год. всичкото почти християнско население въ Съръ е говорило матерния си языкъ — българскиятъ, който е билъ, така да се каже, господствующъ въ сѣмействата, въ събранията и по назаритѣ, а гръцкия се ограничавалъ въ църквитѣ и килиитѣ, въ които новото поколѣние се учило да чете и пише гръцки. Отъ тѣзи килии той започналъ да си пробива пъкъ за въ българскитѣ домове, а българския языкъ проникналъ въ купцувлашкитѣ дори и въ турскитѣ.

Този редъ на вѣщата е слѣдвалъ както горѣ казахми до прѣди 60—70 години; отъ тогава насетнѣ започналъ да спира, и, малко по малко българинтъ, заедно съ него и купцувлахтъ, започнали да се лгавятъ на гръцки смѣсено съ български думи.

За осилването гръцкия языкъ между българското и купцувлашкото население, гръцкото духовенство се заловило да работи; то започнало да замѣнява килиитѣ съ училища за първоначално обучение на малолѣтнитѣ ученици и, трикласни наричани народни училища — за свършившитѣ първоначалнитѣ; свършившитѣ послѣднитѣ, излизали изъ тѣхъ чистокръвни еллини. Други пъкъ — синоветѣ на заможни Сърчани и прѣпоръчанитѣ отъ гръцкото духовенство бѣдни, но благонадеждни ученици, се пращали въ свободна Грция да довършватъ ученieto си, отъ дѣто се завръщали освѣтнѣ фанатизирани гръкомани мегалондеисти, но още и *гръцки подданици*.

Тия своего рода неофити, еллинствующи синове на *Трайка*, *Петка*, *Драгана* и *Стояна*, на всѣкъдѣ и въ всичко, проповѣждали гръцки идеи и понятия, възпѣвали славата, величieto и могъществото на еллинизма; тѣ ненавиждали своето, гонили го, ругаяли го и го прѣзирали. Бацитѣ и майнитѣ си, дѣдитѣ и бабитѣ си тия

*) Тѣзи *седемъ* чистогръцки семейства въ Съръ сѣществуваша до негово напускане Съръ т. е. до 1878 година, сѣществуватъ ли тѣ или други днесъ, не знам.

Бѣл. на автора.

нови Ахилеевци наричали варвари, защото познавали родния си езикъ — гръцкия (!?), а говорили варварския, който наследствено (!!?) билъ имъ наложенъ отъ варварскитѣ Атилови орди (!!!?)

При всичкитѣ тия проповѣди, напъвания на еллинистующитѣ хондронефаловци за да се покажатъ по еллини отъ самитѣ еллини, и при всичкитѣ имъ старания да наложатъ гръцкия езикъ на домашнитѣ си и изобщо на бъл. население въ Съръ и околността му дѣто били прѣснати за учители-агитатори тия нови свѣтла, Сърскитѣ българи все още продължавали да си служатъ съ родния си езикъ. Инѣче и не може, понеже езикъ, усвоенъ на майчинитѣ гърди, не тѣй лесно и скоро изчезва, и не тѣй лесно и скоро се натрапва, както проповѣдватъ гърцитѣ за българския езикъ, че е билъ натрапенъ на гърцитѣ въ Македония отъ Атиловитѣ орди, които, все споредъ тѣхъ, дошли и заминали.

Въ Съръ старото слѣдвало да говори матерния си езикъ, а младото чуждия — гръцкия. Въ всѣко Сърско сѣмейство, въ цѣлия градъ, се започнала сжщияскѣ вавилония; ако дѣдѣ и родители сж се споразумѣвали на езика си, то синове и дѣщери се лгавили на чуждия — гръцкия. Отъ тоя редъ на нѣщата, естествено често пжти се появявали спрѣчвания, които продължавали дълго врѣме. Най послѣ настанала пълна реакция, която трѣбаше да продължи борбата, до като младото закрѣпне и побѣди, а старото оредѣе, отслабне и отстъпи на силата.

14. Гръцката пропаганда.

За да бѣде пълна и заздравена побѣдата на младото, то се организиращо въ мѣстни *етерии* (дружини) подъ ржководството на мѣстния митрополитъ и гръцкия консулъ. Тѣзи етерии не се спирала прѣдъ нищо и, водими отъ езуитския принципъ — *цѣльта оправдава срѣдствата*, простимъ само на хора гладни за чуждото, впусвали се на работа по единъ прѣдварително добрѣ обмисленъ и скроенъ планъ; тѣ дѣйствували въ двѣ направления за погърчването на българитѣ чрѣзъ — *добрѣ уредени гръцки училища за двата пола*, едноврѣменно съ това и, *проповѣждане политическа свобода на ометения отъ турското иго робъ*. Не ще съмнение, че тѣзи два сждбоносни фактори сж имали за цѣль: а) прѣтопяването българския елементъ въ гръцкия, слѣдователно, усилването на послѣдния и, б) игрането чрѣзъ това усилване *освободителна роль*.

Градътъ Съръ, географическото положение на който естествено, трѣбаше да привлѣче вниманието на панелиниститѣ, билъ избранъ за центръ въ Источна Македония и, още въ 1852 год. била основана въ него главна етерия, която да разпространява ужъ просвѣта между населението чрѣзъ отваряне и подържане на училища. За тая цѣль тя (етерията) довлѣкла отъ свободна Гръция, подъ булото на учители и лѣкари, безброй политически агитатори — еписари и ги разпръснала по градоветѣ, паланкитѣ дори и въ поголѣмитѣ села на Сърския и Драмски Санджаци, населението на които бѣ въ постоянно и непосредствено сношение съ населението на Сѣверна и Южна България, което, по еднаквостъ на вѣра, народностъ и язикъ, бѣ свързано съ първото и въ народно отношение доста му влияело, та имало нужда да бѣде прѣдпазвано отъ погълзновение. Независимо отъ това, пропагандата е гледала на Съръ и като на доста важна и подходяща за политически агитационни цѣли точка, отъ която най лесно и безпрѣпятствено би могло да се прокараватъ панелинистическитѣ ѝ планове до Дупница, Самоковъ и Пловдивъ отъ една страна; до Димотика, Гюмюрджина, Кавала и до Сѣверната частъ на Халкидическия Полуостровъ отъ друга, и до Струмица, Велесъ, Радовишъ, Щипъ и Кюстендилъ — отъ трета.

При това, Съръ по мѣстоположението си има за гърцитѣ и слѣдното прѣвимущество, което тѣ не сж изпуснали да не забѣлвжватъ: въ случай на едно гръцко движение въ Ист. Македония, за въ полза на Гръция, отъ Съръ могатъ да се даватъ на послѣдното всякаквъ родъ олеснения и опжтвания; а близосѣднитѣ нему Орфанскій Заливъ, гръцкитѣ мѣнастири въ св. Гора и гръцкитѣ села по брѣга на помянатия заливъ, които винаги сж подъ заповѣдитѣ на гръцката главна етерия въ Съръ, могатъ да служатъ за дебаркиране на въстанически гръцки чети и военни материали прашани по море отъ Гръция — да ги укриватъ и дълго врѣме продоволствуватъ, безъ да бждатъ откривани отъ властта.*)

Тѣй съставенната Сърско-панелинистическа главна етерия, въ зачалото на която, никой не вѣрвалъ за каквъ-годѣ напрѣдкъ, обаче тя въ скоро извѣрѣдно много напрѣднала. Нейното материално засилване доказватъ книгата ѝ, които въ прѣдсмъртнитѣ часове на дѣловодителя ѝ Дръ Апостолидесъ, попаднали въ рцѣттѣ на

*) Тѣзи редове сж писани прѣди 25 години; сега тѣ сж сбждватъ. Гръцкитѣ чети, които врдуватъ днесъ въ Сърско, Драмско, Зххенско до Демирхисарско и Петричко, иматъ пжтътъ си отъ посочениитѣ горъ мѣста, а скривалщцата си въ сжщитѣ села.

баджанака му Костадинъ Пабуччиатъ, впоследствие членъ въ Сърската българска община. Отъ тия книжа се виждаше, че етерията е имала мѣстни клонове въ Мелникъ, Петричъ, Демиръ Хисаръ, Баранли-джушакъ, Нигрита, Алистративъ, Неврокопъ, Зъхна, Драма, Кавала и пр. Тя брояла въ тѣзи градове 22 хиляди членове, които сж отбѣлжвани съ нумера вмѣсто имена и всѣкой членъ е билъ задълженъ да внася ежегодно въ касата на етерията по 20 драхми, или по 1 лира турска. Тя имала свои агенти въ Цариградъ, въ Измиръ, Каиро, Александрия, въ Триестъ, Виена, Букурещъ, Галацъ, Измаилъ, Одеса, които агенти събирали волни помощи и ги изпращали на етерията. Единъ отъ щедритѣ пожертвователи е билъ нѣкойси Думба въ Виена, който пожертвувалъ въ наличность 50,000 флорини освѣтъ сградяването на свои разноски въ Съръ двѣ здания за дѣвическа и мъжка Гимназия и издържанieto на учителския имъ персоналъ; такива крупни пожертвования фигурираха и отъ Букурещъ — гдѣто нейнъ агентинъ е билъ нѣкой си Лой или Луи — *), отъ Каиро, Александрия, Триестъ, Марсилия почти отъ всичкитѣ горѣ изброени градове, отъ кои повече отъ кои по малко идѣли тоже сума пожертвования. Итогътъ на тия пожертвования до 1872 година достигалъ до 1,320,000 драхми, отъ които въ разни врѣмена особито прѣвъ 1867 година именно по критското въстание били внесени въ централния комитетъ въ Атина 580,000 драхми на два пѣти. Какво е станало съ останалата часть пари впоследствие, ще видимъ по долу.

Въ 1873 година по причина на изникналото българско дѣло въ Съръ, се появиха единъ видъ недоразумения мѣжду ръководящитѣ гръцко-народнитѣ работи въ тоя градъ, отъ които недоразумения послѣдва разцѣпление и се образуваха двѣ партии или два враждебни по-между си лагера: единътъ, на чело на който стояха Сърскитѣ първенци — братия хаджи Адаму и хаджи Ставри хаджи Лазарови, внукътъ имъ Парисъ, Кочо Златко — герчюнци се българи и братя Димитри и Атанасаки хаджи Диму — погръчени Куцовласи; въ този лагеръ влизаха почти всички еснафи съ протамасторитѣ имъ на чело; хората отъ него искаха въведането въ всичкитѣ Сърски училища, по-край гръцкия и — българския языкъ, съ цѣлъ да се избѣгнатъ послѣдствията отъ уже засѣществуващо отдѣлно Сърско българско училище и община съ български аспирации, противни на еллиназма. На тоя лагеръ се съпостави другъ единъ, на чело на който стояха владиката Неофитость, гръцкия консулъ Геннадисъ и гръцкитѣ

*) Думба въ Виена и Лой или Луи въ Букурещъ били и двамата Куцовласи.

учители и лѣкари, съ други души, цѣлата гръцка пропаганда съ опашката ѝ — всичко дошло, развалено и отъ шовинизмъ оголѣло. Последния тоя лагеръ, въ който се числяха повечето купцовласи и гръцкитѣ учители, титулира противниците си *Коджабашии*, а последнитѣ своитѣ противници — *Чинлаци*.

Борбата между двата лагера постоянно растяща, вземаше отъ остъръ по остъръ характеръ и единъ день въ едно събрание въ Митрополитския домъ послѣдва едно сбиване, въ което нѣколко десетки глави и повече ржцѣ бѣха строшени; строшени бѣха и много столове, служащи за оружие на двѣтѣ страни, почти всичкитѣ джамове по прозорцитѣ на зданието прѣтърпѣха всеобщо крушение; щѣха да послѣдватъ и убийства, ако войската и жандармерията още малко се бѣха позабавили.

Тази дълго врѣме продължавана борба между двата лагера имаше и туѣ послѣдствие, че една значителна часть отъ капитала на етерията (ако не всичкитѣ), отиде по разправии въ Солунъ, Цариградъ дори и въ Атина отъ гдѣто идва и анкета — останалата часть се плѣчкоса отъ *Чинлацитѣ*, въ ржцѣтѣ на които тя попадна слѣдъ оттеглянето отъ общитѣ работи на водителитѣ на тѣѣ нареченитѣ *Коджабашии*, а въ резултатъ излѣзе — вдигането отъ Съръ на владиката Неофитосъ и на Консула Геннадисъ, на когото името остана въ Съръ **о треллосъ консулосъ** (лудиятъ консулъ). Да се повърнемъ на прѣдмета си.

Съ огромнитѣ материални срѣдства, които тѣѣ изобилно се сипѣли въ касата на Сърската главна етерия и съ надолитѣ отъ Гръция апостоли на еллинизма етерията се заловила да погърчва българския елементъ въ Сърский ѝ районъ. Тя бърже успѣвала въ цѣльта си.

Българскиятъ языкъ, както и по прѣди казахъ, отъ господствуещъ въ Съръ, почналъ да се разрежда и да се заплашва съ съвършено изчѣзване. Ала блѣсналата макаръ и слаба още заря отъ надежда, вслѣдствие разрѣшенieto на църковний ни въпросъ, сирѣ отчасти напрѣдка на пропагандата, учителитѣ на която на много мѣста бидоха изгонени и зашѣпени съ български; същото стана и съ гръцкитѣ свѣщеници, и изглеждаше като да се тура край на дѣйствиата ѝ. Работата обаче, не излѣзе тѣѣ.

Патриотизмътѣ на гръцитѣ именно сега избухна съ стихийна сила: тѣ съзнаха дългътъ си, къмъ еллинизма, зарѣзаха всичко за да го изпълнятъ съвестно. Разнитѣ имъ пропагандически групи се впуснаха на работа и развиха такава дѣятелность, която имъ прави честь. Озлобени, ожесточени отъ нашата сполука въ

Съръ и околността му, която, за да я разбиятъ още въ зародиша ѝ напръгнаха послѣднитъ си сили, яростно се нахвърляха върху всичко българско, знаейки, че на страната си иматъ всички допустими и не допустими сръдства за борба, но не и правдата, която бѣше на наша страна, и единственото ни оръжие за съпоставяне противъ неприятеля. Въ Съръ, обаче, и то бѣ отнето на българитъ. Всичко туга бѣ потиснато, задушено — всичко минаваше за гръцко, благодарение на необяснимата наклонность у Сърския българинъ къмъ изродяване. Малка една надеждица питаха ония българи, които се интересуваха за бъдещето на тоя градъ; тя се състоеше въ обстоятелството, че въ Съръ постоянно приждаха да се засилватъ българи отъ околнитъ села, въ които българското чувство не бѣ изгасноло; ала и тая единствена надеждица постепенно чезише и изчезна, понеже и тия нови пришелци на скоро улавяха пътя на прѣдцитъ си, които, съ българското си име и произхождение богатѣяха на гърба на еднорадцитъ си отъ окръга, ала го прѣвърха и захвърляха. За доказателство на това, азъ ще приведа тукъ нѣколко припѣри, като посоча и на личности.

Вървамъ мнозина да сж слушали за братията на иеромонахъ Дионисия Масковъ подигуменъ въ Сърския мѣнастиръ Св. Иванъ Прѣдтеча, които сж родомъ отъ голѣмото село гор. Бродъ — първо проявивше народността си въ Сърската кааза и най-много пострадавшие за опазването ѝ — за какви минаватъ днесъ. Москови напуснали селото си въ крайна бѣдностъ и едва нѣколко години прѣди моето пристигане въ Съръ, се заселили въ тоя градъ съ всичкото си имущество състояще се отъ дрешкитъ на гърбовете имъ. Въ какво врѣме тѣ забогатѣли и слѣдватъ да богатѣятъ съ името си — българи.*)

Ожщо така мнозина знаятъ колко сж гърци и Сърскитъ първенци: братия хаджи Лазару, Константинъ Златку, Иванъ папа Маркиди, Симо Кюркчи, Ангелъ Бакърджи и синове, братия Христофоръ и Лука гръцки учители, баща и синове Пенза, Хаджи Димитръ Шарлаганджи и много още и какъ сж тѣ забогатѣли.

Днесъ всички тѣзи любезни братия „гърци“ съ братия Москови, на които най много се е възлагало надежда за въздигане българ-

*) Иеромонахъ Дионисий братъ на Московци, още въ 1878 година т. е. въ окупацията, прѣминава въ България подъ благовидниятъ прѣдлогъ на страдалецъ за българската кааза въ Сърско! и всичко каквото е натрупалъ и трупа още за награда на „страданията“ си, изпраща отъ София въ Съръ на брата си Никола, въ качествата на когото български свещеникъ не се допуща да доближи и дацата му ходятъ въ гръцкото училище.

Вѣл. на автора.

щината въ Съръ сж до единъ страшни гъркамани и върли гонители на послѣдната.

Не може да вникне челоувѣкъ въ психологията на Сърския българинъ за да открие отъ какво произхожда тая негова наклонность къмъ изродяване и апатията му къмъ своето; гѣй сжщо неможе да си въобрази, колко нахални сж изброенитѣ горѣ лица и гѣмъ подобнитѣ, когато имъ се задава въпроса: „Защо, Г-да, измѣнявате на народността си въ полза на врага ѝ?“ и получените отговора имъ: „що да се чини? всичко въ този пѣтъ тръгналъ—въ него вървимъ и ний; нѣма какво да се прави“. А когато имъ се каже: защо тогава на българския свѣтъ се прѣпоръчватъ за българи и на българско име богатѣете? — Ви отговарятъ: Е, че нима не сме българи; и иронизиратъ: „бащитѣ ни майкитѣ ни, чичо ни и чичана ни сж живи още въ селото ни; тѣ гѣкъ грѣцки незнайтѣ“. Печална характеристика наистина! Баща имъ, майка имъ, чичо и чичана имъ, незнайтѣ гѣкъ грѣцки, а тѣ гѣрци, — срамуватъ се отъ българското си име!

На всѣкъждѣ другадѣ въ Милодония, дори и въ Солунъ българското дѣло прогрессира; въ Съръ, обаче, става противното. Азъ често съмъ се замислювалъ и съмъ се старалъ да уловя нишката на причинитѣ на наклонността у Сърскитѣ българи къмъ изродяване и, най накрая, съмъ дохождалъ до убѣдението, че въ тоя градъ намъ ни липсватъ ония фактори за възродявания, съ каквито разполагатъ гѣрцитѣ за изродяване на еднородцитѣ ни въ Съръ, още въ дѣтинската имъ възраст. Да се обясня.

Грѣцитѣ въ Съръ разполагатъ въ всѣка почти махала съ образцови забавачници за дѣца отъ 4 до 7 години, до тѣхъ основни училища съ четири отдѣления за постѣпване на излѣзлитѣ отъ забавачницата или застигналитѣ 7-ма годишна възраст; послѣ, въ околността на три четири махали по едно трикласно училище и въ края на краищата по една гимназия за двата пола. Забавачницитѣ и основнитѣ училища сж смѣсени: момичето и момчето се отдѣлятъ когато ще постѣпятъ въ класнитѣ. Така че грѣкоманското 3—4 годиш. дѣте щомъ излѣзе отъ дома си, намѣрва на срѣща си забавачницата; 7 годишното — основното училище; срѣдства леснодостѣпни и лѣтъ и зимѣ (особито зимѣ) за грѣкоманскитѣ крѣпки създавания. Слѣдва прочее, че, грѣкоманското дѣте още отъ третата са година вкусва плодѣтъ, които го укрѣпява въ грѣкоманството. Има ли ли ний въ Съръ тия улеснения за дрѣбнитѣ и нѣжни български дѣчица? Отговаряма: Не! не! и пакъ не! А догдѣто ги нѣмама,

заведе съ мене разговоръ и между другото разправи ми какъ гледали на мене и какво се говорѣло въ Сърскитѣ правителствени кръгове и прч. Изненаданъ отъ разказа на хазяина си, азъ прибързахъ да го обвиня въ невѣдение, понеже въ тоя разговоръ той пропусна думи, отъ които се подразбираше, че поводъ да се мисли така за мене е дало писмото, за което е дума; подадохъ му това писмо и го помолихъ да го прочете.*) Едва сега Ахмедаа се увѣри, че той се е лъгълъ въ заключенията си и че азъ не съмъ никаква официална личностъ, а просто дошелъ въ Съръ да тръсна работа, и понеже знаеше отъ писмото, че азъ съмъ билъ три години подъ редъ чиновникъ въ Солунъ, прояви съчувствие спрямо мене, почна да ми се довърява и да ми говори за едно-друго безъ стеснение. Често той ми разправяше за нѣкои текущи въпроси отъ мѣстенъ характеръ, а най повече се впускаше да ми разправя за съществуваща нѣкаква вражда между турскитѣ първенци отъ една страна и гръцкия владика и гръцкитѣ първенци отъ друга.

Тъзи послѣднитѣ, на чело съ владиката и подстрѣквани отъ влиятелниятъ въ Солунъ и Цариградъ Сърски гръцки първенецъ Михаилъ ефенди, казваше Ахмедаа, сж се опълчили противъ мутесарифа Али бей и турскитѣ първенци, които се застъпватъ за послѣдния, когото, гръктъ владика съ гръцкитѣ членове въ Идаремезлици, гонѣли. Въ тоя случай най много, казваше Ахмедаа, бѣснувалъ владиката, който, макаръ и да нѣмалъ право, все обаче, излизалъ той правъ. Чини ми се, че ще изгубимъ добриятъ си Мутесарифинъ, прибавяше Ахмедаа.

Възползуванъ отъ тоя разговоръ съ Ахмедаа, азъ му казахъ „не е мжчна работа да се обуздае тоя *Карабашъ* и да се застави да падне на колѣнѣ прѣдъ мутесарифа и първенцитѣ ви, ако бихъ разполагалъ не съ повече, а само съ двайсегъ български сѣмейства въ града, бихъ ви услужилъ въ случая; съ тѣхъ азъ бихъ прѣвилъ вратѣтъ на противника ви“, пошупнахъ азъ на Ахмедаа и прибавихъ: „Днесъ ако ги имахъ, ще видите че още утрѣ кошшинѣтъ ще стои прѣдъ мутесарифа съ прѣвита опашка“. Ахмедаа се опули въ мене и като си помисли малко и разгадѣ думитѣ ми,

*) Писмото бѣше отъ Солунскитъ Мухасебеджия, който бѣше същеврѣменно и редакторъ на Вилаетския вѣстникъ и който ме увѣдомяваше, че двѣ отъ мѣсечнитѣ ми платки, които при закриването на длъжността ми вслѣдствие изключването на българския языкъ отъ вѣстника, бѣха останали да ми се плащатъ, бѣли изгѣвли, та ме призоваваше да си ги получа.

Бѣл. на автора.

съ едно видимо задоволство промѣлви: „Да се намѣрятъ не 20, а два пѣти по дваѣсе, не е мѣчна работа: дваѣсетъ турци чифликъ сѣйбинъ по единъ ратай българинъ — 20 българи, и нѣколко приятели отъ еснафитѣ, *алз сана отусъ-кзркз болгарджикз, ве бунунз юзеринде Сиросъ-да д.ж. болгарз лиселеси — истедий-ниъз бу деилз му?*“ което на български значи: *ето тебе трийсетъ-четирси българановци, и, на това отгорѣ, и въ Съръ български въпросъ; не е ли това искането ти?* — Разбрахъ, каза Ахмедаа и му изтърги едно велегласно искикотвание, каквото въ възторженни минути е въ нравѣтъ на турчина. Ахмедаа скочи доволенъ и си отиде.

Подиръ нѣколко дни отъ тоя ни разговоръ съ моя добъръ сега хазяинъ, азъ неочидано бѣхъ посѣтенъ отъ двама господиновци отъ Съръ до нея минута менъ лично непознати — за една бѣхъ порано челъ въ вѣстниците. — Тѣ бѣха Илия Ив. Късървъ, родомъ отъ Копрившица, отъ 5 години на служба при Сърския първенецъ — Халилъ бей, а втория Стефанъ Ил. Верковичъ извѣстенъ етнографъ-археологъ, родомъ изъ Босна и заселенъ, десетина години въ Съръ прѣди моето идване.

Късървъ и Верковичъ ми казаха, че Ахмедаа имъ говорилъ за мене и че по негово желание дошли да се видимъ и запознаемъ, а Късървъ дошълъ: още и по желанието на господаря ми Халилъ бей, отъ който ми е поръчано да Ви запозная още и съ други Сърчани.

Отъ като поблагодарихъ на посѣтителитѣ си и въ тѣхното лице, на тия, които ги испроводили, поканихъ ги да сѣднатъ и се впуснахми въ разговоръ. Азъ имъ отворихъ миссията си безъ прѣдпазване, защото прѣдъ мене стоеше едно лице, което ако и да не познавахъ лично, но четеното по вѣстниците и слушаното ми отъ мнозина българи за него, бѣха достатъчна гаранция за мене да бѣда откровенъ прѣдъ тѣхъ, и имъ се напълно обяснихъ като зададохъ Г-ну Верковичу слѣдний въпросъ: „Какъ мислите, Г-нъ Верковичъ, би ли се осъществила миссията ми въ Съръ?“

Слѣдъ едно помислюване, което трая около една минута, г. Верковичъ ми отговори на кжсо: до колкото съмъ слѣдилъ и изучавалъ тукашнитѣ работи — съмнѣвамъ се. Имате право, отговорихъ азъ и прибавихъ: тѣй мисля и азъ и изгледахъ въпросително Късърва, който смутено нѣкакъ добави: „Какъ! не ли виѣ сте казали на Ахмедаа, че съ 20 души Българи щѣли сте да обуздаете гръчолята тука?“

— Вѣрно, добрий ми приятелю, казахъ това на Ахмедаа и го поддържахъ и сега прѣдъ Васъ, но гдѣ сж тия двайсеттина българи? отвърнахъ Късърву.

— Ще ги намѣря ей сега, но съ условие, че нито вий, нито г. Верковичъ ще произнесете другъ пѣтъ подобна дума — думата *неможе* ще е ясакъ за напрѣдъ; тя прилича на устата на хора безъ воля, а у българина волята не липсва, особито въ народнитѣ работи. Авъ поблагодарихъ на Късърова за хубавитѣ му думи, които освѣнѣ, че ме трогнаха твърдѣ много, но ме и привързаха къмъ него. Слѣдъ това той стана, взе си с'богомъ и си отиде; слѣдъ малко си отиде и г-нъ Верковичъ отъ като ме увѣри, че както Ахмедаа, тѣй и Късървъ могатъ да ни бѣджатъ отъ голѣма полза.

Враждата между турци и гърци растѣше. Тя достигна върха си; страститѣ отъ-день на-день накиняха и достигаха до положение да бликнатъ съ схващане за коси. По всичко се виждаше, че турцитѣ трѣсѣха причина да натупатъ противницитѣ си и, който бѣше най много на очи, я даде.

Единъ петъчонъ день, въ който мѣстността „Къошкетъ“, вѣнъ отъ града, по обичай се заема отъ харемитѣ на по първитѣ турци; този день тѣ го прѣкарватъ въ веселие на това мѣсто, което бѣше заето и сега и веселието продължаваше подъ охраната на жандарми, които пазѣли да не приближаватъ иже.

Михаилъ бей, за когото по-горѣ споменахъ, макаръ и отъ по-на страна отъ запазената мѣстность, заминавалъ съ фѣйтона си и отивалъ на разходка. Заплететата го засрѣщатъ съ викове „ясакъ“! но понеже той не обръщалъ внимание на виковетѣ и продължавалъ да кара напрѣдъ, заплететата го засрѣщатъ, свалятъ го отъ фѣйтона, набиватъ го добръ и му показали пѣтя за назадъ. Но въ това врѣме турцитѣ, които тамъ наблизо нѣйдѣ се веселили, се спусчатъ къмъ мѣстото на произшествието и, ако влиятелния и миролюбивия хаджи Исмаилъ бей не бѣ се намѣсилъ и не бѣ ги спрѣлъ, Михаилъ бей, на когото турцитѣ гледатъ като на главенъ виновникъ и подстрѣкатель на гърцитѣ противъ Мутесарифа, той (Михаилъ бей) едвали би се спасилъ живъ.

16. Първа българска община.

Слѣдъ два дни Късървъ ме посѣти вториѣ пътъ и ми каза че ще ме води въ една българска кѣща, гдѣто ме чакали нѣколко българи; отидохми.

Кѣщата бѣ въ Чифлика*) на Абди бей, единъ отъ тримата синове на достопамятний Сърски първенецъ и Сърски зенинъ — Исмаилъ паша дѣйствиеленъ покровителъ на християнитѣ въ Сърския окръгъ и въ пълна смисълъ на думата, баща на онеправданитѣ и бѣднитѣ.

Въ една отъ тия кѣщи живѣелъ нѣкой си Коста Златановъ, по занятие балжкия, който ни посрѣщна и въведе въ кѣщи, дѣто ни чакаха други 5—6 души. Късъронъ ме запозна съ бай Коста — миналото на когото той (Касървъ) ми бѣ разправилъ вече — и съ гоститѣ му.

Коста Златановъ билъ фйтонджи-башия на Кържвли Мехмедъ паша; той билъ вималъ съ цѣлия фйтонджиски еснафъ, живо участие въ народнитѣ ни движения и нѣколко народни демонстрации противъ грѣцитѣ въ Цариградъ, особито въ оная прѣзъ 1860-а година, когато по настояването на коварний фенеръ, се грабнаха отъ рѣцѣтъ на Цариградскитѣ българи тримата народни владци Иларионъ, Авксентий и Писий и се пратиha на заточение. Слѣдъ смъртъта на Кърбравлиятъ, Коста се завърналъ, вмѣсто въ родното си мѣсто — Щипско, въ Съръ, и се оженилъ за дъщерята на готвача на Абди бей, въ Чифлика на когото и живѣеше заедно съ тѣста си и се занимаваше съ риболовство по езерото — Тахино, работа, която добръ възнаграждавала трудтъ на тия, които се занимавали съ нея по рѣката Струма и помянатото езеро. Той бѣ достигналъ до едно доста завидно материално положение.

Събранитѣ въ Златановата кѣща българи обѣщаха да се възвѣрнатъ въ ниродността си и да не поддържатъ въ миссията ми.

Отъ тукъ Касървъ ме заведе въ бахчинята на хаджи Аргиръ отъ Сърското село *Кула*, наскоро прѣселенъ въ Съръ съ двамата си синове Костадинъ и хаджи Георги. Тукъ ни чакаха нѣколко бахчовани отъ махалитѣ *Горня* и *Долня Каменница*; и тѣ се обавиха за българи и обѣщаха да поддържатъ българското дѣло въ града си.

*) Въ Съръ наричатъ чифликъ бейовскитѣ голѣми дворове съ много стаи околоврѣсъ, които притежателитѣ имъ ги даватъ похъ наемъ.

Вѣл. на автора.

Тъкмо когато ставаше всячко това, азъ получихъ писмо отъ настоятелството на Българското Читалище въ Цариградъ, съ което се питахъ: още ли ще го държа въ неизвестностъ и не е ли настанилъ денътъ да го зарадвамъ съ известието, че съмъ вече успѣлъ да отворя училище, или пъкъ че съмъ убѣдилъ населението да ме прибере въ нѣкое отъ махаленскитѣ гръцки училища, отъ което да съмъ очистѣлъ гръцкия языкъ и да съмъ го заменилъ съ българския? О, хо! казахъ азъ; твърдѣ скромно искане, наистина!

При всичко, че азъ бѣхъ вече започналъ да питая надежда за скорошна една възможна сполука, все още небързахъ да зарадвамъ визираното Настоятелство, защото незнаехъ що можеше да ми донесе утрѣшния день. Писахъ на Читалището че, щомъ стигна до здрава почва и почна на нея да полагамъ основитѣ на бъдещата ми дѣйностъ, веднага ще му яви. Освѣтъ това азъ писахъ: „... Вамъ не е неизвестно, че дѣлото въ Съръ е съприжено съ редъ мъчнотни една отъ друга по-сериозни и нелеснопрѣодолими; при все това, азъ още не съмъ се отчаялъ, напротивъ новиятъ фазисъ, въ който встѣпва дѣлото, ме кара да се надѣя, че въ скоро врѣме ще съмъ въ положение да Ви възвѣстя радостната вѣстъ“.

Благодарение на Късърова, на Златанова и на турскитѣ първенци, особено на Мутесарифина, на Сърскитѣ първенци: хаджи Исмаилъ бей, Ата бей, Халилъ бей и Янели Ахмедаа, около 30 души българи ми заявиха, че сж българи и ме приематъ за учител на дѣцата си. Прѣписъ отъ това заявление, приложено въ едно прошение отъ тѣхна страна прѣдадоха на Мутесарифина за свѣденіе. Тия 30 души българи азъ свикахъ на засѣданіе въ къщата на дѣда Ангелъ балжичията, единъ много добръ старецъ оstarѣлъ въ Съръ, ала нито той, нито баба Ангелица, нито дѣцата имъ знаеха гръцки *). Съ тия 30 души дойдоха и други още десетина и се пристѣпи къмъ избиране членове за община.

Честта да бждатъ членове въ първата Сърска българска община падна на слѣдующитѣ лица: Илия Ив. Късървъ, Коста Златановъ, Ангелъ Ивановъ Балакчи, Костадинъ Стояновъ папукчи, дѣдо Ичо Куллели чифтчия, Панайотъ А. Мечкаровъ, Иванчо Велезлията кафтанджия, Фиданъ Калфа маранговчия, Атанасъ Вишенли чифтчия и Андонъ Василевъ бояджия. Тоя послѣдний слѣдъ нѣколко дни се отказа и биде замѣстенъ отъ Ангелъ Сапунджиятъ.

*) Дѣдо Ангелъ бѣ родомъ отъ Щипъ и заселенъ въ сѣръ на млади години съ свѣйството си.

Понеже азъ желаяхъ да влезя въ общината членове и отъ селата, а това за сега бѣше още невъзможно и трѣбаше да се чака благоприятенъ случай, съобщихъ на избранитѣ членове намѣрението си и ги прѣдупрѣдихъ, че въ друго едно събрание, въ което ще бждатъ поканени да зематъ участие прѣдставители и отъ селата, което може да закъснѣе, но което трѣба да се свика, когато настане благоприятно врѣме, общината ще бжде прѣустроена и допълнена, а до тогава, настоящата ще дѣйствува пълновластно.

17. Първо българско училище.

Първата работа на общината бѣше — да намѣри къща за училището. Но по тоя въпросъ се породи питане: кой ще плаща наема на къщата? Понеже азъ се бѣхъ задължилъ писмено на общината петъ години да учителствувамъ безъ никаква заплата, помолихъ събранието да земе рѣшение, щото Сърскитѣ българи пъкъ да се задължатъ да плащатъ наема на къщата, като пожертвуватъ кой каквото може за това, за да се каже че за общото добро и Сърскитѣ българи даватъ лептата св. Обаче щомъ забѣлжихъ, че прѣдложението ми причини охлаждане, оттеглихъ го и поискахъ отъ Настоятелството на Читалището и тая жертва; то я прие съ готовность.

За помѣщение на училището се нае къщата на хаджи Аргиръ Куллемията, която вече бѣ минала въ владѣние на синоветѣ му — Костадинъ и хаджи Георгій и която се намѣрва мѣжду махалитѣ Горня и Долня Каменица, населението на които като повечето наскоро надшло отъ селата, пазѣше още язика и народността си; не обаче по чувство, а по привычка.

Въ тая къща прѣдлѣжеше да започне съществуването си първото българско училище, съ вѣкове не съществувало таково въ Съръ, ала до изпразването ѝ и до довършването на нѣкои необходими поправки и училищни потребности, то заживѣ врѣменно въ стаята на № 4 въ хана на Янели Ахмедаа, или както обикновено го наричатъ: *Янѣкъ ханъ*. Това стана по собственото желание на Ахмедаа, който искаше да остане спомена, че първото българско училище въ Съръ е почнало живота си именно въ собствения му ханъ и друго, което бѣше по-вѣроятното, да се започне по-скоро борбата между гърци и българи, та така да бжде отвлѣчено вниманието на първитѣ отъ борбата имъ съ турцитѣ; така и стана.

Въ това провизорно училище първи постъпнали ученици бѣха: Иванъ Ангеловъ, Димитръ Златановъ, Ангелъ Костадиновъ, Никола Димитровъ и други на брой 13.

Не е лесно човѣкъ да си състави понятие върху гръцкия бѣсъ и да опрѣдѣли разгърътъ му, освѣтъ, ако е ималъ случай да води борба съ погърчени българи по български народни работи. Щомъ се разнесе слуха, че и въ Съръ се съставила българска община и отворило българско училище, фанатизмътъ на новитѣ „еллини“ въ тоя градъ на учителитѣ имъ, на лѣкаритѣ имъ и прч.; на гръцкото духовенство, на цѣлата гръцка пропаганда извиши като лава изъ нѣкой вулканъ, застрашаваща да опожари всичко прѣдъ себе си.

Денонощни събрания ставаха то въ Митрополитския домъ подъ прѣдсѣдателството на владиката, то въ гръцкото консулато, подъ прѣдсѣдателството на Консула, то въ Сялогоса подъ прѣдсѣдателството на Д-ръ Янули, наричанъ още и *касапинътъ*. Въ тия събрания се държаха фанатични речи, крояха се всевъзможни планове и нагласяваха се най-разваленитѣ елементи да ги прилагатъ на дѣло върху българското училище, учителя, общината и въобще върху всички ония, които се усмѣлиха и усмѣляватъ да проявяватъ народността си. Всичко това и за дълго врѣме бѣ духовната храна на всичко гръцко въ Съръ, на което турцитѣ гледаха и се подсмиваха подъ мустакъ, тѣ сега бѣха забравени; прѣцѣлната точка на гръцитѣ сега бѣше — българското дѣло.

Заканванията, заплашванията съ убийство и изтрѣбване на всичко българско, се започнаха открито; тѣ се отнасяха и до Ахмедаа, въ очитѣ на когото смѣли нѣкои фанатици се заканваха да запалятъ хана му. Ала Ахмедаа не бѣше отъ страхливцитѣ; той си не поплюваше на рѣцѣтъ, когато се касае до чергата му; той се приготви за всѣка случайность.

Единъ день една тѣлна паликарега, гръцки подданица, се опитаха да нападнатъ стаята ми, да разгонятъ ученицитѣ ми и постѣпятъ съ мене, както би имъ се одало. обаче като видѣха *чалмалиитѣ* ва Ахмедаа готови да ги нагостятъ както прилича, подвиха опашка и се прѣснаха да прѣслѣдватъ и изтезаватъ изавенитѣ българи и членоветѣ на общината, но и тукъ прѣчка: задъ всѣки одного отъ тия българи стоеше по единъ бей, по единъ ага.

Всичко това още повече разбѣсяваше гърчолата паликарега и тѣхнитѣ вджхновители, ала нѣмаше кой да имъ помогне; турцитѣ бѣха на наша страна, тѣй сѣщо и властитѣ. Ахмедаа сега ликуваше.

При все това българското дѣло, споредъ гърцитѣ, трѣбаше да се парализира още въ зародиша му, ала какъ? Ето въпросъ, който овадачваше панеллинистическата пропаганда и тя взмисли анатематисването — афоризмото, отъ една страна, гоненията, заплашванията и терорътъ отъ друга.

Първото средство, което вече бѣ започнало да се прилага, бѣше колкото гнусно и отвратително, толкова смѣшно и несъстоятелно. Отъ чърковнитѣ амбони опрѣдѣлени за мѣсто, отъ което да се проповѣдва Словото Божие, братската любовъ и любовта къмъ ближния, се четѣха оргии и проклетия — даваха се наставления за гонения и убийства и за всеобщо опълчение противъ врага-антихристъ; проповѣдаваше се вмѣсто миръ и взаимна обичъ — огънь и кръвъ. Всичко това всѣваше ужасъ въ душата на Сърскитѣ християни, на които се даваше да разбератъ безсилието на пропагандата да се бори съ легални средства противъ „врага“ — българското дѣло, което всѣки знаеше че не е противно нито на законитѣ, нито на чърквата, нито изобщо на чловѣчеството, а е едно право признато отъ самага Изкупителя, Който е казалъ на апостолитѣ: „Идѣте и проповѣдайте (Евангелието) на всички язици“.

Случи се, че тъкмо въ тая неокачествима грѣцка лудория да се разболѣе отъ смъртоносната болѣстъ *anthrax*, по български — *сията пришка* и въ 24 часа да умрѣ единъ отъ притяжателитѣ на къщата наета за училището, именно Костадинъ х. Аргировъ — случай, който даде богатъ материалъ на гърцитѣ и на духовенството имъ да заплашватъ наивнитѣ и да продължаватъ анатематисванията си противъ българското дѣло и хората му.

Цѣли истории, цѣли легенди се пускаха въ ходъ по горния случай; нѣщо повече: фанариотинтъ владика, на 21-й май день, въ който се празнува паметта на святитѣ Равноапостоли Константинъ и Елена, въ църквата на Горня Каменица, държа анатематическа проповѣдъ противъ българското дѣло, за мотото на която, постави една отъ мръснатѣ легенди по тоя нещастенъ случай, скроена отъ още по мръсната и развратна жена на слугата въ помянатата църква — проповѣдъ, достойна да краси страницитѣ на грѣцката история за проповѣдитѣ на Караказанскитѣ вълци — пастири на Христовото стадо.

Въ сѣщиятъ тоя день, въ който Сърскитѣ грькъ владика държеше проклинателната си речъ противъ българското училище и покойния Костадина въ помянатата църква, това училище получаваше благословията си по случай пренасливането му въ къщата на покойника.

Въ нея се извършваше тържественнѣ водосвѣтъ отъ отказавшия се отъ гръцкия владика священникъ Атанасъ и признавшъ за свое началство — Ексархията. Слѣдъ тоя водосвѣтъ училището се прогласи отворено и на другия день то броеше вече 35 ученика.

Нова оргия се подигна отъ паликаретата — таклитъ гърци. Тѣ прѣобърнаха града на адъ прѣисподний, а себе си на неговата сатанинска сила. Отъ всяка страна се чуваха само псувни и заплашвания. Тълпи отъ напуснали работата си фанатици надханаха отъ пропагандата, заобиколиха училището и застрашаваха да нападатъ учителя и ученицитѣ; ала властитѣ готови да защищаватъ училището, разгониха побѣснѣлата згань и не допуснаха да се изпълни взетото рѣшение на пропагандата; нѣщо повече, тѣ заявиха както на владиката тѣй и на Консула, че тя (властѣта) тѣхъ ще държи за отговорни за най малката неприятна случка било противъ училището, било противъ учителя и ученицитѣ. Друга тълпа отъ възрастни ученици отъ гръцкитѣ училища, причакваха по улицитѣ тия отъ българското училище, бияха ги и имъ късаха учебницитѣ. Трета такава образувана отъ най долнопробни и най развалени елементи и прѣдвождана отъ двамата синове на Янаки Николау, прочути по своята разваленостъ и първи скандалджии — вагабонти, прѣсѣдѣваха изъ града изявенитѣ българи, членоветѣ отъ общината, помянатия попъ Атанаса и мене, терроризираха ни и ни заплашваха съ убийство, по която причина властитѣ бѣха принудени да държатъ сгража прѣдъ училището и изъ града да заобикалятъ конни патраули. Това положение продължава доста време.

Попъ Атанасъ, който бѣше шурей на втория притязателъ на училищната къща, именно на х. Георгия, слабъ по духъ и по характеръ, неможа да одържи повече отъ единъ мѣсець: отказа се и на ново призна гръцкия владика; почна да се колебае и х. Георги, но все още постоянствуваше.

Въ лицето на единъ до полуца фанатикъ Яненски уроженикъ, именумъ Янаки Желепоолу, пропагандата намѣри оржднето, чрезъ което рѣши да постигне адскитѣ си замисли — моегo убиване. За голѣмо мое и на дѣцата ми щастие, заговорътъ се откри въ навечернето на изпълнението му и Желепоолу биде заловенъ, призна се прѣдъ властѣта и исповѣда че билъ заставенъ отъ Силогоса да ме убие. Подиръ тоя несполученъ опитъ послѣдва втори.

Една вечеръ часътъ около единъ по турски, като се връщахъ у дома отъ засѣданнето, държано отъ общината, бидохъ внезапно нападатъ отъ прѣоблѣчени хора и съ прѣобразени лица за да не се познаватъ,

ъ които една, подъ прѣдлогъ да си запали цигарата отъ моята (азъ кога не пуша), съ цигара въ ржката си, пристѣпваше къмъ мене съ митъ : почакай, г-не, да запали цигарата си ; тъмно когато му възразихъ че азъ непуша, втория се спусна изъ-отъ-задъ ми съ кама въ яка да ме прободне. Въ тоя моментъ азъ съ една пьргавина, която сега още ме очудва и съ пълно присѣствие на духа, изтърсихъ гмия си бастунъ по главата на първия, който се катурна на земята и съ нечувана бързина нанесохъ вторъ ударъ на другия на логото ржката увисна и камата издръгна на калдържма, а третия който пазѣше на срѣщната улица — изчезна и не го видѣхъ вече; тъй вторий пакъ бидохъ спасенъ!

Кои бѣха тия кръвопийци, азъ неможахъ въ вечерната дрезгавина да ги позная, но моя бастунъ бѣ ги отбѣлѣжилъ — бѣше добръ цѣвналъ главата на единия и прѣтрошилъ мръсната ржка на другия, а третия изчезна недамгосанъ. Този бастунъ пази за споменъ.

Сжщата вечеръ още азъ заявихъ на властѣта; разправихъ ѝ въ подробности станалото и тя, слѣдъ нѣколко дни откри виновнитѣ; тѣ бѣха: Микелъ, по малкия синъ на Янаки Николау — комисионеръ — и Бочо френкъ терзиятъ; трето лице да е имало задовениѣ отказваха, ала азъ го видѣхъ. Властѣта ги арестува и ги освободи слѣдъ три мѣсечно прѣлежаване въ затвора, и съ гаранция че още веднѣжъ нѣма да си позволятъ нищо противъ мене. Подъ сжщитѣ условия биде освободенъ и Янаки Джемеполу.*)

Гръцкии вандализъмъ не се сключваше само съ това — да прѣслѣдва мене като учителъ на българитѣ; той се прострѣ и върху живота на една жена въ нищо неповинна въ това що вършѣше кажъ ѝ въ Съръ. Ежедневнитѣ лични досади, оскърбления и сквернословия, които търпѣше жена ми отъ най разваленитѣ елементи — Сърски грѣкомани, не задоволяваха всѣкидневнитѣ ѝ оскърбители и тѣхнитѣ инспиратори; тѣ отидоха толкова на далечъ въ озвѣряването си, щото се опитаха и нея да прѣбиятъ.

Отивайки една вечеръ тя, и то, отъ нѣмай-къдѣ, заедно съ г-жа Верковичъ, за църквата св. Безсребреници, която е вѣнъ отъ града въ прѣдграднето „Катаканосъ“, единъ камъкъ хвърленъ отъ засада задъ единъ градински слогъ (хендекъ) ѝ нанася такъвъ ударъ въ гърдитѣ, който я поваля на земята. Тя биде прѣнесена полумъртва

*) Пускането имъ на свобода послѣдва вслѣдствие моята писмена молба до Мутесарифа че имъ опрощавамъ, която подадохъ по изразеното желание на пострадалия.

дома и слѣдъ едно дълго болѣдуване отъ което послѣдва авогтамен — бѣ въ интересно положение — едва избѣгна смъртъта.

Не ще съмнение, че всички тия опити за отнемане моя и на жена ми животъ неможаха да не повлияятъ върху насъ и да ни заставятъ да погледнемъ на бъдещето си въ всичкитѣ му грозни послѣдствия за сѣмейството ни; и азъ вече почнахъ да моля „Македонската Дружина“, която бѣ замѣстила Настоятелството на Българското Читалище въ Цариградъ, да ме освободи отъ Съръ. Ала и тя отъ своя страна молѣше пъкъ мене — да остана още нѣколко врѣме, — обнадеждаше ме въ скорошното отстранение на теглото ми, съ вземане благопримтно направление нашето черковноучилищно дѣло въобще въ цѣла Македония и азъ продължавахъ да стоя въ Съръ; веръ, горчивата чаша трѣбаше да се изпие до сушь, която, на хора отъ мои занаятъ, бъдещитѣ събития приготвяваха да бѣде несравнено по горчива; и тази чаша днесъ тѣ прѣсушаватъ въ нещастна Македония и Одринско. Дано бъдещето поколѣние погледне поне на тѣзи нови мъченици, които би останали живи, съ по благодарно око, отъ колкото на тия останали отъ прѣди освобождението.

18. Отказване на българитѣ отъ гръцкия владика.

Училището, което се посѣщаваше въ началото отъ 30—35 ученици отъ града и селата постепенно се умножаваха; то бросе вече 70—80 ученици, при всичкитѣ прѣпятствия отъ страна на враговетѣ му съ пропагандата имъ на чело.

Извѣстието за съставянието Българска община и отварянето българско училище въ Съръ се разнесе изъ цѣлия Сърски окръгъ, даже и въ Дражския, не толкова отъ наша страна, колкото отъ страна на самия фанаротинъ, който съ издаденото си и разирснато въ изобилне дори и по селата едно черковно окръжно, съ прѣпоръжа до свещеницитѣ, да го прочетатъ въ църквитѣ; съ него се анатематисваше и учителъ, и училище, и община, и се заповѣдаваше на всѣки православенъ християнинъ да отбѣгва отъ тѣхъ, т. е. отъ насъ. Това окръжно произведе за гръцитѣ обратенъ ефектъ: то възбуди любопитството на българското население въ поманатитѣ два окръга и всѣки отъ желание да види училището и се разговори съ учителя, бързаше да ме посѣти. Сърскиятъ пазаренъ день бѣше станалъ невъзможенъ да влѣзъ въ прѣподаване. Любопитствующи пълнеха тоя день жилището ми, гдѣто бѣше и учили-

щето. Тѣ желаяха да научатъ нѣкоя новина по вървежа на черковнитѣ пи работи съ Портата, съ патриаршията и прч., понеже, казваха тѣ, гърцитѣ ги увѣрявали че Екзархътъ билъ скюдисанъ, едикой-си български владика обѣсенъ и прч. и прч. лъжи и небивалици колкото щѣте. Не ще съмнение че тия гръцки лъжи влиаеха влѣ на българското население и го охладяваха къмъ започналото се и въ тия два окръга народно движение.

И тѣй, тоя день азъ бивахъ единъ видъ, тѣй да се каже, учителъ-наставникъ изключително на възрастни хора, които искаха наставления, какъ би могли се избави отъ инородното гръцко духовно робство, което тогкозь ги бѣ притиснало, щото имъ станало вече неупривно; азъ ги опитвахъ, насърчавахъ ги и ги увѣрявахъ че скоро ще видятъ по между си български владци и тогкозь по-скоро, колкото тѣ по-скоро се откажатъ отъ гръцката патриаршия и заблѣдвахъ че, думитѣ ми имъ дѣйствуваха благотворно, защото другия пазаръ, току видишь че сжщитѣ лица пакъ идатъ и водятъ съ себе си купъ нови любопитни.

Започватъ се сжщитѣ разговори и се свършватъ по сжщия редъ, както миналия пазаръ съ пожелаване нѣкой отъ ученицитѣ да имъ почете нѣщичко на български, други пъкъ искатъ да имъ се изпѣе на български *Аксионъ естинъ* т. е. *Достойно ест* или друга нѣкоя църковна пѣсень. Услуживитѣ мои ученици захващаха; тѣ прочитаха по нѣщо отъ дѣдо Манчевия „Башинъ Языкъ“ или нѣкоя приказница отъ Т. Икономовата Читанка съ каквито тя богато бѣ попълнена; испѣваха и по нѣкоя църковна пѣсень и току ги гледашь че и тѣ заагитирали.

— А бе стриковци, виѣ нѣжате ли дѣца? Защо ги не прашате тукъ при насъ и тѣ да се научатъ на българска книга, та кога си дойдатъ въ селото, ой тѣй е, като насъ, да ви прочитатъ и попѣйнуватъ на своя языкъ? любезно запитвахъ посѣтителитѣ, тѣзи бжджщи Сърски граждани и Сърско-селски българчета.

— Щемъ, пилае, щемъ, просъязени отъ задоволство и радость отговаряха моятъ гости.

Азъ сносно и съ явно задоволство понасихъ тия посѣщения, дълбоко убѣденъ че, колкото повече удовлетворявамъ любопитството на посѣтителитѣ си, тогкозь повече тѣ сж настройватъ противъ всичко гръцко и идваха въ съзнание. А именно това бѣше една отъ главнитѣ цѣли на миссията ми въ Съръ.

Въ Сърската епархия най-голѣмото село и населено изключително отъ българни е селото Горни Брадъ. То бромъ около 3500 жи-

тели съ едно училище и една църква до което идване въ Съръ; втората се съгради двѣ години послѣ. На съграждането втора църква, авъ много се противихъ, защото бѣхъ убѣденъ че нѣколкото гръцкочинани, въ едно благоприятно за тѣхъ врѣме ще запретендиратъ старата; но селенитѣ не же послушаха.

Въ това село народното съзнание по-отрано се било пробудило и благодарение на учителя му Георгий Любиховски, който по край гръцкия, въвелъ въ училището, отчасти и въ църквата, и българския языкъ.

По-рано отъ това, за въвеждането българския языкъ въ училищата и църквитѣ изъ Неврокопскитѣ села г. Любиховски е работилъ съ съученицитѣ на Неофита Рилскій — Ар. Теодосия, Иванъ Балабановъ-Симонидисъ и архимандритъ Исаия и тримата отъ Неврокопското село Търлисъ. Теодосий бѣше игуменъ на Сърския манастиръ св. Иванъ Прѣдтеча. Той не се явявалъ, че работи за свѣстяването на сънародникитѣ си, а работилъ тайно чрѣзъ Любиховски, Симонидиса и арх. Исаия, къмъ които се присѣдинили и Георги Костовъ Хисарлъклията и Илия Дуковъ отъ Неврокопъ.

Любиховски, като всѣки прѣдвидливъ мъжъ, който желае да принесе полза на народа си въ най-труднитѣ врѣмена, работилъ прѣдпазливо. Отъ българско четиво и писмо по-нататъкъ той не отивалъ, когато другаритѣ му архимандритъ Исаия, Хисарлъклията, Илия Дуковъ и друг. прѣскачали границата на дѣятелността си, затова сж бивали и често гонени и прѣслѣдвани; архим. Исаия е бивалъ често пѣти затварянъ по искането на гръцквй владика, а другаритѣ му като мирски сж били прѣслѣдвани въ търговскитѣ нмъ прѣдприятия. Любиховски отначало не се е косвалъ дори и до въпроса за черковна независимостъ; той се стараялъ да въвежда българския языкъ въ училищата и църквитѣ въ селата, а другото оставялъ на врѣмето.

Многобройнитѣ ученици на Любиховски, на Балабановъ-Симонидисъ и на архимандритъ Исаия, по-късно осждаха първия че се държалъ прѣдпазливо — осждаха го въ малодушие, ала тѣ нѣмаха право; защото отъ зачало тѣй е трѣбвало да дѣйствува той за да може да приготви безпрѣпятствено почвата за борба и той сполучи.

Мога смѣло да твърдя че събужданието отъ литаргията на населенията въ българскитѣ села отъ Неврокопската кааза, отчасти и отъ Мелничката и на селото Горни Бродъ отъ Сърската, изключително се дължи на Любиховски, на Балабановъ-Симонидисъ, на архим. Исаия, Георги Хисарлъклията, Илия Дуковъ и на Игуменъ Теодосия.

Попъ Атанасъ отъ Старчища, попъ Харитонъ отъ Любихово и Коста Сарафовъ отъ Гайтаниново излѣзоха на явѣ когато вече се издаде фермана (1870 г.) за създаването на Българска Екзархия, до това врѣме тѣ признаваха гръцкия владика. Всичкото сторено по българското дѣло до 1870 г. се постигна на плещитѣ на горѣ изброенитѣ труженици, които наистина го искараха на добръ край, но пъкъ се опростаиха съвършено; архимандритъ Исаяя умрѣ въ крайна мизерия, а Хисарлъклията отъ гладъ, когато нѣкои отъ тѣхнитѣ приемници отъ бѣдни хора, станаха имотни и все пакъ недоволни.

Когато азъ пристигнахъ въ Съръ, въ селото Горни Бродъ, същата учебна година (1871—1872), учителското мѣсто се заемаше отъ учителя Никола Падаревъ, родомъ отъ Неврокопското село Гайтаниново; Г-нъ Падаревъ бѣ въвелъ напълно българския языкъ въ училището, въ църквата обаче — една до тогава — отдѣсно се четеше български, а отъ лѣво — гръцки, не че имаше искатели да се чете на гръцки, ала да се не осждаатъ българитѣ въ прѣкаленостъ, каквато гърцитѣ проявяваха спрямо българския языкъ.

И при тоя редъ на работитѣ, който туряше Горнебродското население въ положението на пѣленъ самовластенъ господаръ на себе си и на своето, въ духовно отношение селото Гор. Бродъ все още продължаваше да припознава гръцкия владика и да му плаща *беритѣ*. Сжщото, безъ изключение, бѣ и съ всичкитѣ други села отъ цѣлата Сърска епархия, т. е. припознаваха гръцкия владика и редовно и безпротивуречие му плащаха всичко, каквото имъ наложише. Тѣй бѣше и въ Мелничко, Петричко, Демиръ-Хисарско и въ Дражско. Само нѣколко села отъ Неврокопската кааза правѣха изключение. Въ Мелничко, Петричко и аъ Зхненско нѣкои села бѣха заявили, че не припознаватъ гръцкитѣ владици и се отказваха да имъ плащатъ беритѣ, ала за това пъкъ първенцитѣ имъ азъ заварихъ натикани въ Сърский затворъ.

Въ Неврокопската кааза заварихъ че бѣ на скоро организирана каазалиска българска община съ сѣдалище въ Неврокопъ, която бѣ обявила селата отъ тая кааза за отказавши се отъ духовната власть на гръцкия патриархъ и присѣдинението имъ къмъ Българската Екзархия. Тая община, съ съвѣтитѣ си и насърчаванята давани на населението отъ Неврокопската кааза, го крѣпѣше въ постоянство и го въздържаше отъ да плаща беритѣ на гръцкия владика — тази кааза духовно поднадаше подъ Дражския гръцки владика — послѣдния насилваше населението и посрѣдствомъ властта — да му плаща, и нѣкои села му плащаха беритѣ.

За да се спрат золумитѣ и насиления на гръцкия владика върху Неврокопскитѣ български села, българската община въ Неврокопъ бѣше се отнесла до Екзархията чрѣзъ своя прѣдставителъ при послѣдната и я молѣше да ходатайствува прѣдъ В. Порта за припознаването Неврокопската кааза за отцѣпена отъ Драмската епархия и отъ Драмския гръцки владика и да се счита за присъединена къмъ Екзархията, която сѣ признали за свое духовно началство. Сжщото бѣха направили и нѣкои села отъ Мелничката епархия и отъ Драмската кааза, именно отъ Мелничката епархия селата Ормани, Калиманци, Елешница и Рибница; и отъ Драмската кааза селото Плъвня. Ала за това пѣкъ азъ заварихъ хвърлени въ Сърскій затворъ като подбудители на населението противъ гръцката патриархия първенцитѣ отъ помянатитѣ горѣ села а именно: Хаджи Милю и синъ му Алекса, отъ с. Орманито; Костадинъ даскала отъ с. Калиманци; попъ Димитръ отъ с. Рибница и Хаджи Ангелъ отъ с. Елешница по искането на Мелничкия гръцки владика; Печо Хаджиевъ, Атанасъ Букорещлиевъ и Алексо Чоновъ отъ с. Плъвня, по искането отъ Драмския гр. владика.

Прѣзъ Юлий 1872 година по вършитба, протосингела на Сърския владика по обикновенному и тая година излѣзе по Сърската епархия на *стрижба* — да събира владчинната, придруженъ отъ владиковитѣ кавази и 3-ма суварии отъ Сърската жандармерия.

Първото село на пътя му е, селото Каваклия (чифликъ), брояще около 30 български къщи, селянитѣ отъ което добръ посрѣщнали владиковия таксидаринъ и още по-добръ му платили „всѣщо му дължали“. *Покорна глава сабя не я сѣче*, казватъ.

Отъ това село сватиня му потеглилъ за с. Христосъ — чифликъ на Сърския първенецъ Ата бей. Това село брой около 60—70 къщи изключително български. Тукъ стигналъ-нестигналъ протосингела, пратилъ за селския кехая, когото изхокалъ още непристигналъ до него за дѣто не разпоредилъ да обади на соленитъ да излѣзатъ да го посрѣщнатъ и го забралъ прѣдъ себе си да води, него и свитата му, на конакъ.

— Никакъвъ конакъ приготвенъ нѣма, отче святии, викалъ бай Иванъ Узунъ (той се наричаше кехаята); селонитѣ ми заповѣдаха да ти обади, че за владикови хора конакъ въ нашето село нѣма, та за това да си отидите до като не се е още смръзнало, смиренно прибавилъ бай Иванъ.

— Азъ съмъ дошелъ за владишката берия, бре хондрокефале, а ти какво ми разправяшъ? гнѣвно възразилъ протосингела

на кехаята и го изпратилъ въ селото да каже на муфтарина (кмета) и старѣитѣ, да отидатъ въ черковниѣ дворъ, гдѣто щѣлъ да отиде и той да ги чака.

Бай Иванъ по-пехливанинъ въ краката си, отъ тия на конетѣ на протосингела и на свитата му, впусналъ се прѣвъ дворове и друмища, запрѣскачалъ плетища и зидове и хопъ въ черковниѣ дворъ, зашъналъ пѣтнитѣ му врата и — да го нѣма.

Подиръ тази сполучлива операция, така на бързо извършена отъ бай Ивана, пристига и протосингела, но вратата затворени! Развивка се сватиня му, развивка се и свитата му; но отзовалъ ниѣ се само лаятъ на селскитѣ кучета. Чака сватия старецъ да дойде кмета или нѣкои отъ старѣитѣ, ала напразно — никой не се явявалъ. Почнало да се стѣмнива, но все още никой не идвалъ. Разтърчѣли се суварнитѣ за кмета, ала и той изчезналъ. Викалъ селенитѣ, зовалъ кехаята, но отъ нигдѣ ни гласъ, ни слышане. Мрънало; а дѣдо протосингелъ все още на пѣтя — прѣдъ вратата на черковниѣ дворъ. Ако би билъ селския священникъ въ селото, работата до нѣгдѣ се олеснявала; но за нещастие и него го нѣ-мало — отишелъ въ града.

— Какво е това, бе джанъми? питалъ свитата си протосингела, която му отговаряла: *Христосъ-къой булгарларъ, аси олмушиз, ефенди; онларъ биве конакъ вермееджеклерине чоктанъ белнз олду.* (Ефенди, Христоскитѣ българи сѣ станали непокорни; че тѣ нѣма да ни дадатъ конакъ, отдавна се разбра).

Въ това врѣме на очудване и негодуване задалъ се изъ мрачнатата човѣкъ; той билъ навърна на чифлика. Той гостолюбивъ арнаутинъ съжалилъ неканенитѣ гости, поканилъ ги и ги завелъ въ чифлика, гдѣто прѣнощували.

На другия денъ сутринята протосингела като видѣлъ, че освѣтъ священника, който нея минута се билъ завърналъ отъ Съръ и се озовалъ при него други отъ селото пакъ се неявявали и като чулъ отъ священника, че селенитѣ щомъ се извѣстили, че владишки таксидаре излѣзли по епархията да събиратъ владишкитѣ берии, събрали се и рѣшили да се откажатъ отъ владиката и да му неплащатъ бернитѣ, че и самага него — священника, натирили изъ селото, защото несклонилъ да се откаже и той; че, за да извѣсти всичко това на владиката отишелъ въ Съръ и че владиката му заповѣдалъ да се върне въ селото да каже на сватиня му да чака тамъ (въ селото) втора заповѣдъ и, до тогава, ако Христосчане продѣлжаватъ да му се противятъ въ нѣщо, да му извѣсти.

да повика назадъ отпуснатитѣ протосингелу суварии и занарѣдѣ духовнитѣ грѣцки власти да събиратъ владшкитѣ берии само отъ ония християнски жители, които доброволно желаятъ да имъ ги плащатъ.

Арестуванитѣ Христосчане, Вишенци, Рибничане, Орманчане, Елешничане, Плъвненци и Скрижовци, бидоха пуснати на свобода и освобождението имъ като жолнии се разнесе изъ цѣлия Сърски Санджакъ и изъ Драмската епархия, българскитѣ села, на които, всички почти се отказаха да плащатъ беритѣ на грѣцкитѣ духовни власти, вслѣдствие на което и дѣдо протосингелъ се прибра въ Съръ.

Тукъ трѣба да отбѣляжа, че подобна заповѣдъ прѣди повече отъ една година нѣщо, а именно, за нѣколко села само отъ Неврокопската кааза, била получена изъ Цариградъ отъ Сърскитѣ власти; но, както видѣхме, тя имала сила само за тия села, които нищо, ама абсолютно нищо, не е било въ състояние да ги застави да плащатъ беритѣ на грѣцкия владика; а другата частъ отъ тѣзи села, които още доброволно продължаваха да плащатъ, сега и тѣ се отказаха.

Отъ тая сполука насетнѣ, грѣцитѣ започнаха да губятъ куражъ, а Ахмедаа просто и чисто ликуваше.

„Языкъ бе, биръ булгаръ даскалеси, дармаданъ отти свизи!“ казваше на подбивъ той на грѣцитѣ и прибавяше: видѣхте ли, турчина какъ си отплаща? не току тѣй казватъ хората — *турчина съ кола ходи на зайци*“.

19. Прогрессиране.

Сега вече въ Съръ и въ Сърската епархия на българското дѣло провървѣ.

Мжчнотии се срѣщаха още отъ липса на священници, които да заематъ мѣстата на грѣцкитѣ, които владиката оттегли отъ селата вслѣдствие отказването на българитѣ да му плащатъ беритѣ и за да ги сплани дано би ги отъ ново възвърналъ въ кошарата си. Въ скоро врѣме обаче и тая липса започна да се попълва: отъ Солунскитѣ села ни се притекоха на помощъ попъ Ангелъ отъ с. Зарово, попъ Ив. Маджаровъ отъ с. Негованъ, попъ Тодоръ отъ Струмица. Тѣхъ прѣдшествуваше и друго едно духовно лице за което ще се говори, когато му доде редъ; а тукъ нека продължаваии: нѣкои священници, жители на селата, като видѣха

на ивандария поля и ги заповяда да не слушат
 отъ монико се и оставиха отъ него и на ниво засла
 българските прѣдъ селенитѣ че не споминувагъ въ
 гръбковия владина, а това на българския Елархъ
 въ пъринитѣ и на доносѣтъ на българския азъгъ,
 аха въ скоро време да изучатъ.

владикотъ азъ изведе и на българския Митроволни:
 оставяваши и други нужди, единъ слѣдъ други гоу
 друга страна го се въздизаваше и отъ селени отъ
 гръбковия владина села. Гѣ вѣдѣха по години, вѣдѣ
 ки и не не оставяха да слѣдѣ важливо работата
 ала и това бѣше работа и работа валежаша, та
 върши, изваха се азъ, и и вършихъ до колкото
 а компетентностъ.

да спомена че товарѣтъ ми, въ сравнение съ фи
 сили, прѣвизаваше гвѣрдѣ много тѣя послѣднитѣ?
 тѣя ученица въ училището, разни разправяи съ из
 елархията, рѣководенето общинскитѣ работи въ града,
 чевна кореспонденция съ Елархията съ Македонската
 Цариградъ, съ учители и учителски Дружества въ цѣла
 пр. и прѣ работи, които гледахъ изключително на мене
 всички тѣя, да се боритъ и съ враговетѣ си, които ги
 зела стѣна, сѣ работи, които изнурявагъ и сломавагъ
 а човѣка и отъ стомана да е създаденъ той; а азъ бѣхъ
 организиръ, подлежащѣ на разстройство отъ прѣсил
 работа дѣйствително азъ чувствувахъ умора, но пакъ
 зивахъ да не спа повече отъ 2—3 часа въ едно цѣло
 а при все това обаче, като че нѣкоя сила ме врътѣше
 а чувствувахъ гвѣрдѣ здравъ и бодъръ.

ше съзнаше, че при други обстоятелства, подобно едно
 е на работитѣ пугъ въ Съръ, което явно засѣгаше пра
 единъ ферманли владика, можеше, и съвѣтъ умѣстно, да
 ки на неприятели и тежка отговорностъ. Достатъченъ бѣ
 нѣтъ тактиръ отъ владиката и работата бѣ свършена. Но
 та не спѣше да стори това, боитъ се да не удари брѣд
 ку в камъгъ и се вагѣри още повече униженъ прѣдъ свѣта,
 отъ знаеше какъ си бѣ послалъ прѣдъ властитѣ и прѣдъ
 гѣ прѣсони, на които се присѣдиниха сега и самитѣ оскърбени
 него гвѣрдѣ прѣсони, прѣсони отъ владиковитѣ хора „коджа
 нѣ,“
 владиката кое до Солунъ, кое до Цариградъ, та

притурено на горнето и това, едва му оставаше връме да помисли за такриръ противъ мене. Накстина въ духовно отношение нашето дѣло въ селата се бѣ поолеснило, но не и подобрило, когато въ града имаше още много и твърдѣ много да се желае.

Училището, което, както горѣ казахъ, броеше вече повече отъ стотина ученици, сѣмействата на които се лишаваха отъ духовни трѣбм, изникващи една слѣдъ друга и на всѣка стѣпка, понеже отъ гръцка страна всичко имъ се отричаше, или пъкъ имъ, се извършваше съ задължение обаче, че ще оттеглятъ дѣцата си отъ българското училище и не ще иматъ въ бѣдѣще никакво сношение съ „схизматичитѣ“, съ учителя и училището имъ. Благодарение обаче на обстоятелството, гдѣто вѣдѣ есенята все сѣщата 1872 година, се яви въ Съръ дошелъ възъ Пловдивско Негово Всепрѣподобие Иеромонахъ Теодосий Гологановъ, родомъ отъ Неврокопското село Търлисъ*), който ми изяви желание да послужи на започнатото и въ Съръ народно движение; той казваше, че именно сега, когато въ Съръ има най-голъма нужда отъ священнодѣйствиуеще духовно лице, желае да остане въ Съръ и остана да священнодѣйствува въ града и въ нѣкои близки нему села. Патриотическото рѣшение на негово всепрѣподобие, твърдѣ много улесни задачата ни по отношение на Сърскитѣ българи, а най-повече моята на учителъ въ училището; защото, както по долу ще се види, той взе на себе си тежестта въ духовнитѣ работи и освободи мене отъ тѣхъ, за да мога по свободно да слѣдя работата си въ училището.

Възползуванъ отъ това обстоятелство че се видѣхъ освободенъ отъ духовнитѣ тежести, които ме спираха отъ други прѣдприятія, (които си бѣхъ прѣдначерталъ) имайки прѣдъ видъ 1) че турцитѣ не глѣдаха съ добро око на владиката и на гърцитѣ първенци по извѣстната имъ распра, 2) ползувайки се лично азъ отъ благоволенieto на властитѣ и на турскитѣ първенци и 3) отъ обстоятелството че сега съмъ поосвободенъ отъ другитѣ тежести, рѣшихъ да започна най-първо съ една, тъй да кажа, авантюра и започнахъ да работя да се даде на Н. Всепрѣподобие отца Теодосия, прѣдсѣдателския постъ на Сърско-българската община и съ това заедно, и титлата: *Рухание векими* (духовенъ прѣдставителъ) на българитѣ Екзархисти въ Сърската епархия. Това послѣднето именно азъ наричамъ авантюра и ето защо.

*) Иеромонахъ Теодосий, по-късно биде произведенъ въ архiereйски чинъ и назначенъ за Скопски владика, а прѣди нѣколко мѣсеци бѣ управляющъ Пловдивската митрополия.

Бѣл. на автора.

За постигането на първото и за неофициалното (официално не се допускаше) оформиране на второто, азъ рѣшихъ да се свика и се свика отдавна проектираното епархиално събрание за прѣустройството на общината, която да се видоизмени тѣй: Прѣдсѣдателъ на общината и рухание векили Н. Всепрѣподобие неромонахъ Теодосий; за добавочни членове на съществующата вече община: Хаджи Димко Ивановъ, Димко Халимбаковъ и Великъ Геровъ отъ с. Горни Бродъ; дѣдо Никола кмета на с. Христось; Апостолъ бакалина отъ с. Дутлия; дѣдо Божилю отъ с. Горне-Фращане; дѣдо Костадинъ кметъ на с. Вишени; Георги Узуна кметъ на с. Ълшенъ, и Атанасъ Николовъ коварътъ отъ с. Лакось. Всички тѣзи съ първоначално избранитѣ членове, да съставляватъ Сърската община.

Сега Негово Всепрѣподобие облѣченъ съ длъжността прѣдсѣдателъ на общината и кръстенъ: *рухание векили* на екзархиститѣ българи въ Сърската епархия и снабденъ съ печатъ на такъвъ, зае длъжността си, започна да дѣйствува съ същата титла и да посѣщава селата минали подъ Екзархията, които го поканваха. На всичко това властитѣ гледаха прѣвъ прѣсти — търпѣха дѣйствиата на отца Теодосия и на повече отъ писмата му, които той имъ отпращаше по духовнитѣ работи на екзархиститѣ българи, даваха ходъ.

За Рождество Христово 1872 год. Н. Всепрѣподобие биде поканенъ отъ селенитѣ на с. Долно-Фращане, Сърска епархия, да служи прѣвъ празникитѣ до Ивановъ день, вмѣсто селския свещеникъ Захария, който билъ боленъ. Отецъ Теодосий отиде, служи прѣвъ рождественитѣ празници и когато на 4-й януарий слѣдующата година, четялъ вечернята въ селската черква, двама суварии пристигатъ въ селото забиратъ го още същата вечеръ, докараха го въ Съръ и го задържаха въ конака; извѣстенъ за това азъ на часътъ съобщихъ за станалото на члена на общината, Илия Късървъ, а той на Боя си и на други още първенци турци, които слѣдъ едно размислювание, поискватъ отъ властитѣ освобождението му, което още същата вечеръ биде извършено.

На ходението на Н. Всепрѣподобие по другитѣ български села въ епархията, които бѣха заявили на властитѣ, че се отказватъ отъ гръцкия владика и признаватъ за свой духовенъ началникъ българския Екзархъ, не се прѣиятствуваше; Селото Долне Фращане, не бѣше изгълнило още тая формалность.

Слѣдъ нѣколко мѣсеца отъ прѣустройството на общината, рѣши се да се свикатъ делегати отъ българскитѣ села въ епар-

хията, които да размислятъ. да ли е вече време да се предприеме общо дѣйствиe отъ страна на епархиотитѣ за покупка мѣсто въ града за съграждане църква и училище. На опредѣления день Св. Тодоръ, послѣденъ день отъ първата седмица на великитѣ пости и на другии день (св. Недѣля), делегатитѣ на брой повече отъ 500 души държаха своитѣ заседания, открити слѣдъ изслушването на нѣколко слова казани по случай, които въодушевиха събравшитѣ се (особито ги насърчи рѣчта, която държа дѣдо „Цвѣтко“ псевдонимъ, подъ който тоя старецъ пътуваше изъ Сърско страха ради агарянскаго и подъ който се криеше сѣщия архимандритъ Пахомия. Този старецъ, прѣслѣдванъ отъ гръцката патриаршия, прѣдставенъ отъ нея за бунтовникъ противъ държавата, биде заставенъ да приеме и прие ислямската вѣра прѣзъ 1866 година въ Цариградъ, и сѣщата година пакъ се повърна на башината си вѣра като избѣга въ Румъния, отгдѣто бѣ прѣскочилъ въ Сърско и пътуваше въ цивилно облѣкло съ изменени лични чърти за непознаване. Делегатитѣ сѣ показаха наклонни да се намѣри и купи мѣсто за визирната цѣль, обаче отложи въпроса да се рѣши окончателно въ друго едно събрание, когато той (въпроса) биде по добръ изучанъ.

Прѣзъ това време, т. е. на втория день на заседанието, когато дѣдо Цвѣтко държеше рѣчта си, Н. Всепрѣподобие прѣдсѣдателя на общината, отецъ Теодосий, отъ страхъ да не попадне подъ отговорностъ ли, или отъ други побуждения той знае, извърши едно непатриотично дѣло, което доста го компрометира прѣдъ българското общество въ Съръ и прѣдъ събранитѣ делегати; дѣло, за което повече да се говори считамъ за излишно за това че, понеже за мутесарифинъ на Съръ бѣ назначенъ и занимаваше по това време тая длъжностъ известния на българитѣ въ България и на Екзархията българолюбецъ Хайдаръ бей, който потули работата, която, при другъ мутесарифинъ, вѣроятно, би ѣ се дало ходъ, и въ такъвъ случай мнозина щѣхми да гинемъ изъ Динарбекирскитѣ задани и българското дѣло въ Съръ, щѣше неминуемо да пропадне; та, повтарямъ, считамъ за излишно повече да говоря по нея, защото злото се отстрани и опасността мина безъ потресяющии послѣдствия.

Вънъ отъ горното и въ краткий периодъ на стоеннето си въ Съръ Н. Всепрѣподобие, като прѣдсѣдатель на общината, трѣба да му се признае, разви извъннѣрна дѣятелностъ въ грвда и селата на епархията и голѣма полза принесе на дѣлото. Скоро подиръ това, Н. Всепрѣподобие, замина за Цариградъ по нѣком общински работи и не се върна вече въ Съръ.

Врѣменно заевши мѣстото му въ Сърската община бѣха, единъ подиръ други тѣхни благоговѣйства свещеницитѣ: Ангелъ Константиновъ отъ с. Зарово (Солунско), Тодоръ Митевъ отъ Струмица и, най-послѣ, Иванъ Маджаровъ отъ с. Неговинъ (Солунско). Послѣдниятъ остана до края на първия и най-тежкия периодъ на българското дѣло въ Съръ, т. е. до около половината на 1878 година.

Справедливостта изисква да кажа че, всякиятъ тия народни труженици, побудени отъ любовъ къмъ дѣлото, съ пълно самоотвержение изпълниха дългътъ си, за което заслужаватъ похвала.

Първъ годинитѣ 1873, 1874, 1875, българското дѣло въ Съръ и епархията, продължаваше да успѣва и затвърдява при всичкитѣ всестранни прѣпятствия. които му се правиха отъ гръцката пропаганда и отъ гръчолята. Първата напълно вече бѣ минала въ ржцетѣ на гръцкия консулъ Геннадисъ, понеже владиката Неофитосъ бѣ вече съвсѣмъ изгубилъ първото си обаяние между гражданитѣ и понеже по-виднитѣ и честни Сърчани се бѣха оттеглили отъ гръцкитѣ народни работи, бѣха ги оставили на произвола на гладната оная глутница чужденци учители, доктори наречени още — чиплацитѣ; тази збирщина отъ долнопробия хора во главѣ на побѣсъвлия Геннадисъ, прочутъ въ непробирание сръдствата за борба съ противникитѣ си гърци, или по-добрѣ — гъркомани, и по донжуанскитѣ си похождения съ една гръцкия актриса, твърдѣ развалена жена, се впусна въ такива лудории и скандали, които му навлѣкоха всеобщото негодувание на Сърското гръкоманско общество и на мѣстнитѣ власти, които заставиха правителството му да го повика назадъ и го лиши отъ служба, безъ каквато, дълго врѣме той се скитѣ изъ улицитѣ на Атанна*).

Първъ отбѣлѣженитѣ горѣ три години Сърско-българското дѣло само на два пѣти биде заплашено отъ катастрофа, и то, както ще видимъ, по чужда вина, понеже азъ си бѣхъ задалъ за задача да дѣйствувамъ винаги най-прѣдпазливо и легално, каквото да не дамъ причина на гръцката пропаганда да иска моето изгонване отъ Съръ, причини, които биха се уважили и отъ самитѣ власти и за които

*) Този Геннадисъ, е оня сщия Геннадисъ, който въ битността си генераленъ консулъ въ Пловдивъ, на 25-й мартъ 1885 г. бѣ подбутналъ Пловдивскитѣ освободителскитѣ да окръжатъ къщата и двораитѣ си съ гръцки знамена, за да дадатъ на града гръцки изгледъ и съ това прѣдизвикаха българското население да се разправятъ по своему и се разправиха както трѣбаше; случая, когото Геннадисъ и д... дитѣ му отъ Джамбасъ-тепе дълго врѣме ще помнятъ и ще я приказватъ на градушето гръцко покаяние, ако би Пловдивъ доживѣлъ да има такова.

Бѣл. на автора.

гърците биха заставили послѣднитѣ да изпълнятъ исканията имъ — да бѣда изгоненъ. Заради това азъ дѣйствувахъ и пропагандирахъ винаги въ кръга на законитѣ и повече за туй намѣрвахъ поддържката на властта; а това още по-много озвѣрчаваше противникитѣ, които слѣдѣха на всѣка стъпка да ме хванатъ въ нѣщо противозаконно.

Споменахъ горѣ, че Сърско-българското дѣло само на два пѣти биде заплашено отъ катастрофа по чужда вина. Въ тия два случая, гърцитѣ напѣнаха всичкитѣ си сили да ги използватъ, но неуспѣха; защото се доказа, че азъ съмъ непричастенъ въ тѣхъ.

Първиятъ случай се даде отъ единъ ученикъ отъ нашето (българско) училище. Младъ съ буйна натура, кипащъ темпераментъ и обзетъ отъ екзалтиранъ патриотизъмъ, какъвто бѣше ученикътъ Димитръ Петровъ отъ с. Ливуново Мелничка епархия, бившъ ученикъ въ гръцкото училище поддържанъ отъ Сърския владика, напусна гръцкото училище и постѣпи въ българското; въ ненавистта си къмъ всичко гръцко, възбудена въ него отъ безчовѣчнитѣ планове кроени въ Сърската митрополия спрямо българското дѣло, които не му били тайна, написва противъ владиката Неофитосъ една много остра сатира и я полепилъ на вратата на Митрополията и на нѣколко още видни мѣста въ града. Тази сатира озлобява твърдѣ много владиката, който я отдалъ за мое дѣло и съ единъ таkirръ до Сърскитѣ власти иска наказанието ми съ изгонване; въ този си таkirръ той заплашваше властитѣ, че, ако не уважатъ исканието му, щѣлъ да поднесе безвъзвратно оставката си отъ поста. Властитѣ обаче поискаха доказателства отъ владиката, съ които да докаже, че азъ съмъ дѣйствително автора на въпросната сатира; защото само да се казва че съмъ азъ, не е достатъчно. И понеже владиката неможе и, естествено, неможеше да прѣдстави такива, таkirра му остана безъ послѣдствие.

Вториятъ случай бѣ случката съ Неврокопския гръцки епископъ, която се състои въ слѣдующето:

За празникитѣ Рождество Христово 1873 год. Епископа билъ поканенъ отъ нѣколкото гръкомани власи въ с. Крушево, Демиръ Хисарска кааза, да носѣти селото имъ. Той дошелъ въ селото и по желанието на поканившитѣ го, поискалъ да служи въ църквата, която, една само въ селото, бѣше въ рѣцетѣ на българитѣ (това село брои повече отъ 600 къщи български а само 15—20 влашки чобани — каракачано). Българитѣ неуспѣли да разубѣдятъ епископа отъ намѣренieto му — да служи въ църквата имъ, защото, казвали тѣ, рѣшени сме по какъвто и да е начинъ да не допуснемъ

подобно нѣщо особито сега по празниците, когато имаше да се причастяваше ний българитѣ отъ селото. Ала епископа настоявалъ да влѣзе въ църквата и да служи; българитѣ увещавали и суваритѣ, които придружавали епископа да го съвѣтватъ да не имъ развали празникътъ за хатѣра на 10-ната каракачани въ селото имъ, обаче епископътъ имъ казвалъ че каквото и да станѣло съ него, той ще служи въ църквата. Бато видѣли постоянството на епископа българитѣ, заключили църквата и скриватъ ключоветѣ.

Прѣвъ ноцта обаче, когато всичко въ селото спѣло (освѣнъ каракачанитѣ и епископа съ свитата си) и никакъ не се мислило, че епископа разбойнически ще се промъкне въ църквата за да служи подъ закрилата на полицейската стража, далъ заповѣдъ на хората си да разбиятъ църковнитѣ врата, влѣзълъ въ църквата, служилъ прѣвъ купъ за грошъ и причастилъ семействата на каракачанитѣ; а хилядното българско население, останало безъ служба и причастие.

Слѣдъ службата епископа, вмѣсто да остави църквата свободна, поставя на вратата ѝ забията да пазятъ, щото българитѣ да не можатъ да влезатъ и служатъ ѝ тѣ; ала за това пѣкъ тѣ — българитѣ — се рѣшили да си отмѣстятъ.

Нѣколкоина селени отъ сѣщото село, въ споразумение съ други отъ близкото село Кърчово, на чело съ младия и буенъ, но неопитенъ още въ борбата Крушовски учителъ — Никола Гоцановъ, прѣоблѣчени и съ почернени лица да се не познаватъ, причакали епископа на пѣтя отиващецъ си за Неврокопъ съ дякона и гавазина, (суваритѣ оставилъ въ Крушево да пазятъ черквата) снематъ него и дякона му отъ конетѣ, обезоръжаватъ гавазина, набиватъ всичкитѣ добрѣ и съ ятагана на послѣдния орѣзали брадитѣ на прѣвитѣ двама — на епископа и дякона му.

Властѣта нѣзакъснѣ да открие, залови и арестува виновнитѣ. Ала грѣцката пропаганда и владиката не се задоволяваха съ единственитѣ и сѣщи виновници. Тѣ искаха да дадатъ по широкъ кръгъ на прѣстѣпленieto и по тоя начинъ да подведатъ като виновни и мене съ цѣлата Сърска община, а най повече очитѣ ѝ бѣха насочени противъ мене. Благодарение обаче на справедливостта на Мутесарифа, който локализира вината и прѣстѣпленieto въ истинскитѣ имъ граници и не допусна да пострадатъ лица извънъ тѣхъ. Той освободи всички ония, които, съ извѣстна цѣль, пропагандата искаше да бѣдатъ арестувани и сѣдени, даже и осѣдени като сѣщиски инспиратори — виновници.

Въ Сърския мезличъ, въ който се разгледва дѣлото, по право е членъ и владиката; Последниятъ заедно съ двамата гръцки ази, напразно постоянноуваха да твърдятъ, че случката съ епископа не била дѣло на минутно раздражение на обвиняемитъ арестувани, ала било такова, което дълго врѣме било замишлявано и кроено отъ българскитѣ пропагандисти во главѣ на Сърския бъл. учителъ и българската община да извършатъ подобно нѣщо надъ нѣкой отъ владичитѣ въ Сърския и Драмския санджази, за да ги сплашатъ да не забикалятъ епархитѣ си и сега намѣрили случай съ Неврокопския епископъ, когото набили и обезобразили.

Когато обаче властта, поиска отъ владиката доказателства, той посочи за такива въ личността на Крушевския учителъ, когото той прѣдстави за членъ въ българската пропаганда, който въ случая е дѣйствувалъ по внушение отъ тая последната и канѣше Гощанова да се самопризнае въ това и да проси милость. Обаче Гощановъ категорически отхвърли клеветническото обвинение на владиката и заяви, че това дѣло съ епископа, е чисто негово и на другаритѣ му подсждими, извършено вслѣдствие раздражението, което ги обладало слѣдъ извършени произволъ на епископа, който оставилъ цѣлото село безъ да може населението му да си послужи съ църквата си прѣзъ празникитѣ и безъ да може да изпълни духовнитѣ си трѣби прѣзъ тѣхъ; сжщото потвърдиахъ и другаритѣ на Гощанова.

Слѣдъ това самопризнание на подсждимитѣ сждѣтъ ги призна за виновни тѣхъ и ги осжди по на година и половина тъмниченъ затворъ, въ който единъ отъ тѣхъ, именно Кондовъ отъ с. Кърчово, свърши днитѣ си.

Имайки се прѣдъ видъ горнето събитие извършено надъ Неврокопския гръцки епископъ и надъ дякона му отъ страна на нѣколко Крушевски и Кърчовски селени въ съдружие съ единъ селски учителъ и я сжщеврѣмено извършеното надъ поизъ Тодоръ Митевъ и дяконъ Агалия въ Струмица отъ единъ божий служителъ и духовенъ наставникъ — Прѣосвященный Иеротей, Струмички митрополитъ, не безцѣлно ще да е ако направимъ слѣдующитѣ аналогически размисления:

Въ първия случай дѣйствующи лица се явяватъ прости селени, които, за да си откъснатъ за обидата и поруганието, които съселаянитѣ имъ на брой 2500 души, прѣтърпеха — останали безъ черкуване прѣзъ едни дни, когато цѣлъ християнски миръ ги прѣкарва въ молитва и възхваление рождеството на своя Спасителъ, все пакъ бѣха за осждане; за това и извикаха върху си гнѣвътъ и негодуването

на българитѣ, които и не се застъпиха за злосторницитѣ, а казаха: „хакъ имъ е, нека теглятъ“. Ако тази постѣпка на хора безъ възпитание, хора прости и безъ разсѣждение, извършиха едно прѣстъпление въ минути на прѣдизвикано раздражение, се осѣждатъ отъ обществото, отъ цѣлий български народъ, който погледна на постѣпката имъ съ отвращение и ги нарѣче звѣрове и злодѣи, то, пита се: каква трѣбаше да се нарѣче постѣпката на единъ образованъ човѣкъ, на единъ владика — божий служителъ, който се е клѣлъ прѣдъ распятието, че ще проповѣдва миръ и любовъ къмъ ближния? а вмѣсто това, тъкмо когато се вършеше злодѣйското дѣло надъ Неврокопския епископъ отъ прости селени въ Крушево, той (Прѣосвещенный Иеротей), заповѣдва на дакона и на гавазитѣ си да хванатъ посрѣдъ бѣлъ день и на улицата прѣдъ очитѣ му, Струмчкия български свещеникъ, Тодоръ Митевъ и Струмчкия български учителъ — Иеродиаконъ Агапий Войновъ, да ги прѣбиятъ, отрѣжатъ брадитѣ имъ и да му ги поднесатъ за вещественно доказателство че заповѣдта му е точно изпълнена?! И, дали отъ тази вандалщина се възмути поне за минута душицата на този божий служителъ? И, да ли съвѣстѣта на гръкоманското му паство трепна? О, не, не! напротивъ, той и всичко около него злорадствувахе, а гръцкия печатъ въ Цариградъ и Атина, както и въ гръц. Патриаршия, се надваряха, кой по-ласкави похвали да му отпрати. Мерзостъ!

20. Българския параклисъ.

Прѣвъ пролѣтѣта на 1875 а година, биде наета къщата на Константинъ Календралия въ махалата Долна Каменица, която къща съ нѣкои прѣправки, взе видъ на провизорна църквица (параклисъ), или, както властитѣ наричаха такива: *понавъ еви* (попски домъ), каквито по това врѣме се позволяваха на българитѣ въ мѣста, гдѣто гърцитѣ държатъ въ владение църквитѣ; тъкмо когато прѣправката бѣ на довършване и българитѣ се готвѣха за първа служба, на вратата на тоя молитвенъ домъ, се постави печата на Сърската власть, разбира се вслѣдствие подадения отъ владиката протестъ.

Българската община и Сърскитѣ българи не възнегодуваха противъ тая постѣпка на властѣта, защото вина ако имаше въ случая, тя бѣше на тѣхна (българска) страна, понеже, съгласно наредбата за отваряне *понавъ еви*, българитѣ не прѣдизвѣстиха Сър-

скитѣ власти за да се протоколира въ коя именно махала и къща се отваря този молебень дошъ. Ала тѣ (българитѣ) не отъ незнание, а нарочно постѣпиха тѣй, защото знаяха че владиката ще поиска затварянето на параклиса и властитѣ ще го затворятъ. А въ такъвъ же случай, българитѣ ще се оплачатъ, че се лишаватъ отъ мѣсто за черкуване и на туй основание ще поискатъ да имъ се отстъпи една отъ четиренайсетьтѣ градски черкви, съ които грѣкоманитѣ разполагаха въ Съръ и които сж въздигнати *съ български пари и потъ*.

Тѣ подадохъ оплаквателни до Солунския валия и, чрѣзъ Екзархията — до Великия Везръ, съ които оплаквателни, коснувайки се до отнемането възможността на Сърскитѣ българи чрѣзъ запечатването отъ властѣта параклиса, да се молятъ Богу, просѣха да се заповѣда да имъ се позволи врѣменно да си служатъ въ него, до като имъ се опрѣдѣли една отъ 14-тѣ църкви, които се държатъ отъ грѣцитѣ и именно църквата св. Архангелъ, която нѣма енория, а служи общо на Сърското население.

Нито отъ Солунъ, нито отъ Цариградъ послѣдва нѣкаква заповѣдъ по двата въпроса и параклиса продължаваше да стои подъ печатъ. А това повлия много лошо на Сърскитѣ българи, които започнаха да роптаятъ противъ бездѣйствиата на Екзархията; обвиняваха я въ слабостъ, слѣдователно и не въ положение да удовлетворява духовнитѣ имъ нужди. Негодуването имъ прѣмина и върху мене; приготвяваха се даже и да турятъ край на дѣлото съ прѣставане да губятъ врѣмето си въ безполезни борби за спазването му, понеже нѣмаше кой да имъ помага, въ обстоятелства като това, съ затварянето на параклиса отъ властитѣ.

Този неочакванъ прѣвратъ въ духоветѣ, ме застави да отида въ Цариградъ прѣзъ врѣмето на училищнитѣ ваканции и лично да настоя прѣдъ Н. Бл. дѣдо Антима, когото и да моля да дѣйствува гдѣто трѣба за да се получи разрѣшението на горнитѣ два въпроса; и, щомъ направихъ испититѣ, и разпуснахъ ученицитѣ, азъ се отправихъ за Цариградъ. Това бѣше прѣзъ половината на Юлий м. 1875 год.

Нуждно е да отбѣлѣжа че, тукъ, именно въ Екзархията, строго осъдиха моето идване въ столицата, за работа, която споредъ г-на Георги Груевъ, екзархийски секретаръ, можала да се свърши на самото мѣсто, безъ да се идва въ Цариградъ! Каза ми се още, че тукъ Екзархията едва ли би била въ положение да направи нѣщо прѣдъ видъ избухналото възстание въ Босна и Херцеговина, по-

ради което, въ В. Порта прѣстанали да гледатъ благосклонно на българитѣ и на черковно-училищнитѣ имъ работи?!

Отхазвамъ се да описвамъ впечатлението, което изнесохъ изъ Екзархийския домъ — отъ мѣстото, къмъ което, по това врѣме, имаше обърнати погледитѣ си македонския българинѣ и отъ което очакваше улеснение и насърчение въ духовно и просвѣтно отношение. Ще кажа само че въ смущението си, азъ не съмъ забѣлѣжилъ, какъ съмъ се озовалъ отъ Орта-къой въ книжарницата на печатарското дружество: „Промышление“ срѣщу Балканпъ, управлявана отъ г. Ив. Г. Говедарова; а ще спомена, че при тръгването ми отъ Съръ за такава една налѣжаща и сѣдбоносна за дѣлото въ тоя градъ цѣль и съ съзнаването: има сполука въ миссията ми, има за менъ връщане въ Съръ; нѣма сполука, нѣма връщане. Въ Екзархията, обаче, изглеждаше, като че ли малко искаха да знаятъ за това; при всичко, че нея повече отъ всякого друго, трѣбаше да интересува моето идване въ Цариградъ.

Това хладнокрѣвие, съ което ме посрѣщнаха въ Екзархията за едно дѣло, за което толкозь жертви бѣха направени отъ българското Читалище и Македонската Дружина, толкози опасности прѣварани за запазването му отъ пропадане, ми направи твърдѣ неприятно впечатление. Не зная други на мое мѣсто, какъ биха погледнали на поведението на Екзархийскитѣ хора въ случая, ала за мене, въ моитѣ очи, то изглеждаше като да е осѣдително. Да ли, казвахъ си азъ, въ Екзархията не сж си помислили, че просто за кефѣтъ си съмъ дошелъ въ Цариградъ? Ала тѣй, или итъкъ, азъ се бѣхъ горчиво разкалялъ и разочароралъ въ надѣждитѣ си, които възлагаха върху Екзархията Сърскитѣ българни заедно съ мене.

При Говедарова азъ намѣрихъ и г-на Ст. Бобчевъ членъ на Македонската Дружина, която, трѣба да отбѣлѣжа, до като съществуваше, бѣше, тѣй да се каже, единъ видъ лостъ за хората въ Екзархията, който ги раздвижваше къмъ работа когато се касаеше за дѣла отнасящи се до народочерковното устройство въ Македония, които за това и вървѣха успѣшно. Когато говорихме съ г. г. Говедарова и Ст. Бобчева, дойде въ книжарницата и г. Лука Мароеновъ, секретаръ на бившата М. Дружина; тѣмъ азъ разправихъ случката съ мене въ Екзархията, причинитѣ, които ме бѣха заставили да идвамъ въ Цариградъ и пр.; казахъ имъ още че слѣдъ несполуката ми въ Екзархията, азъ съмъ рѣшилъ самъ да опитамъ щастieto си, като подамъ на Великия Везиръ едно изложение на

работата, за която съмъ дошелъ и попрося да ѝ се даде удовлетворителенъ ходъ и прибавихъ: иначе, завръщане въ Съръ нѣма.

Моего намѣрение се посрѣщна отъ събесѣдниците ми удобрително; но привсе това, г. Говедаровъ ме поведе за въ Балкапанъ срѣщу книжарницата и ме введе въ кантората на дѣдо Христо Тъпчелеша. Тукъ бѣха Н. Високопрѣосвященство дѣдо Панаретъ Пловдивски Митрополитъ и г. Дръ Чомаковъ, на които сжщо разправихъ случката съ мене въ Ортакьой и това, което мисля да върша слѣдъ фияското въ Екзархията. Тѣ врайно очудени отъ постъпката на хората около Негою Блаженство дѣда Антима особенно на секретаря му г. Г. Груевъ, казаха ми да приготвя изложението си, че тѣ, слѣдъ три дни, ще проведатъ Екзархийскиятъ Капукехая г. Ат. Геровъ, да ме намѣри въ Книжарницата, та съ него заедно да занесемъ на В. Порта и подадемъ на В. Везиръ изложението.

На другия день слѣдъ това свиждане, изложението вече бѣше готово, и вечерята се разнесе слухъ че В. Везиръ, съ цѣлото министерство паднали и на Везирския посгъ вторий пѣтъ възлиза Махмудъ Недимъ паша, който минаваше за горещъ българофилъ, или по-добрь руссофилъ, който доста спомогна за консолидирането на Екзархията и уреждането на работитѣ ѝ прѣвъ врѣмето на първото си везирствуване.

Трѣбаше да се чакатъ нѣколко дни да минатъ, щото новия Везиръ да започне занятіята си и тогава чакъ да му се подаде изложението. Това загъсявяване, мислѣхъ си ще побърка на общанието — да ми се прати Екзархийския Капукехая да ме уплтва при подаването изложението; за това всѣки день азъ дѣбнѣхъ на В. Порта, щомъ Везира дойде, да му подамъ изложението. Чакъ на 5-я день отъ назначението си Махмудъ Недимъ паша дойде на Високата Порта и причаканъ отъ мене прѣдъ входнитѣ врата въ отдѣлението му, щомъ се зададе и азъ му подадохъ изложението, който съ поемането му, каза ми да почакамъ малко. Слѣдъ 1¹/₂ часъ чакане, отъ залата на Везира съ изложението въ рѣка излѣзе едно ефенди и като попита за името ми, покани ме и ме заведе въ друга стая, въ която, като влѣвохми, подаде изложението на едно лице въ тая стая, развѣни съ него нѣколко думи, слѣдъ които ме посочи на това лице, което отъ своя страна ми каза слѣдъ два дни да отида и получа заповѣдта на Везира до Солунския валия.

Слѣдъ два дни азъ рано се отзовахъ на В. Порта и помолихъ Перде-чауша да събощи на ефендите че съмъ дошелъ, и чакамъ вънъ; попитанъ отъ послѣдния по каква работа, азъ му

разправихъ. Той влѣзе въ стаята и подиръ малко се върна и ми каза да приготви бакшиша и подиръ 10 минути самъ той ще ми прѣдаде емирнамето. „Двѣ бѣли меджидии Ви съмъ приготвилъ“, казахъ му азъ, ако можете ми го да незапечатано“. Башъ юстюне, каза ми той и се повърна обратно въ стаята, отъ която слѣдъ 10-на минути се показа носящъ въ рѣка емирнамето дѣйствително отворено. Подадохъ му двѣтѣ меджидии и взехъ заповѣдта. Съ нея въ рѣцѣ — право въ къщата на Д-ръ Чомакова на Орта-къой, който като ме видѣ, чакъ сега се съти, че щѣше да ми праща Капукехаята на Екзархията; азъ му отговорихъ че е излишно вече и му връчихъ пликътъ съ визирската заповѣдъ до Солунския Валия, и му извѣстихъ че се заповѣдва на послѣдния веднага да се отвори параклиса и да се яви въ Садарети, иматъ ли право българитѣ въ Съръ на една отъ 14-тѣхъ църкви и въ утвърдителенъ случай, коя именно трѣба да имъ се даде.

Д-ръ Чомаковъ се приготви и тръгнахми за Екзархийски домъ; тамъ заварихми и дѣда Панарета разговарящъ съ Н. Блаженство, на които Д-ръ Чомаковъ събщи съдържането на визирската заповѣдъ. Всички, не изключая и Екзархийския секретаръ Георги Груевъ, който най-много се дърлѣше за идването ми въ Цариградъ; всички ме сърадваха въ сполуката и съ хиляди благопожелания ме върнаха обратно за Съръ.

Тая визирска заповѣдъ азъ лично поднесохъ и прѣдадохъ на Солунския валия, който я прие, прочете я и, слѣдъ като ме изгледа отъ петитѣ до главата попита ме азъ ли съмъ българския учителъ въ Съръ, и като получи отговорътъ ми, заповѣда да ме откарать въ затвора и арестувать, понеже имало донесение че съмъ бунтувалъ населението въ Съръ и околността му!

Съ промѣненнето Министерството въ Цариградъ, послѣдваха и уволнения и на нѣкои валии, мѣжду които бѣше и Солунския, на когото бѣхъ прѣдалъ визирската заповѣдъ и който бѣ заповѣдалъ да ме арестувать. На негово мѣсто дойде Реуфъ паша, на когото отъ затворътъ*) азъ подадохъ едно заявление, въ което излагахъ случившето се съ мене и съ участъта на визирската заповѣдъ. Веднага послѣдува моето освобождение и на другия денъ получихъ друга заповѣдъ до Сърския мутесерифинъ, основана на оная отъ В. Визиръ.

*) Въ Турско, ако има едно нѣщо добро, то е че се позволява на арестантитѣ да призовать въ затвора прошенниисци да имъ написватъ просбитѣ.

Бѣл. на агора.

Съ нея азъ пристигнахъ въ Съръ, прѣдадохъ я на общината, която я поднесе на Мутесарифа; той я приелъ и веднага заповѣда да се снеме печата отъ вратата на параклиса и да се оставятъ свободни българитѣ да се черкуватъ въ него.

Колкото що се касае до въпроса за даването една църква на българитѣ, положително зная че мутесарифа, Хайдаръ бей, даде на Началството си благоприятни свѣдения, за българскитѣ искания на една църква; ала тѣ не можаха да се приложатъ въ изпълнение по причина на настаналитѣ въ България смѣтни врѣмена прѣзъ 1876 година.

Първата служба на български се извърши на 14 Септември 1875 г. на Кръстовденъ въ отворения вече параклисъ, който сега изглеждаше на една скромна черквица, снабдена съ всички потребности; тя се посвети въ честь и на името на Рилския пустинножителъ — прѣподобниъ св. Иванъ Рилскій.

За прѣоборъщането къщата въ параклисъ и за нужнитѣ потребности за такъвъ, пожертвуваха въ пари, материалъ и прч. слѣдующитѣ частни лица, учрѣждения и мѣнастири: 1). Г. г. членовецѣ отъ Сърската община и родолюбивото сѣмейство х. Георги отъ село Влахи, Мелничка кааза — подариха потребниа дървенъ материалъ за прѣустройството къщата въ параклисъ; 2). Г. г. Фиданъ и Павли дюлгери, отъ Битолско Крушово — извършиха безплатно прѣустройството; 3) Г. Стеф. Ил. Верковичъ — на свои разносики направи столовецѣ въ женското отдѣление и подари петъ красиви руски икони: Исусъ Христосъ, Св. Богородица и Св. Никола обковани въ вѣршавско сребро; Распятие Христово и Св. Въскресение и двѣтъ мзячно изработени на дъски; 4). Иконата за темплото Исусъ Христосъ — отъ Никола Слѣповъ отъ Сопотъ; 5). Иконата за темплото Св. Иванъ Рилскій и Божия Матерь — отъ братия Христо и Козма живописца отъ Дебърско; 6). Иконата за темплото Св. Св. Кирилъ и Меодий — отъ Илия Късървъ отъ Копривщица; 7). Иконата за темплото Св. Иванъ Кръстителъ — отъ бр. Иванчо и Дафко кафтанджии отъ Велесъ; 8). Св. Купель (медна, 7 оки) — отъ Ангелъ Бакарджията; 9). 2 и *словомъ двѣ* шишени кандила по единъ грошъ едното — отъ Никола Московъ „родолюбивъ“ българинъ отъ с. Гор. Бродъ, живущъ въ Съръ; 10). 3 фаянсови кандила — отъ Георги Балсамаджиятъ погрченъ българинъ; 11). 2 сѣщо като горнитѣ кандила — отъ Вилю Черчинтъ гръковлахъ; 12). сѣщо таква двѣ кандила и една мѣдна кандилница — отъ Ив. папа Маркиди погрченъ българинъ; 13). деветъ лири турски — отъ Мария Ст.

Салгънджиева; 14). Единъ катъ нови черковни одежди отъ сръднѣно качество, Св. Чаша никель и едно тѣло черковни книги — отъ руското консулато въ Солунъ; 15). Три ката прѣкрасни черковни одежди доста цѣнни, 2 св. чаши сребро-позлатени съ всичкитѣ имъ принадлежности, двѣ пълни тѣла черковни книги и 25 лири турски — отъ Святогорскитѣ мѣнастири: Зографъ, Руссико и Хилендаръ.*)

21. Реакция и послѣдствията ѝ.

Политическитѣ събития въ Босна и Херцеговина захванаха да застрашаватъ мирътъ на Балканския Полуостровъ; всѣки чувствование че една война е неизбежна, но кога ще избухне, никой не знаеше; тъмни облаци, надвиснали надъ Турската империя, прѣдвѣщаваха скорошна буря. Въ нѣкои части отъ нея (империята) именно, въ Одринския и Русчуския Вилаети, знакове отъ незадоволство на частъ отъ подданицитѣ на Султана, се вече бѣха появили. Турското правителство взе крути мѣрки противъ явнитѣ знакове за едно въстание на българитѣ въ двата поминати вилаети; тѣзи мѣрки ускориха деньтъ на избухването му. Въ Панагюрище, Брацигово, Перущица, Т. Пазарджикъ и въ Клисурса, въстанието биде обявено и турцитѣ за да го потушатъ, знаеже вече какъ постъпиха, въ възтаналитѣ мѣста. Това въстание даде поводъ на правителството изобщо въ България и въ частности въ Съръ, да гледа съ недовѣрие на българитѣ и на черковноучилищнитѣ имъ работи.

Трѣба да отбѣлѣжа че Сърския Мутесарифинъ Хайдаръ бей, който твърдѣ много услужил на българитѣ въ окръга му, за тѣхно нещастие биде прѣмѣстенъ въ Сливенъ и замѣстенъ съ единъ младъ Цариградски турчинъ. Този новъ чиновникъ още съ стѣпването си въ Съръ и поеманне длъжността си, прояви гръкофилскитѣ си чувства и заработи въ окръга противъ българското дѣло. Нѣма съмнение, че той дойде въ Съръ съ такива наставления отъ по-високо мѣсто.

На всѣкъдѣ въ Сърския и Драмския Санджацъ, гдѣто по селата и градоветѣ имаше по нѣколко гръкомани, които бѣха започнали да се помиряватъ съ положението си спрямо сънародницитѣ си минали подъ Екзархията — положение създадено отъ фермана отъ

*) Изброенитѣ горѣ вещи до моето заминуване за София оставихъ по назначение въ параклиса, освѣнъ сѣжпоцѣннитѣ два ката черковни одежди, двѣтѣ сѣжни чаши и двѣ тѣла черковни книги, стояха за пазене у Н. Благоговейството свещеникъ Иванъ Маджаровъ, оставащъ подеръ мене въ Съръ.

Бѣл. на автора.

1870 г., съ който се разрѣшаваше българския черковенъ въпросъ — и бѣха заслѣдвали почти и тѣ пакта, по който вървѣше множенството, туко че завириха носъ и започнаха да се зхбятъ.

Въ градоветъ, дѣто органитъ отъ гръцката пропаганда бѣха ослабили дѣйствиата си, запускаха въ ходъ всевъзможни зловѣщи слухове, каквито само гръцитъ сж въ положение да изкалживатъ, то за Екзархътъ, то за нѣкой български владика или учителъ; за-завираха се между турското население и властитъ, пускаха имъ разни лъжи противъ българитъ и ги настрояваха противъ тѣхъ и българското дѣло.

Въ с. Горни Бродъ, най-голѣмото село въ цѣлия Санджакъ, общинскитъ и черковноучилищнитъ дѣла бѣха напълно въ рцѣтъ на българското му население, и първенцитъ на което се почитаха и отъ Сърскитъ власти, и отъ Сърскитъ първенци турци, и които до сега заемаха селско-общинскитъ дѣла, прѣзъ мѣсець мартъ 1876 година, прѣзъ който обикновено се избираха кметове и старѣи по селата, петимата гръкомани въ това село именно: Димитръ попъ Андоновъ, Иванъ Дявола, Никола Галяна, Маринчето и Кръстю Терзмята, мирни като агънца до това врѣме, изведнѣжъ овѣрѣха. Тѣ безъ всеко стѣснение и сражъ, заявяваха открито, че билъ настаналъ часътъ тѣ да ржководятъ общественитъ работи въ селото, и, вай халжна, на този, който би имъ попрѣчилъ на това, провикваха се тѣ.

Подкрѣпени тия изверги отъ агентитъ на властѣта — постоянна полицейска стража въ селото, тая година за пръвъ пактъ биде поставена — опитаха се да заематъ общинскитъ работи безъ съгласието на селенитъ, а послѣднитъ имъ се опълчиха и на дързоститъ и псувнитъ на враговетъ си, отговориха съ дръпване на единъ хубавъ бой и на петимата, който дълго врѣме ще помнятъ, и отъ който полицейската стража не бѣ въ положение да ги оттърве, а се задоволила да донесе въ Съръ, че ужъ българитъ въ селото въз-станали, били владиковитъ привърженици и се възпротивили и ней — на стражата.

Веднага единъ ескадронъ конница биде изпратенъ въ селото, и на другия день докара въ Съръ кмета, старѣитъ и по виднитъ и състоятелни селени и ги арестоваха. Селскитъ общински печати: *Муфтаръ-и-еввелъ* и *Муфтаръ-и-сани* — на кмета и на помощникътъ му — бидоха отнети отъ старѣйшинския съвѣтъ и се прѣдадоха на петимата гръкомани, които властѣта прогласи за старѣи съ кметъ на чело най-върлнитъ гръкоманинъ — Димитръ попъ Андоновъ.

Освѣнъ горнитѣ, въ Съръ бѣха докарани и арестовани и двамата Бродски свещеници: стария попъ Димитръ и младшия попъ Иванъ.

Другитѣ двама старшии попъ Иванъ и попъ Петръ се прѣхвърлиха на гръкоманска страна въ селото, при всичко че бѣха дали тържественна кѣтва, че нѣма да се дѣлятъ отъ болшинството.

Всичкитѣ арестовани, на брой 25 души, не бѣха нито питани, нито сждени, а само защото бѣха обявени българи и по богати, трѣбаше да лежатъ въ затвора. Побойницитѣ които биха гръкоманитѣ не се търсиха. Сжщото почти стана и въ другитѣ села на двата Санджака т. е. отнеха се общинскитѣ работи и всичко отъ рѣцѣтѣ на болшинството и се прѣдадохъ на нѣколцината гръкомани. И това извършиха самитѣ власти, което даде поводъ на гръцката пропаганда да се зарадва до уши и да ликува.

Първата работа на така натрапонитѣ гръкомани за старѣи на болшинството въ селото Горни Бродъ бѣше — да наложатъ гръцкия языкъ въ училището и въ двѣтѣ селски църкви.

Тази противународна мисль на гръкоманитѣ, подпомогнати и отъ властѣта, раздвижи духоветѣ на Горнебродчане. Тѣ възсганаха като единъ чловѣкъ и протестираха прѣдъ властитѣ въ Съръ, въ Солунъ дори и въ Цариградъ, ала удовлетворение отъ никждѣ не получиха; тѣ изгубиха всяка надежда когато се равнесе слуха за възтанието въ Панагюрище и другадѣ въ отечеството ни, които слухове обаче насърчиха гръкоманитѣ, които удвоиха силитѣ си въ намѣренieto, на което се бѣха установили, и болшинството отъ уплаха, отстъпи прѣдъ петгимата гръкомани, които станаха пълни господари на селскообщинскитѣ работи на едно село отъ 6—700 български къщи.

Тукъ трѣба да отбѣлѣжа, че учителя Николъ Падаревъ сега именно, когато най-голяма нужда имаше селото отъ него, дезертира прѣди два мѣсеца отъ описаното по-горѣ, което завари училището безъ учитель; това даде поводъ на гръкоманитѣ да настанятъ въ него гръцки учители. Ако Падаревъ бѣ стоялъ, едното училище щѣше да остане въ рѣцѣтѣ на българитѣ.

Арестуванитѣ въ Съръ Горнебродски първенци, старѣи и свещеницитѣ попъ Димитръ и попъ Иванъ х. Димковъ (първия, именно попъ Димитръ, слѣдъ нѣколко дни биде пуснатъ на свобода) се отпараха въ Солунъ и арестуваха въ тамошния затворъ.

Отъ тѣхъ нѣкои, които имаха слабостѣта да се общаятъ че не признаятъ Сърския фанаршотинъ и ще се помирятъ съ него, бидоха освободени и се завърхнаха въ селото си; по-упорствующитѣ

пуснаха на свобода, съ условие обаче да стоятъ въ Солунъ подъ полицейски надзоръ; а на свещеника Ив. х. Димковъ се правѣха прѣдложения за освобождение само, *ако се подвъргнѣше на разпование, си остриже брадата и на ново се подложи на опование отъ гръцкия владика!* Ала попъ Иванъ, който бѣ получилъ свещенически санъ отъ канонически архiereй, именно отъ Н. Високопрѣосвященство Самоковскій митрополитъ г. Доситея, прѣдпочете да изгние въ затвора, отъ колкото да изложи на публично поруганне челоувѣческото си достоинство и сана си.

Пуснатитѣ на свобода въ Солунъ, слѣдъ нѣколко още мѣсеци скитане въ тоя градъ и сутринъ и вечеръ вѣставане въ полицията, бидоха окончателно освободени и се завърнаха въ селото си. А попъ Иванъ? — Него го спаси само постоянството му и отъ затвора и отъ унижението! Той слѣдъ едно годишно прѣлѣжаване въ затвора и него пуснаха на свобода, но подъ полицейски надзоръ въ Солунъ; а съвършенното му освобождаване послѣдва отъ общата амнистия прогласена слѣдъ потушението на възстанието и свършването войната съ Сърбия.

Тоя свещеникъ-мъченикъ, е синъ на оня х. Димко отъ село Горни Бродъ, който бѣше душата на селото си, къмъ когото бѣха обърнати погледитѣ не само на съселянитѣ му по отношение на народнитѣ работи, ала и на селенитѣ отъ много села: Сърски, Неврокопски, Мелнички, Петрички и Димиръ-Хисарски и който въ борбата за пробуждането на еднородцитѣ си въ изброенитѣ каази, изтърпѣ гонения, арести, унижения и, най послѣ, съвършенно опростаяване. Отъ първо богаташъ въ селото си и околността му хаджи Димко достигна до просияшка тояга *).

Отъ казаното до тукъ става явно, че реакцията въ Сърско-българскитѣ работи, започна още прѣвъз 1875-а година, а потрѣсающата го отъ основата му, се почувства прѣвъз слѣдующитѣ 1876—77 година. Тюрмитѣ и въ Неврокопъ, и въ Мелникъ, и въ Петричъ, и въ Демиръ-Хисаръ, и въ Драма и въ Съръ бидоха буквално натѣпкани съ невинни учители, свещеници и по-богати

*) По настоящемъ хаджи Димко живѣе съ останалото си семейство (частъ отъ което се разпрѣсна и изгна отъ прѣслѣждане) въ крайна бѣдность и глани на постеля парализирачъ отъ три години насамъ у зетя си въ София, униженъ и прѣврътънъ даже и отъ ония, които съ години сж се хрантутели на трапезата му. Нему на последне правителството му отпуснало годишна пенсия отъ 600 лева, съ която прѣхранва себе си и семейството си гниащъ на легло отъ ядове и мисль за миналото си величие, прѣврътънъ сега отъ народа, за който се бѣ жертвувалъ. Казватъ че се билъ вече поминалъ.

Вѣл. на автора.

българи. Училищата и църквите се заграбиха отъ гръкоманитѣ, които станаха пълни господари по селата и градоветѣ; тѣ разполагаха дори и съ живота на съселенитѣ и съгражданитѣ си, които не имъ се подчиняваха. Въ Неврокопъ бидоха арестувани всичкитѣ учители отъ града и селата, които обаче, бидоха пуснати на свобода, но не безъ самоунижение. Тѣ дадоха задължителни саморъчно подписани отъ тѣхъ, че признаватъ гръцкия владика. Само Неврокопския народенъ прѣдставителъ — Коста Сарафовъ, не се самоунижи. Той гордо заяви на каймакамина, че *на гръкъ владика за приповнаване подписъ не дава и рѣка му не цалува; на царя, казвалъ той, ако съмъ въ нѣщо прѣгърѣшилъ, нему рѣкъ и крака цалувамъ и отъ него прошка бихъ искалъ, ала на гръкъ владика не искамъ и името да чувамъ*. Само тази откровенностъ и постоянство освободиха Сарафова отъ затвора. Съ прѣвѣяване вратъ прѣдъ фанаротина, бидоха освободени и хвърленитѣ въ затворитѣ на горѣзброенитѣ градове български свещеници и първенци.

Въ Сѣръ тоже всичко бѣ тръгнало назадъ. Членовегъ съставляюща общината, започнаха единъ по единъ да се оттеглятъ. Признавшитѣ по-рано Екзархията съмѣйства, едно подиръ друго прѣминаваха на гръцка страна; ученицитѣ напущаха училището и постѣлваха въ гръцкитѣ; а тѣзи отъ Вароша като българчета що бѣха, се прѣсѣлваха и бяха отъ турчетата и гърчетата, когато идяха за въ училището и си отиваха обратно за домоветѣ си, та нѣмаха възможность да го посѣщаватъ редовно, понеже то бѣше на другия край на града — при параклиса въ Долня Каменица: до него да се отидѣше, трѣбаше да се мине прѣвъ нѣколко турски махали.

На постояннитѣ ми оплаквания прѣдъ властитѣ и на молбитѣ ми до първенцитѣ турци — да се спре гоненето и биенето на невинни дѣца, не се даваше никакъвъ ходъ и азъ бѣхъ принуденъ да оставя едного отъ възрастнитѣ си ученици, именно Христа Д. Урумовъ отъ Радовишь, да събира въ училището на Долня Каменица ученицитѣ отъ близнитѣ махали, а тия отъ вароша и околността му, азъ събирахъ въ една стая отъ моето жилище въ срѣдъ града.

На учителя Урумова азъ плащахъ отъ моята заплата, която криво-ляво, слѣдваше още да ми се плаща отъ Екзархията, но която по късно биде прѣкъсната, нѣщо, което постави менъ и дѣлото въ твърдѣ трудно положение. Азъ помолихъ на нѣколко пѣти Н. Блаженство да направи малко едно усилие за поддържането учебното дѣло въ Сѣръ до като работитѣ отново влѣзнатъ въ нормалния си пѣтъ, ала получавахъ отрицателенъ отговоръ, съ извинение че Екзархията въ тѣзи врѣмена, не е въ положение да направи тая жертва.

Длъженъ съмъ да изповѣдамъ, че менъ ми бѣше повече отъ свидно, повече отъ жално да тегля вратитѣ на училищата и по тоя начинъ да изпратя ученицитѣ си въ гръцкитѣ училища и то най-живитѣ, които пропиха отъ патриотизъмъ, не имъ се щѣше да го напуснатъ, колкото и да ги плашаха и гонѣха и турчета и гърчолята. Менъ ми бѣше и мило, и свидно българското дѣло въ Съръ и околността, което съ моето напуцане пропадеше, и което за да достигне до едно завидно положение, бѣха направени толкова материални жъртви, колкото мжки и гонения се изтърпѣха въ разстояние на 7 години денонощна борба съ непримиримитѣ му врагове.

Най-послѣ жена ми, която не малко изтърпѣ за това дѣло, което и ней бѣ толкова мило и скъпо, колкото бѣ и на мене, се ужесяваше отъ самата мисль за пропадането му; тя рѣши да направи послѣдне усилие и жертва за поддържането му. Тя разпродаде всички свои цѣнни нѣща останали ѣ въ наследство отъ баща ѣ и отъ подарѣци по сватбата ни, както и собственната си къща въ Солунъ, и отъ получената имъ стойность, крѣпѣхми съществуването и на двѣтѣ училища, а по край тѣхъ и духа, както на ученицитѣ тѣй и на българитѣ въ града и околността му за нѣколко още врѣме, именно прѣвъ годинитѣ 1876—1878*), които, както и прѣдшествующитѣ ти нѣколко, бѣха за него (за дѣлото) и лично за насъ едни отъ най-тежкитѣ и най-опаснитѣ.

Тѣй подкрѣпено дѣлото, прѣвъ послѣднитѣ опасни години, държа въ постоянство Екзархиститѣ българии, които виждайки моето и на священника Иванъ Маджарова стоение на постоветѣ ни, черпѣха куражъ и за себе си. Тѣ продължаваха да се черкуватъ въ параклиса, въ който слѣдваше да се служи; ала това се негледаше отъ пропагандата съ добро око, която очакваше нашето напускане постоветѣ си, за да се турѣше край на дѣлото. Но понеже не дочакваше да види това, просто побѣсняваше отъ ядъ. Тя усили клеветитѣ си прѣдъ турцитѣ и прѣдъ властѣта; пуцаше различни измислици за да ги наежи противъ насъ и сполучи. Турското население, както въ града противъ мене и священника, тѣй и вънъ по селата, прогивъ селското население, което гръцката пропаганда гледаше че ний го насърчавами да постоянствува, почна явно да ни заплашва.

Гърчолята въ клеветитѣ си, спрѣмо мене и священника, отидоха толкова много на далече, щото заговориха че, ужъ у мене

*) Прѣвъ тѣзи смѣтни години всички проишествия станаха въ двата окрѣга съмъ веднага съобщавалъ въ св. Екзархия, архивата на които е пълна съ моя писма. Едновременно съ това, съставихъ и етническата статистика на същитѣ окрѣга, която послужи на общо-македонската такава, обнародвана въ Цариградскии в. „Курьеръ д'Ориентъ“, отъ г. Ив. Ев. Гешовъ.

Бѣл. на автора.

швало изпратени отъ бунтовническия комитетъ много пари за подготвяване възстание и по тия мѣста и че тия пари азъ съмъ държалъ у дома си.

Излишно е да посочвамъ тукъ, цѣлѣта, която грѣчолята гонѣха съ тия слухове; ще кажа само че тълпи отъ въоръжени турци, готвящи се ужъ да заминатъ за сръбската граница гдѣто сърби и турци вече се бѣха вчепкали за гуша, ама тия тълпи все още не напуснаха града; тѣ започнаха да заобикалятъ моето и на свещеника жилища и дираха поводъ да ги нападнатъ и ограбятъ.

Тия слухове посѣбланили и Сърския инстиндакчия (сждебень слѣдователь) Али бей, който чрѣвъ едно довѣрено нему лице, единъ день ми поиска, въ заемъ ужъ, 100 лири турски. Разбира се, че му отказахъ съ извинение че не разполагамъ нито съ 100 пари; ала той незакъснѣ да ми пошепне, чрѣвъ сѣщото лице, за съучастничествоване въ бунтовническитѣ комитети въ България. Колкото и да бѣхъ чистъ отъ това набѣдяване, азъ все се безпокояхъ, защото знаахъ колко способенъ бѣше Али бей да ми напакости, за това всяка минута очаквахъ да ме засѣгне неговата рѣка.

Когато всичко това се вършеше съ насъ въ Съръ и прѣдъ очитѣ на самата власть, всѣки може си прѣдстави, какво ще да е било положението на българитѣ по селата отъ башибозушкитѣ банди, които кръстосваха изъ тѣхъ все подъ прѣдлогъ че ужъ отиватъ за Сърбия. Грозна и ужасающа бѣше картината въ Съръ, ала тя все бѣше търпима; въ селата обаче, тя бѣше сърцераздирателна. Отъ една страна тамъ върлуваха башибозушки чети, които властѣта, колкото и да ѝ се искаше да ги обуздае, не се рѣшаваше за да не срѣщне съпротивлението имъ; отъ друга — владишкитѣ таксидари. И единтѣ и другитѣ безмилостно измѣчваха, ограбваха и държаха въ трепетъ и страхъ беззащитния двойно робъ — българина.

Бато вънець на това идѣха и прѣслѣдванията, които властитѣ по наклеветявание отъ гърцитѣ, всѣки день почти влачаха невинни българи оковани въ желѣза и ги хвърляха въ затвора обвинявани въ заговоръ противъ Държавата. Всички тия грозни зрѣлища, не ще съмнение, злоторно влияяха на менъ и на отца пощъ Ивана Маджарова, които, съ свито сърце и болезнь, очаквахми всяка минута сѣщата участь.

Отець пощъ Иванъ я почти бѣ забъркалъ. Не зная какъ и по чие внушение той се рѣшилъ да отиди при Сърский владика, да му се признае въ отстъпничество и да му проси да го прости и пръме подъ покровителството си. Въ това той си наумилъ да поведе и мене, но чрѣвъ жена ми, като смѣталъ, че убѣдена въ това тя, ще въздѣйствува върху мене и ще ме убѣди да послѣдувамъ

100

Н. Благоговѣйство въ намѣреніето му. Ала дѣдо попъ излѣзълъ измалко въ сѣнката си. Той билъ тъй горчиво изобличенъ отъ жена ми, щото засраменъ отъ укорътъ ѝ, който му направила, се откажалъ отъ намѣреніето си и остана на поста си до край. Тя го изобличила въ малодушие и въ това, че съ постѣжката си, самъ прикача въжето на шията си. „Какво ще каже владиката за постѣжката ви“, казала му тя, „нели щѣше да ви каже: ако бѣше чистъ, ти не би идвалъ сега, а по-рано би дошелъ при мене за милость. И тогава? — Не, не, отче светий; мѣжъ ми, който е повече отъ васъ на очи, не би се рѣшилъ на подобна глупость. Повече отъ васъ на очи, не би се рѣшилъ на подобна глупость. По-добрь, и съ утѣха, ще посрѣщна извѣстието за че сж го прикачили на въжето, отколкото да чуя, че е отишелъ да цалува оная рѣка, която седемъ години подъ редъ е сочила стрѣлитѣ си противъ живота му; иди, ако щешъ, ти самъ при владиката; ала, увѣрявамъ те, че това нѣма да те изведе на добро. Дай куражъ на себе си па и на българскитѣ сѣмейства и моли се Богу да покровителствува всички ни. Това изисква отъ Васъ и сантътъ ви, и посланието ви въ Съръ“.

Възстанието биде потушено; по-късно и Сърбитѣ съвършено разбити. По рано изпратенитѣ въ Пловдивъ подъ строгъ конвой и оковани въ жельза на чело съ даскалъ Никола Ковачевски, около 20 души нещастници — жертва на гръцкитѣ клевети, отъ Неврокопско и Разлога, се завърнаха; съ тѣхъ заедно се завърна и мѣченика учителъ Георги Чолаковъ отъ Разлошкото село Горне Драглище, на когото Неврокопскитѣ власти бѣха горили мѣсата и набивали шипци подъ ноктетѣ за да изтръгнатъ признание за нѣкакъвъ си държанъ отъ него разговоръ, уличающъ го въ бунтовничество, което ужъ се крояло да избухне въ Неврокопско и Разлога. Сега въ Съръ българското дѣло отъ ново започна да се развива и закрѣпва; въ селата обаче, положението оставаше въ рѣцѣтъ на гръкоманитѣ, съ изключение въ с. Гайтаниново, гдѣто гръкоманитѣ въ това село, ако и да туриха рѣка на училището и църквата, ала, благодарение на постоянството и упоритостъта на болшинството, неможаха напълно да въдворятъ въ тѣхъ гръцкия языкъ. Обаче съ едно село и съ успѣхътъ на българското дѣло въ Съръ, не се умаломощаваха дѣйствиата и напръдка на гръцката пропаганда. Пълна господарка на цѣли два окръга които по рано се бѣха изплъзнали изъ рѣцѣтъ ѝ, тя не считаше за нищо новия напръдъкъ на българското дѣло въ Съръ слѣдъ катастрофата, която то прѣтърпѣ; още повече тя знающа че тѣ и органитѣ му останали безъ материална поддръжка отъ нѣтъ, освѣнъ, че не ще могатъ да рабо-

титъ изъ двата окръжи, но и въ Съръ то нѣма да цѣфне. И наистина, азъ поддържахъ още училищното дѣло въ града на мои разноски, поддържахъ го и извънъ града, ала щомъ се довършиха и моитѣ срѣдства, то отново овисна надъ пропастьта. Моето положение стана безнадежно: шестъ гърла искаха прѣпитанието си, при това още настѣпваше зима, идѣха и Рождественнитѣ празници, а топливо, зимно облѣкло за дѣцата и за насъ, както и други неизбѣжности липсуваха; а пѣкъ нито счупена пара, дѣто се казва, не бѣ останала, всичко се погълна отъ поддържането на училищното дѣло въ Съръ; сѣщо така не бѣ останало и нѣщо за продаване за да се набавягъ найъ необходимитѣ за празницитѣ нѣща.

До като бѣда живѣ, отъ памиятъта ми нѣма да излезне фаталния за мене день 24-й Декемврий 1877 година. Наистина поради приближаването на рускитѣ войски и къмъ Съръ азъ, заедно съ другитѣ политически затворници, бѣхъ пуснатъ на свобода отъ кратковрѣмения затворъ, обаче не за добро; а за още по-фатални изпитания много потѣжки отъ дотогавашнитѣ. Тоя день всички у дома прѣкарахми безъ хапка хлѣбъ. Мръкваше се вече, а утрѣ е Коледа! Менъ ми тъмнѣеше на очитѣ и отчаянъ до обезумяване, нищо рѣшително на умъ ми не идѣше като какво трѣба да направя за да спася отъ гладна смъртъ дѣцата си и отъ опозоряване прѣдъ вѣковния ни врагъ, собствената си честь, честта и гордостта народна и званieto си — български учителъ — апостолъ. Да отида и простря рѣжа на врага, вѣрвахъ че нѣма да ми се откаже, не отъ състрадание къмъ менъ и дѣцата ми, а просто и чисто отъ желание да се надсѣе на званieto ми — български учителъ и апостолъ, и надъ единчкото ни народно учреждение — Екзархията, на която служахъ. За това съвѣстьта ми, ми възпрети и казахъ: каквото има да става съ мене и дѣцата ми, нека стане часъ по-скоро, само унижение прѣдъ неприятелитѣ на народността ми да не допусна!

Часътъ бѣше 11 по турски — мръкваше се и азъ излѣзохъ отъ дома. Несъзнателно и неопрѣдѣлено вървѣхъ изъ улицата, водяща къмъ църквата Св. Никола и тъкмо на завоя, дѣто прѣди 5 години щѣхъ да бѣда ирѣбитъ, срѣцнахъ г. Димитрий Ножаровъ, който отъ нѣколко дни прѣбиваваше въ Съръ съ миссия да купува облѣкла и завивки за бѣжанцитѣ турци разбѣгали се прѣдъ напредването на рускитѣ войски къмъ София; той бѣ изпратенъ за тая цѣль отъ една благотворителна английска мисия въ тоя градъ и покупекитѣ прѣдмѣти изпращаше за София.

Г нъ Ножаровъ отиваше за кватирата си; азъ го послѣдвахъ съ рѣшенie да му открия тежината въ душата ми, съ пълната на-

дѣжда, че като българинъ той, прѣдъ него мога да унижа себе си, званието си и народното достоѣние, които, неможагъ и нему сжщо така, да не бждатъ скжпи. Стигнахми въ квартирата му и той ме покани въ стаята си, обаче менъ ми се завѣраа язика и нѣмахъ възможность да му поговори, а само го гледахъ въ очягъ.

— Какво ви е, г-нъ Салгънджиевъ, вие страдате? попита ме той. — Съвършено вѣрно, г-нъ Ножаровъ; азъ страдамъ и страдамъ твърдѣ тежко, съвзѣтъ малко едва можахъ да му отговоря.

Нему азъ открихъ болката на сърцето си и му попросихъ лѣкъ за нея. Той трогнатъ ме изгледа и каза: „прѣскърбна е, наистина участята на народнитѣ ни дѣйци!“ Бръкна въ джеба си, извади 4 бѣли меджидиета и каза: „всичкитѣ ми пари, които сж ми останали сж тѣзи, а пѣкъ утрѣ заминавамъ за София телеграфически повиканъ; вземете половината виѣ, а другата задържамъ за по пътя до София“ и ми подаде двѣтъ бѣли меджидиета.

Колко спасително подѣйствува на измжчената ми душа помощта на Г-на Ножарова отказвамъ се да говоря, а ще кажа само че тя ми възпрѣпятствува да опягна името си и да оставя на произвола на сждбата жената и дѣцата си.*)

Но уви! не безъ болѣзънъ въ душата си, си сиомнямъ, какъ едни хора, на които, самото имъ достоѣние и честь бѣха ангажирани въ моето лице на българ. учттель въ Съръ и които най-добрѣ знаяха моето положение въ тоя градъ и мѣкитѣ, които изтърпѣхъ въ равстояние на 7 години отъ народнитѣ ни врагове, оста-

*) Благодаря на Бога за дѣто въ тоя критически моментъ за мене и сѣмейството ми, Той тѣй мждро нареди щото чрѣвъ г-на Ножарова, спаси мене отъ погибель, а по край мене и сѣмейството ми. Тѣй ащю Му благодаря и за това че ми даде възможность да се отплати на благодѣтеля си — г-на Ножарова, безъ той да усѣти какъ.

Всѣки отъ ближнитѣ на Г-на Ножарова, вѣрвамъ да знае, че въ ония смжтни врѣмена на безкняжието у насъ (1886—1887), той като принадлежачъ на оная партия, която се бѣ поставила въ оппозиция на сжществуиция тогава режимъ и му правѣше всевъзможни спѣнки въ дѣйствиата му за запаване страната отъ пропастьта, надъ която се бѣ надвѣсила, Г-нъ Ножаровъ бѣ туренъ подъ таенъ полицейски надзоръ; всѣждѣ, дѣто той отиваше, бѣше прѣдписано на полицейскитѣ власти да слѣдятъ, него, думитѣ и дѣлата му. По това врѣме азъ бѣхъ началникъ на Пловдивската околия и г. Ножаровъ често идѣше въ Перущица, по търговски дѣла. Моя обязательна длъжность бѣ да надзирavamъ дѣйствиата му въ това село, населението на което бѣ се компрометирало въ разговоръ противъ тоя режимъ и азъ дѣйствително слѣдихъ г. Ножарова на всѣма негова стѣпна и контролирахъ дѣлата му безъ той да се съти. Трѣба да изповѣдамъ, че г. Ножаровъ прѣвъ всичкото си на нѣколко пати прѣбввание въ Перущица не даде ни най-малко подозрѣние въ противудържавни намѣрения. Освѣнъ работата си по търговията, съ друго нищо не се занимаваше той. Мнозина правителствени партизани въ селото, му прѣписваха нѣколко нелегални дѣствия, които проврѣявани отъ мене, не се подтвърдваха. Ако бѣше другъ на мѣстото ми, вѣроятно щѣше да повѣрва на доноситѣ безъ да ги провѣри и г. Ножаровъ би си изтеглилъ.

Бѣл. на автора.

ваха нѣми на позива ми и ме оставиха да достигна до положението, което описахъ! Хора, насърчителнитѣ писма на които държа за споменъ, съ които ме насърчаваха и даваха обѣщания съ стотини, че азъ и дѣцата ми не принадлежимъ другиму, а на самата Екзархия, която ще има да се грижи за моето и тѣхно бѣдѣще! Гдѣ останаха тия обѣщания? Послѣ Рождественнитѣ празници, съ сумата, получена отъ единъ недвижимъ имотъ, който баба ми (майка на жена ми) бѣ продала и ми бѣ изпроводила, азъ слѣдвахъ дѣлото; събирахъ ученицитѣ въ Вароша; а Урумовъ въ Долна Каменица, както вече казахъ, материално поддържанъ отъ мене, вършеше сѣщото.

Подиръ сключването Санстефанския договоръ между Турция и Россия, който създаваше една България въ естественнитѣ ѝ граници, гърцитѣ вдигнаха врива че, създаването на едно автономно Българско княжество въ очертанитѣ въ договора граници, тѣмъ се отнѣмали една цѣла област и части отъ други, които въ етнографическо, старинно и географическо отношения принадлежѣли изключително тѣмъ (sic). Въ тази дива врива гърцитѣ, подпомогнати и отъ извѣстни неблагоприятствующи на една велика България велики сили и отъ самото турско правителство, заработиха протести, които като възкълпиха — поднесоха ги на прѣдставителитѣ на Великитѣ сили въ Цариградъ, на Турското Правителство и, по късно, чрѣзъ гръцкия делегатъ — на самия Берлински конгресъ. Сега именно моето прѣбиване въ Съръ бѣ отъ най-голъма нужда, и, като разбирахъ това твърдѣ добръ, азъ продължавахъ да се държа и да работя за умаловажаването на тия гръцки протести. Колкото се касаше до двата Санджака, азъ се заловихъ да подготвя контра протести (каквито въ другитѣ Санджаки въ Македония се приготвяваха отъ страна на българитѣ) и ги приготвихъ: единъ собствено отъ градътъ Съръ, който подпечатахъ безъ изключение всичкитѣ еснафи и махаленски муфтарци и два за Сърския и Драмския Санджаки.

Въ това врѣме се разнесе въ Съръ слухътъ, че по заповѣдъ на английското правителство съ съгласието на турското, нѣкой си колонелъ *Синъжъ*, англичанинъ, щѣлъ да пропѣтува прѣзъ цѣлата южна частъ на Сърския и Драмския Санджаки, начиная отъ Кавала и свърши съ Солунъ, съ цѣлъ да провѣри на мѣстото, коя народност — гръцката ли или българската населява тоя край, или коя отъ двѣтъ въ него има болшинство.

Трѣба да забѣлѣжа, че азъ се съмнѣвахъ да е била истинската цѣлъ на Колонела въ пропѣтуването му прѣзъ тая частъ на двата Санджака — изучението населението имъ на коя народност принадлежи; когато е извѣстно на цѣлъ свѣтъ, че болшинството имъ е

българско. Прѣдъ видъ на това нече бѣде излишно, ако спомена тука нѣкои отъ слуховѣтъ, които циркулираха по адресъ на пжтукванieto на помянатия Колонелъ.

Едни говоряха че той дѣйствително гони описаната горѣ цѣль. Други пъкъ говорѣха, че ималъ агитационна мисия: срѣщанieto съ нѣкои помашки главатари отъ Родопскитѣ села, чрѣвъ които да се подготвѣло едно подиганне на помощитѣ противъ рускитѣ окупационни войски въ Родопитѣ до Марица. Тѣзи които така говорѣха, бѣха хората, които макаръ и погърчени, но продължаваха да симпатизиратъ на българската кауза и на „дѣдо Ивановитѣ“ казаци, които тѣ желаеха и очакваха да видятъ по тѣзи мѣста. Да говорятъ така тѣзи *добряци*, се основаваха на факта, дѣто още прѣди появяването на колонела *Синжъ*, въ Съръ, Драма, Кавала дори и въ Неврокопъ вече кръстосваха разни емисари отъ Поляшка народностъ, облѣчени въ турска офицерска форма. Тѣ се казваха, че били доставчици на разни продукти за турскитѣ войски въ южнитѣ Родопи. Въ Съръ, съ единъ отъ тия „доставчици“, азъ имахъ случай да се разговоря, който по външността си ми направи *особенно* впечатление; по край другото той ми потвърди слуха, че билъ интендатъ на една частъ отъ турскитѣ войски въ Родопитѣ. Попитанъ отъ мене единъ отъ другаритѣ му, ми съобщи сжщото; той ми каза още, че събѣседникътъ ми, съ когото разговаряхъ прѣди него, билъ отъ Полско произхождение и се именуваъ Северинъ Скришовски изъ Руска Полша, а той — Жакъ Паулсонъ тоже полякъ, отъ Австрийска Полша (!?).

Колонелъ Синжъ пристигна въ Съръ, идящъ отъ каждѣ Кавала на 23-й мартъ 1878 год. посрѣдъ въодушевленитѣ овации и акламацитѣ на погърченитѣ българи и куцовласи; учителитѣ и ученицитѣ на чело съ прѣдсѣдателя на гръцката пропаганда — Д-ръ Янули погърченъ куцовлахъ, въ домътъ на когото Колонелътъ се и установи. Вечерята прѣдсѣдателя даде угощение въ честь на гостътъ си. На това угощение гръцкитѣ чувства бѣха толкова прочувствено демонстрирани, че човѣкъ би си помислилъ че демонстрацитѣ ставаха не въ единъ турски градъ, а въ срѣдъ столицата на Еллинското Кралство. Тѣзи демонстрации съвършено справедливо извикаха негодуванieto на турското население въ Съръ и властѣта биде принудена да имъ тури край — на другия день не ги допусна при заминаването на Колонела. Сжщия тоя день на пристиганieto си, той посѣти всичкитѣ гръцки учебни заведения и църкви. Азъ успѣхъ да напиша, общината да подпише и му прѣдаде слѣдующия протестъ — мемоаръ, който французския цариградски в. „Курьеръ д'Орриентъ“, английския „Дейли

Нюсъ“ и Триесткиятъ гръцки „Клио“ и „Неа Имера“ както и други европейски вѣстници го възпроизведоха заетъ отъ първня.

Его съдържанието на този протестъ — мемоаръ :

„Ваше Високоблагородие,

Г-нъ Колонелъ!

„Дневниятъ въпросъ, който ни занимава днесъ, е Вашето въ града ни пристигане. Мнозина незнаещи цѣлѣта на пътуването Ви, тълкуватъ я различно — всѣки по оному. Едни увѣряватъ че то имало за цѣлъ изучаването на мѣстото народността, населяващи провинциите отъ Васъ мѣстности; на тѣзи увѣрявания сж се опрѣли днесъ всички, считаще ги за положителни; обаче, за насъ българитѣ отъ Сѣрския и Драмския Санджацъ, Вашето пътуване е още прѣдметъ на загадки, за това ний българитѣ отъ визираниитѣ два санджака, които съставлявама грамадното болшинство се намирама въ недоумение какво да прѣдприемемъ тоя часъ, който Ви задържа между насъ. Но ако дѣйствително е вѣрно това, което се батка между публиката и което по горѣ визирахми, въ такъвъ случай поражда се въпросъ: отъ гдѣ и какъ ще черпите свѣденията си, за да бждете справедливи тълкователъ на самата истина прѣдъ мѣстото, което Ви е похѣрило тая миссия? В. Високоблагородие, отъ вѣрно мѣсто се научаваме, че отъ Кавала до пристигането Ви туку въ Сѣръ, гдѣто именно сме очевидци, Вий посѣщавате само училищата и църквитѣ и за мѣрило на това що сте натоваляли да изучавате, сте земали язика, оществующъ днесъ въ тѣзи заведения.

„Ваше Високоблагородие, ако отъ язика въ училищата и църквитѣ сте рѣшили да водите заключение за народността съставляюща болшинството въ провинциите отъ Васъ край, то, въ такъвъ случай, позволѣте ни да Ви забѣлжимъ че, въ цѣла Македония, по настоящемъ, Вий не бихти открили друга народностъ освѣнъ гръцката и то по простата причина че, гръцкото духовенство и многобройнитѣ гръцки пропаганди и апостоли на еллинизма до тоя часъ не сж прѣстанали чрезъ разни непростими средства да гонятъ матерния языкъ на българитѣ изъ училищата и църквитѣ имъ, които въ провинциите си сте посѣщавали и днесъ посѣщавате туку въ Сѣръ. Ний недопускама да вѣрваме че незнаете това; защото, на-дали би се намѣрилъ човѣкъ, който да не е чулъ за водената толкозъ години борба на българския народъ отъ всѣчкитѣ части на отечеството му — Мизия, Тракия и Македония, противъ подавялющия го отъ вѣкове еллинизъмъ; борба, която не е била подета отъ него за друго, освѣнъ за да замѣсти натрапення му на сила гръцки языкъ въ училищата и черквитѣ му и да го замѣсти съ своя — българскиятъ. Не е да се не знае тоже, че това можѣ да се постигне въ нѣколко само епархии по силата на единъ императорски декретъ, който създаде за българския народъ самостоятелна епархия, отдѣлна отъ гръцката, който се приложи въ частобългарскитѣ епархии, а въ смѣсенитѣ такива, въ които българокото население съставлява болшинство, стоятъ още потиснати подъ игото на гръцкото духовенство и българското имъ население на сила се оневѣжествува, гръцкия языкъ на сила му се натрапва дори и сега, когато родния му языкъ е осигуренъ съ горѣпомянатия декретъ; благодарение на труднитѣ обстоятелства, които му създадоха разбърканиитѣ политически събития на Балканския Полуостровъ, отъ които възползувана гръцката пропаганда на ново и на сила задуши българския духъ въ тѣзи епархии; на сила казнами и за да се разберемъ по-добрѣ, позволѣте ни да кажемъ, че не се минаха нито петъ години отъ какъ биде издаденъ царския декретъ, който прогласи независима отъ гръцкия патриархатъ българския Екзархия, и ето че, въ всѣчкитѣ села на Сѣрския и Драмския санджацъ, българското население, на което имама честта да бждемъ негови тълкователи прѣдъ Васъ, очисти отъ училищата и църквитѣ си отъ вѣкове натрапення му чуждъ языкъ и го бѣше замѣстило съ родния

си — българския. Ала извѣстно е и Вамъ какъ и защо отъ прѣди една година пакъ му се наложи гръцкия языкъ.

„Въ сърдцето на общото ни отечество пб миналата година, нѣкои недоволни елементи извикаха извѣстнитѣ смутове, зловредността на които се почувствова и тамъ, дѣто българското население остана мирно и покорно. Тия смутове дадоха добъръ материалъ на панеллинистическата пропаганда по тѣзи мѣста да употреби всевъзможни клевети противъ българското население и въ тия два санджака; турскитѣ власти го погнаха, — знаете вече колко българи пострадаха и тѣзи, които още не бѣха пострадали и се бояха да не пострадатъ отъ клеветитѣ на вѣковнитѣ врагове на народността имъ, отстъпиха прѣдъ натиска на пропагандата и тя имъ натрапи отново гръцкия языкъ въ училищата и църквитѣ имъ, който сега Виѣ намѣрвате въ тѣхъ. Ето защо, казвами, бихте били далечъ отъ голата истина, ако, Ваше Високблагородие, се облеглиѣте само на тоя фактъ: *сжцестеуването по настоящемъ на гръцкия языкъ въ училищата и църквитѣ ни въ мѣстата, които посѣтихте, дадете свѣдѣнията си въ полза на гръцката народностъ и прѣдставите градоветѣ и селата ни за населени отъ гърци.*

„Ако така сжцо, Ваше Високблагородие, Виѣ се основете на извѣстни *махзари*, подпечатани съ муфтарскитѣ печати, удостоверяващи народността (немстинската) на населението тукъ, които гръцката пропаганда изработи прѣди пристигането Ви и които гръцкия мѣстенъ владика може да Ви прѣдаде, позволѣте да Ви кажемъ че и въ тоя случай ще бждате измамени отъ прѣдставителя на гърцитѣ (който ше Ви поднесе едни документи, но изразяющѣ волята на населението, а собствено неговата; защото, всеизвѣстно е, че муфтаритѣ се натрапватъ на населението отъ гръцкитѣ владичи посрѣдствомъ властитѣ; и като е тѣй, тѣ се заставятъ отъ първитѣ да удрятъ селокитѣ печати тамъ дѣто тѣ имъ заповѣдатъ); защото, всеизвѣстно е, че гърцитѣ винаги и въ всичко сж си служили съ измама. Съ измама тѣ сж си служили и служатъ въ борбата си противъ българитѣ въобще, стрѣмящи се да ги погърчатъ; съ лъжи, коварства и подлостъ сж си служили отъ зачалото на появяването имъ като народъ и съ тѣхъ имъ е присждено да загинатъ; спомнѣте си, Ваше Високблагородие, оцѣнката, която Виргилий е направилъ за тоя вѣрломенъ народъ, състояща се въ слѣдующитѣ знаменателни и твърдѣ умѣстни думи: *Timeo Danaos et dona ferentes*, и тогана само давайте вѣра на думитѣ и дѣлата на този измамнически народъ. Ниѣ бѣхми зрители на всичката тая комедия, която гръцката пропаганда игра въ изкованането на въпроснитѣ махзари и която позволѣте ни да Ви я опишемъ:

„Въ градоветѣ, напр. като въ Сѣръ, въ който населението (християнското) е българско (съ исклучение на 180-тѣ къщи куцовлашки), което слѣдва да признава гръцката патриаршия и се нарича патриархистко и което учи дѣцата си на гръцки, но не крие българската си народностъ, а се колебае между двѣтѣ нации и часть отъ което открито вече прояви на послѣдне собствената си народностъ и призна за свое духовно начало българската Екзархия, изучва дѣцата си на матерния имъ языкъ въ двѣ български училища — едно въ Вароша и второ въ Долния Каменница и се моли Богу на языка си въ своя църква отдѣлна отъ тѣзи, въ които се служи на гръцки; въ тии градове, казваме повторно, всичкитѣ муфтари отъ християнскитѣ махали, ако и да сж българи, подчиняватъ се обаче въ всичко на заповѣдатъ на гръцкия владика (както биха се подчинявали на българския, ако би имало таквъ), който е главата на гръцката пропаганда въ Сѣръ и безъ волята на когото тѣ не могатъ да бждатъ муфтари; този редъ на работитѣ продължава и сега, но тѣзи муфтари не прѣнебрегватъ и българската черковна община — въ нѣкои случаи тѣ послушватъ и нея и ѣ служатъ. Не бѣше обаче тѣй прѣди година врѣме по селата на Сѣрския и Драмския Санджаки. Въ тѣхъ населението не припознавае гръцкитѣ владичи, а българската Екзархия (трѣба да изповѣдами обаче, че въ всѣко село имаше по единъ или нѣколко еднини ренегати, които само отъ внатъ държатъ съ гръцката пропаганда, обаче си оставатъ пакъ българи) муфтаритѣ бѣха все българи; но поради

ония смутове, за които по-горѣ споменахме, тѣ, по настояването на гръцката пропаганда прѣдѣ мѣстнитѣ власти, на всѣкадѣ почти бидоха замѣстени отъ поманатитѣ ренегати.

„Ето прочее, В. Високоблагородие, на какви хора и население сж изразъ пригответитѣ отъ тая пропаганда махзари, чрѣвъ които Ви се прѣдоставятъ единичитѣ ренегати за гръцко болшинство, а массата — дѣйствителното болшинство, българитѣ, за неосжществующи; масса, която не безъ значителни жертви очува азика си, традиционнитѣ нрави и обичаи на прадѣдитѣ си прѣвъ нѣколкото тѣжки и непосилни тиранически вѣкове. Но комедията не се състои само въ горѣизложеното; тя е още и въ слѣдующето: като подпечатанитѣ за Васъ отъ гръцкия владика махзари, ний държимъ други по съдържание противоположно на гръцкитѣ, подпечатани отъ сжшитѣ муфтари, които контра махзари, сж прѣдзначени за прѣдаване на други мѣста. Това именно ний наричамъ комедия, отъ която можете да сждите какво е населението дори и въ погрченитѣ градове като Сѣръ.

„Но нека се знае, В. Високоблагородие, че и съ тия махзари невѣрваме гръцката пропаганда да сполучи; примѣри въ историтѣ имамъ твърдѣ много. Василий нареченъ Българоубиць, шабоди очитѣ на 15,000 Македонски българи и едно по голѣмо множество прѣсели въ Азия, но несполучи да изтрѣгне сърдцата, да убие духътъ на останалитѣ и да залечи българ. народъ отъ книгата на народноститѣ; това той вършеше въ една епоха, въ която царѣше мракъ и невѣжество. Слѣдователно, когато въ такява врѣмена, толкозъ благоприятствующи на гръцкитѣ традиционни стремления, единъ императоръ, прочутъ по умравата си противъ българитѣ и носящъ титлата *Вългароубиць*, не е можалъ да успѣе да залчи отъ свѣта името българинъ; днесъ, подъ сѣнката и закрилата на многосправедливия ни Царъ — Баща, Негово Императорско Величество Гави-Султанъ Хамидъ-Ханъ и подъ създадената отъ Него равноправна и просвѣтителна епоха, отъ която еднакво се наслаждаватъ и подуватъ всичкитѣ Му подданици, гръцката пропаганда каквито планове и да крои, колкото и да се сили да направи това, което Българоубицьтъ-императоръ не успѣ да го направи — да погрчи Македонскитѣ Българи, тя, и сега не ще може да сполучи; нито ще може вече нѣкого да убѣди че, Македонското днешне население, не е потомецъ на ония 15000 нещастни българи, които свършиха живота си лишени отъ свѣтлина, проклинащи жестокосърдечнето на единъ звѣръ-императоръ, а е потомецъ на Софокла и Демостена.

„Ваше Високоблагородие, както виждате, гръцката пропаганда, съвършено фалшиво прѣставлява прѣдъ Васъ работитѣ относително националността на населенията отъ мѣстата, които посѣщавате и, ний българитѣ — паразителното болшинство въ тѣзи мѣста, гледайки какъ се вършатъ очебийно неправди, неможемъ да стоимъ хладнокрѣвни зрители, а отъ името на това болшинство, издигами високо гласъ и заявявами, че протестираме прѣдъ Васъ и прѣдъ цѣла Европа, за дѣто една намъ чужда нация съ вѣкове враждебна на народността ни, си служи съ една клика, пусната мѣжду насъ съ пропагандическа цѣль, нализа и говори отъ наше име прѣдставляваща ни Вамъ и другадѣ за гърци, каквито нито сме били нѣкога, нито сме сега, нито за въ бждще имамъ намѣрение да бждемъ.

„За това, най покорно Ви молимъ, бждѣте тѣй добри, да прѣдставите този нашъ протестъ дѣто ще има да прѣдставите Вашитѣ свѣденія по миссията Ви въ нашитѣ мѣста, както и махзаритѣ, които би Ви сж дали отъ нашитѣ вѣковни врагове — гърцитѣ.

„Сѣръ 23/1878 г.

Примѣте и прч.

„Прѣдставители — опълномощени отъ Българското население отъ Сѣрския и Драмския Санджацъ

„(Подписали):

„С. К. Салгънджиевъ, Илия И. Късървъ, Коста Златановъ, Коостанъ Стояновъ, Ангелъ И. Балакчи, Ангелъ Салунджи, Хаджи Михаилъ Свѣщаръ, Панайотъ А. Мечкаровъ, Ичо Стояновъ, Илия Костадиновъ и Атанасъ Вшенли“.

Подиръ възпъланото и на тоя дългъ на апостоли-възродителъ въ Съръ, менъ се вмени и другъ още дългъ, къмъ тоя край, въ който прѣкарахъ повече отъ 7 години, пълни съ мъки и страдания; дългъ, който изглеждаше като че ще бѣде послѣдния. Прѣдстоеше да се поднесе на окупационнитѣ власти въ София (отъ дѣто настоячиво се искаше) единъ екземпляръ отъ контра протеститѣ противъ грѣцкитѣ протести (другитѣ екземпляри се испроводиха на Екзархията въ Цариградъ за прѣдаване на прѣдставителитѣ на Великитѣ Сили).

Тоя контра протестъ, никой отъ българитѣ въ Съръ не прие да поднесе по принадлежностъ, а изпращането му по пощата по това врѣме не бѣше сигурно. Всѣки отбѣгваше да се нагрѣби съ тая опасна миссия, боящъ се да не би по пътя попадналъ въ рацѣтъ на турскитѣ власти и да пострада; или пъкъ ако се разчуе и узнае дѣлътъ на замиванането му за София, да не може вече да се завърне въ Съръ, както стана съ мене.

Азъ приехъ и тоя опасенъ дългъ и на 7-й априль 1878 г. се отправихъ за София, като оставихъ сѣмейството си въ Съръ подъ единственната закрила на Оня, въ Когото вървахъ и Му се надѣвахъ, че ще го закриля, както ни закриляше до тоя часъ, и, съ пълната надежда, че въ скоро врѣме ще се завърна пакъ при него заедно съ освободителнитѣ войски; ще се завърна казвамъ, пакъ при него въ тоя градъ, за който азъ толкозъ много изтеглихъ, но за това пъкъ и толкозъ много го обикнахъ и въ койго горѣщо желяехъ да сложа коститѣ си; но уви! Всичко това било само суетни надежди, излѣгани бленове и празни илюзии! Рускитѣ войски не се допуснаха да слѣзятъ по надолу отъ Дуннишка Джумая.

Съ този протестъ, зашитъ за всѣка случайностъ, въ самаря на мулего, съ което отпътувахъ и прѣминахъ по козитѣ пътеки, долинитѣ и усойтѣ на планинитѣ *Шарлия* и *Пиринъ*, прѣзъ българскитѣ села, въ които ношувахъ и можахъ, въ случай на опасностъ, да се укрия: първата вечеръ въ с. Ормани въ кѣщата на дѣда х. Мила — единъ старъ родолюбивъ българинъ, втората въ с. Влахи у х. Георгия тоже добръ патриотъ и третата — въ Горня Джумая, гдѣто сгѣшихъ на свободна земя; а слѣдъ други два дни бѣхъ вече въ София. Тукъ азъ прѣдадохъ по принадлежностъ товара си, опаснитѣ си товаръ, и, слѣдъ 2—3 мѣсеца прѣкарване врѣмето си въ София като чиновникъ въ окръжния административенъ сѣвѣтъ, вмѣсто да се завърна обратно въ Съръ, азъ бидохъ изпратенъ отъ Н. Блаженство, който тогава прѣбиваваше въ Пловдивъ, за главенъ учитель въ Одринското четверокаснo училище и за надзирателъ на основнитѣ български училища въ този градъ.

Съ мѣсто замѣнаване отъ Съръ, тури се край на първия и най-жичния периодъ на учебното дѣло въ него и остана да се чака благоприятно врѣме за подновяването му. И дѣйствително, въ 1881-а година, т. е. слѣдъ тригодишно неволно почиванне за да възникне на ново посѣтото сѣме, както и трѣбаше да се очаква, то на ново възникна.

Въ поминатата 1881 година за учителъ въ Съръ постъпи г. Петръ Сарафовъ; на когото се вменява въ длъжностъ да продължи историтѣ на българското народочерковно-училищно дѣло въ тоя вло-честъ български градъ, ако и въ тоя случай желае да му бѣде полезенъ.

Прѣди да свърша, позволявамъ си слѣдната скромна забѣлжка:

Гръцката пропаганда вѣрва, че Солунъ е изгубенъ за насъ българитѣ и снечеленъ за гърцитѣ (?) Да вѣрва тѣй, тя се основава на факта, че и Русия, въ мирниятъ приврѣмененъ договоръ съ Турция на 1878 г., го е оставила извънъ границата на Сан-стефанска България. Тя (пропагандата) сега насочва всичкото си внимание и дѣйствиата си въ окончателното погрчване на Съръ съ околността му, къмъ морето, за да отбива въ бѣдѣще претенциитѣ ни за него и ни отнеме възможността да имаме изходъ на Егейското море, при Кавала, пристанището на който градъ, подиръ Солунъ, е единственното изходно мѣсто за Источна Македония и Западна България къмъ морето.

* * *

22. Нѣколко думи въобще за мървацитѣ. *)

Дългогодишното ми учителствуване въ Съръ, ми даде възможность да се запозная, между другитѣ особености, съ които, въ нѣкои отношения, се отличава селското население въ повечето части отъ Сърския, Драмския и Солунския санджацѣ; особености, състоящи се въ топографическо, языкословно и фонетическо отношение, които излагамъ както слѣдва:

а). Мѣстноститѣ населявани отъ мървацитѣ.

Както е извѣстно вече $\frac{3}{4}$ -тѣ отъ християнското население отъ цитиранитѣ горѣ окрѣжи е българско; една доста голѣма часть отъ

*) Настоящата статия биде напечатана въ книга XV, год. III на Библиотека, издание и печатъ на Хр. Г. Дановъ 1896 год.; но защото тогава въ нея се вмѣнаха много и важни печатни погрѣшки и се изпуснаха цѣли редове, които бъркатъ на правилното разбирање смисльта на нѣкои изражения и думи счетохъ за необходимо да я прѣпечатамъ повторно тука.

Бѣл. на автора.

него носи названието — *мърваци*. Съ него го титулиратъ и турци, и гърци, и евреи, па и то само и не безохотно, се титулира съ него.

Така наричанитѣ мърваци, и, споредъ самото тѣхно твърденне-населяватъ почти цѣлий Сърски санджакъ въ днешнитѣ му административни граници, т. е. каазитѣ: Сърска, Бараклиджумайска, Двирир-Хисарска, Петричка, Мелничка, цѣла Разлошка до Якуруда; юго-занадната частъ на Неврокопската до р. Мiesta; севѣро-западната на Драмската тоже до р. Мiesta, до изворитѣ на р. Куру-Чай и отъ тамъ въ направление къмъ югъ до градеца Правища и покрай политѣ на Пл. Кувшиница до устието на р. Струма; отъ гдѣто границата на мървацитѣ минава на югъ къмъ Солунъ и, покрай Аджи гйолъ, влиза въ Солунската кааза, обема езерото Мавровъ, слаза до езератата Бесика и Лжгадинско и, прѣзъ с. Лжгадина влиза на шосето Солунъ — Съръ надъ селото Гюезния отъ което, като държи реченото шосе, по направление къмъ севѣръ, съединява се съ границата на Сърскій санджакъ при Солунското село Негованъ.

Споредъ българитѣ мърваци р. Мiesta, която както видѣхме по-горѣ, прѣсича на двѣ половини Неврокопската и Драмската каази, е служила за прѣдѣлъ мѣжду тѣхъ (мървацитѣ) и тѣй наричанитѣ *помаци*.

Забѣлжително е, че мървацитѣ наричатъ помаци не само българо-мохамеданитѣ, но и българо-християнитѣ, населяващи севѣрозападнитѣ и южнитѣ склонове на Доспатската верига, бѣлото, на която планина, все споредъ мървацитѣ, служило за прѣдѣлъ мѣжду помацитѣ и *рунцитѣ*; а извѣстно е, че послѣднитѣ обитаватъ южния и югоизточния склонове на Доспатскитѣ вериги, наклонени къмъ коритото на р. Марица, които склонове малко по-назадъ отъ коритото на р. Вѣча, зсмятъ вече названието — *Родопи*. Мървацитѣ твърдятъ че, до кждѣто въпросителното мѣстоимение *кой, коя, кое*, слѣдва да се изговаря на *кутри, кутра, кутро*, до тамъ е границата на помацитѣ; а отъ дѣто то захваща да се замѣнява съ *кена* за мъжки и женски радове и *кено* за сръдний родъ, отъ тамъ захващала границата на рунцитѣ, на които, така изговореното мѣстоимение, било изключително тѣхна собственостъ.

По въпроса за границитѣ на мървацитѣ, азъ имахъ случай на дълго да говоря съ г. Дозона, който прѣзъ 1872-а година бѣ дохождалъ въ Съръ, изпратенъ отъ френската академия на наукитѣ, да провери на мѣстото автентичността и идентичността на прѣдисторическитѣ сборки на г. Ст. И. Верковича, печатани подъ насловъ „Веда Словенахъ“. Г-нъ Дозонъ категорически отблѣгсваше всѣка

граница и разлика между жърваци, помаци и рупци и поддържаше само една — жървашка, въ която влизали и помацитѣ и рупцитѣ, комто, споредъ него били сѣщо жърваци, а слѣдъ завоеванието имъ отъ турцитѣ и потуручванието една часть отъ тѣхъ се нарѣкли помаци, за отличие отъ жървацитѣ; а другитѣ — рупци, за отличие отъ помацитѣ и отъ жървацитѣ. Г-нь Дозонъ, който ми очертываше границитѣ на *своитѣ жърваци*, приемаше южната и западната имъ граница, по което очертывание; а разширячаваше тази на сѣверъ и изтокъ: на сѣверъ — до Душница и Самоковъ, а на юго-изтокъ — до р. Марица и на долу до вѣдѣ Димотика.*)

б). Языкословни и фонетически особености у жървацитѣ.

Около мене, или по-право — въ българското Сърско училище, се групираха ученици освѣнъ отъ града Съръ, но и отъ селата на Сърската, Зѣхненската, Мелничката, Петричката, Демиръ Хисарската и Солунската каази. Тоя случай ми даде възможность да се запозная освѣнъ съ диалектитѣ на ученицитѣ си отъ цитиранитѣ каази, но и съ произношенieto на нѣкои звукове отъ нашата азбука, по чудо спазени отъ далечното минало между жървацитѣ, които най-много сѣ били притискани отъ грѣцитѣ за да изличатъ миналото имъ, а заедно съ това и особеноститѣ за които е рѣчь и които се състоятъ въ слѣдующето: *ы*-то, *я*-то, или *е*-то и *ж*-то. Недоволенъ отъ това, което слушахъ отъ ученицитѣ си въ произнасянието на тия звукове, азъ възнамѣрихъ да го провѣря на мѣстото — въ селата на самитѣ ученици. Прѣзъ първата още ваканция слѣдъ отварянието първото българско училище въ тоя погърченъ български градъ, азъ бѣхъ въ тия села, които по-долу ще повмѣнувамъ и въ които напълно намѣрихъ онова, къмъ което бѣ ме опжтилъ говорѣтъ на моитѣ ученици.

Въ селата Дутли (по старому — Горемци), Орѣховецъ, Лакось, Мухлянь (Мжгленъ) и др. отъ Сърската кааза и въ нѣкои отъ Не-

*) Г-нь Дозонъ, поддържаше и едно за мене, поне тогава и сега още ново историческо откритие, което считамъ за неизлишно да отбѣлжа тука. Той твърдѣше, че отъ Димотика до Енесъ, даже и по-нататкъ къмъ Изтокъ, на такава широчина (като мѣжду Димотика и Енесъ) и къмъ западъ до устието на р. Мяста, е живѣло още едно славянско племе, най-рано дошло на Българ. П-въ именуемо *акрени*, по-голямата часть на което, още при завоеванието му отъ турцитѣ приело мюхамеданството, а другата опазила до негдѣ славянското си произхождение и продължавало да минава то за българи, то за гърци. Въ старо време неговитѣ прѣдци сѣ бивали наемницитѣ на римлянитѣ и сѣ се сражавали заедно съ тѣхъ въ войнитѣ имъ съ варваритѣ и други неприятелски оуди. Въ описанитѣ прѣдѣли то и сега слѣдвало да носи сѣщото название, но изпорчено: вмѣсто *акрени*, *акрени*.

врокопската и Зъхненската *ы*-то и *е*-то се чуютъ като *ъ*—*ж*, въ слѣднитѣ думи: *сырене*—*съръне*, *четыри*—*чѣтъри*,*) *насытихъ се*—*насътихъ сж*, *Ивановъ сынъ*—*Ивановъ сънь*, *ще сыпъ*—*шж съпж*, *яйце* или *ейце*—*жйце*, *ягода*—*жгода*, *яда* (*ямъ*)—*жда*, *ялова*—*жлова* и др.

Въ нѣкои села на Сърската кааза лежащи на дѣсната страна на р. Струма по край политѣ на пл. Бесика и въ тия на южния ѝ склонъ именно въ селата: Висока, СухѸ, Богородица, Негованъ и Зарово отъ Солунската кааза, *я* то или *е*-то се чуютъ на *ѢН*, като *пѣтъ* (*пѣть*)—*пѣнтъ*, *девѣтъ* (*деветъ*)—*девѣнтъ*, *пѣтдесѣтъ* (*петдесетъ*)—*пѣндесѣнтъ* и др.

Въ всичкитѣ полски села на Сърската, Демиръ Хисарската и Бараклиджумайската каази, както и въ цитиранитѣ по-горѣ отъ Солунската, *ж*-то се чуе на *ЖН*, като: *жлдръ*—*жндръ*, *гѣба*—*гжнба*, *рѣка*—*ржика*, *дѣбъ*—*джнбъ*, *зѣбъ*—*зжнбъ*, *сѣбота*—*сжнбота* и др.

Трѣба ли да отбѣлѣзвамъ тука, че въ тѣй описанитѣ отъ мене мърваца. богъ знае колко още и отъ каква висока важность материали (въ историческо, езиковословно, литературно и др. отношение) за насъ българитѣ има да се криятъ! Колко ми е жално че нито врѣме ми оставаше, нито обстоятелствата ми допускаха, за да мога да се занимавамъ и съ по-нататъшното изучаване бита на мървацитѣ. Но ако това, по изложенитѣ причини менъ и на моитѣ замѣстници се неудаче, не ще съмнение, че скорото бждѣще, което се открива прѣдъ насъ за нашитѣ дѣйци въ тия мѣста, ще ни даде пълно улеснение, да развиятъ най-голяма дѣятелность за изучаване на всичко това, което, по всѣка вѣроятность, се крие между мървацитѣ и го прѣдадатъ на новата ни история.

*) Както е извѣстно, въ черковнославянския языкъ въ нѣкои само извѣстни думи *е*-то е заело мѣстото на *ь*-чокътъ, който пакъ въ старобългарския и въ новобългарския говоримъ и писменъ язици въ сжщитѣ думи, държи мѣстото на *е*-то. Обаче, въ говоритѣ на помянатитѣ горѣ села *ь*-чокътъ почти на всѣкадѣ т. е. въ всѣкой единъ случай заема мѣстото на *е*-то, както се вижда въ слѣднитѣ думи: *съръне*—*сырене*, *чѣтъри*—*четыри*, *дънь*—*день*, *чъръша*—*череша*, *жъльзо*—*железо*, *рѣмникъ*—*ремникъ*, *пѣтълка*—*петелка*, *пѣтълъ*—*петель*, *пѣчьно*—*печено*, *вѣрѣга*—*верига*, *вѣдро*—*ведро*, *тѣсла*—*тесла*, *чъръсло*—*чересло*, *пръшнѣлъ*—*прешнелъ* и др.

Печатки погрѣшки.

страница	редъ	напечатано	ка се чете
10	13 отдолу	Еродотъ	Херодотъ
11	7 отгорѣ	Еривотъ	Херодотъ
13	13 отдолу	XI	VIII
14	17 отгорѣ	X	VIII
•	19 •	се прихврътане на	се наричало вече
18	16 •	дървѣ си	дървѣта си
•	31 •	както коледария	осаба коледария
29	18 отдолу	Еротей	Иеротей *)
35	8 •	наша борба за отдѣл-	му борба за отдѣл-
•	9 •	наша [наето на]	му [наето му]
40	• отгорѣ	не ше	ше
49	13 отдолу	къто била заселена	се била заселила
73	14 •	тъ	тъ
74	6 •	той	тъ
•	10 •	соленитъ	соленитъ
86	19 •	друтаррѣ	друтаритѣ
88	11 отгорѣ	Великия Везръ	Великия Везиръ

*) И на друго място стои на гръцки Иеротей или Еривотъ, а не на Иеротей или Везиротъ.

Книгата ще се намира за продажба въ:

София — книжарница на Вв. Б. Касаровъ.

Пловдивъ — джамия на владетеля на «Парабродъ» № 18.

Цена се да е 1, книжаритѣ отстъпятъ 20% въ брой и на
ложитѣ наложенъ.

Цена 1 левъ.

Печатница „Трудъ“, П. Вълчанова — Плевенъ.

DR 83 .S18

Lichni dela i spomeni po vuzr

Stanford University Libraries

3 6105 041 506 234

**Stanford University
Stanford, Calif**

Return this book on or before
